

דניאל (ט) (מ)

א ב ג ד ה ו ז ח ט י יא יב

פרק-א

דניאל

א בשנת שלוש לְמַלְכוּת יְהוֹשֵׁפָת בְּמֶלֶךְ-יְהוּדָה בָּא
נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וַיִּצַר עָלֶיהָ:

ב בשנת שלוש לְמַלְכוּת יְהוֹשֵׁפָת. וכי אפֿשר לומר כן והלא הוא מלך
בשנת ד' ליהוויקים שנאמר (ירמיה כה) בשנה הד' ליהוויקים בן יאשיהו מלך
יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר ומה ת"ל בשנת שלש בשנת שלש
למרדו שנאמר (מלכים ב כד) ויהי לו יהוויקים עבד שלש שנים וישב וימרד
בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיא שנת שמונה לנבוכדנאצר דאמר
מר שנה ראשונה כבש ננה שניה עלה וכבש יהוויקים ושלש שנים עבדו
ושלש שנים מרד בו והיא היתה שנת אחת עשרה לְמַלְכוּת יְהוֹשֵׁפָת חמש
שנים קודם שכבשו ושלש שעבדו ושלשה שמרד בו ואז מת יהוויקים תחת
ידו והמליך נבוכדנאצר תחתיו יהויכין בנו : (כ"ט)

ג בשנת שלוש לְמַלְכוּת יְהוֹשֵׁפָת. ר"ל למרדו בנבוכדנצר למלוך
מעצמו כי נבוכדנצר מלך בשנת ד' ליהוויקים ובה' שהיא שניה לנ"ג עלה
עליו וכבשו ועבדו ג' שנים וישב וימרד בו כמ"ש במ"ב ובשנת ג' למרדו
שהיא שנת י"א לְמַלְכוּתוֹ חזר ועלה עליו וכמ"ש בדברי הימים ב' : (מצודת
דוד)

מצודת ציון ויצר. מלשון מצור וענינו הקפת החיל על העיר להציר להם ולכבשם : (מצודת ציון)

[ב] וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת-יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ-יְהוּדָה וּמִקְצַת כָּלִי
בֵּית-הָאֱלֹהִים וַיְבִיֵאֵם אֶרֶץ-שֹׁנַעַר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת-הַכֹּלִים
הַבָּיִא בֵּית אוֹצֵר אֱלֹהָיו:

רס"י ומקלת כלי בית האלהים. לקח ומקלתם נשארו כמו שנאמר (ירמיה
כז) כה אמר ה' לצאות אל העמודים ועל הים ועל המכונות ועל יתר
הכלים הנותרים בעיר הזאת : ויביאם ארץ שנער בית אלהיו. לקלם
לעבודת כוכבים שלו הביא שם את השציה כולה אף את האנשים ואת
הכלים הביא אח"כ בית האוצר : (רס"י)

מצודת דוד ומקצת כלי וגו'. כי מהם נשארו ולקחם בגלות יכניה ועוד
נשארו מהם ולקחם בגלו' צדקיהו וכמ"ש כי כה אמר ה' וגו' ועל יתר
הכלים וגו' באשר לא לקחם בגלותו את יכניה וגו' בבלה יובאו וגו' (ירמיה
כז) : בית אלהיו. ומתחילה הביא את הכל אל בית אלהיו ואף האנשים
לקלם לאלהיו וליתן לו תודה על הנצחון ואח"כ הביא כלי בה"מ אל בית
האוצר : (מצודת דוד)

מצודת ציון שנער. היא בבל ע"ש שננערו בה מתי המבול כי היא עמוקה מכל העולם : (מצודת ציון)

[ג] וַיֹּאמֶר הַפֹּלֶךְ לְאִשְׁפָּנָז רֶב סָרִיסִיו לְהַבְּיֵא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִזְרַע הַמְּלוּכָה וּבֶן-הַפְּרִתְמִים:

רס"י הפרתמים. דוכסים : (רס"י)

מצודת דוד רב סריסיו. שר וגדול על הסריסים : זרע המלוכה. ר"ל והמה
יהיו מזרע המלוכה והם עצמם יהיו מן הפרתמים ר"ל מגודלים בעושר
ובממשלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון סריסיו. שריו : הפרתמים. ענין שררה ועושר וכן חיל פרס ומדי הפרתמים (אסתר ח) והיא
מלה זרה ואולי היא מלשון כשדים וכמוהו רבים ימצאו בזה הספר אשר אין לדעת ביאורם כ"א לפי
הקרב לענינם : (מצודת ציון)

[ד] יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין-בָּהֶם כָּל-(מאום) בּוֹם וְטוֹבֵי מִרְאָה
וּמִשְׁכִּילִים בְּכָל-זִכְמוֹת וַיִּדְעֵי דַעַת וּמִבְּנֵי מִדְּעָה וְאֲשֶׁר כּוֹז

בָּהֶם לְעֵמֶד בְּהִיכַל הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן פְּשׁוּטִים:

רש"י ואשר כח בהם. פירשו רז"ל שיהיו אונסין עלמין מן השחוק ומן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות ושמעמידים עלמין כסנארכים לנקזיהם : וללמדם ספר. מוסב על אשר כח בהם : (רש"י)

מצודת דוד כל מאוס. ר"ל שום מום כלל וכלל לא כמו לא תאכלו כל נבלה (דברים יא) : **וטובי מראה**. בלובן ובהירות : **בכל חכמה**. יהיו משכילים בכל מיני חכמות : **ויודעי דעת**. ר"ל בתחלת אמרי המדבר ישכילו לדעת דעתו ותוכן כוונתו ומה יהיו אחרית אמריו : **ומביני מדע**. ר"ל שיהיו צחים בלשונותם במיטב הדבור להבין לזולת מה במדעי לבבם ובמחשבתם : **ואשר כח בהם**. להתגבר על הטבע לאנוס ולעצור מן השחוק והשינה וכדומה למען יעמדו בהיכל מלך מבלי שום מניעה וכאשר ראוי והגון : **וללמדם ספר**. מוסב על המקרא שלפניו לומר להביא מבני ישראל וגוי וללמדם ספר וגוי והוא המכתב והלשון : (מצודת דוד)

מצודת ציון מאוס. כמו מום : **מדע**. ענין מחשבה כמו גם במדעך מלך אל תקלל (קהל' י) : **ספר**. ר"ל כתב הנכתב בספר : **מציודת** (מצודת ציון)

וַיִּמְן לָהֶם הַמֶּלֶךְ הַיָּבֵר-יּוֹם בְּיוֹמוֹ מִפֶּת-בַּיִת הַמֶּלֶךְ וּבְיָמָיו מִשְׁתֵּיתָיו וּלְגֵדֵיהֶם שְׁנַיִם שְׁלֹשׁ וּבִמְקַצְתָם יַעֲבִדוּ לְפָנָי הַמֶּלֶךְ:

רש"י וימן. ל' הזמנה : **מפת בג**. הוא שם מאכל המלך כל' כסדים וש פותרים פת בג לחם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלכר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל : (רש"י)

מצודת דוד וימן להם המלך. כל זה מדברי המלך שאמר לאשפנז הנה המלך יזמין להם בכל יום דבר הצריך להם ביומו ממאכלי המלך ומן היין אשר ישתה הוא (ואף שני"נ עצמו היה המדבר לא אמר כמדבר בעדו וכן דרך המקרא וכמ"ש וישלח וגוי ואת שמואל (ש"א י"ב) עם כי שמואל עצמו היה המדבר וכן רבים כמוהו) : **ולגדלם**. ובאופן זה יהיו מגודלים שלש שנים למען יהיו נראים יפים ובעלי בשר : **ומקצתם**. מקצה שלשת השנים יעמדו בתמידות לפני המלך לשמשו בכל עת : (מצודת דוד)

מצודת ציון וימן. ענין הזמנה כמו וימן ה' דג (יונה ב) : **מפת בג**. ענין מאכל : (מצודת ציון)

י וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל וְזַנְזַיָּה מִיִּשְׂרָאֵל וְעֲזַרְיָה:

מצודת דוד ויהי בהם. באותן הילדים שהביא אשפנז כדבר המלך ולתוספת ביאור אמר מבני יהודה ר"ל מזרע מלכי יהודה ומה שסתם למעלה פי' כאן : דניאל וגו'. כי רבים הביא מזרע מלכי יהודה ובהם היו דניאל וגו' : (מצודת דוד)

יא וַיִּשֶׂם לָהֶם שֵׁר הַסְּרִיסִים שְׂמוֹת וַיִּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בְּלִטְשַׁאצָּר וּלְזַנְזַיָּה שִׁדְרָךְ וּלְמִישָׁאֵל מִישָׁךְ וְלְעֲזַרְיָה עֵבֶד נְגֹז:

רס"י בלטשאצר. על שם עבודת כוכבים של צבל שקרויה צל שנאמר די שמה בלטשאצר כסום אלהי, בלטשאצר שם ל' חכמה צל' ארמי : (רס"י)

מצודת דוד שמות. מלבד שמותם מהלידה : בלטשאצר. אולי המלה ההיא יורה בל' כשדים כמו דניאל בל' הקודש וכן יתר השמות : (מצודת דוד)

יב וַיִּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל-לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא-יִתְגַּאֲל בְּפִתְבֹּהַּ הַמֶּלֶךְ וּבִיַּיִן מִיִּשְׁתֵּיו וַיִּבְקֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל הַסְּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגַּאֲלוּ:

רס"י יתגאל. ל' לכלוך : (רס"י)

מצודת דוד וישם. חשב בלבו והתעורר בדבר : אשר לא יתגאל. במאכלי האיסור וביין של עכו"ם : ויבקש. שאל ממנו למנוע מאתו פת בג והיין לבל יתגאל : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתגאל. ענין לכלוך וטנוף כמו לחם מגואל (מלאכי א) : (מצודת ציון)

יג וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת-דָּנִיֵּאל לְחֹסֵד וּלְרֻזְמַיִם לִפְנֵי שֵׁר הַסְּרִיסִים:

רס"י שר הסריסים. שהיה שר על משרתי המלך : (רס"י)

מצודת דוד לחסד ולרחמים. עם כי הוא לא מילא שאלתו מ"מ לחסד יחשב מה שלא גער בו והשיבו בדברים רכים והיה מעלים עין במעשה

[י] וַיֹּאמֶר שֵׁר הַסְּרִיסִים לְדָנִיֵּאל יְרָא אֲנִי אֶת-אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ
 אֲשֶׁר בִּנְתָה אֶת-מְאָכְלֶכֶם וְאֶת-מוֹשְׁתֵיכֶם אֲשֶׁר לָמוֹה יִרְאֶה
 אֶת-פְּנֵיכֶם וְעֵפִים בֵּין-הַיְלָדִים אֲשֶׁר כָּגִילְכֶם וְזִיבְתֶם אֶת-
 רֵאשִׁי
 לַמֶּלֶךְ:

רש"י חֶסֶד מִנֶּה. חֶסֶד הַזְּמִין וְסִיפֵק : כְּגִילְכֶם. דּוּגְמַתְכֶם וְלִשׁוֹן מִסְנֵה הוּא
 בֵּן גִּילוֹ : וְחִיבְתֶם אֶת רֵאשִׁי לַמֶּלֶךְ. תִּגְרַמוּ לִי לְהַתְחַיֵּב לְהַתִּיז רֵאשִׁי : (רש"י)

מצודת דוד אֲשֶׁר מִנֶּה. הוּא בַעֲצֻמוֹ הַזְּמִין וְקִבַּע מְאָכְלֶכֶם וְאִיךְ אֲשַׁנָּה אֶת
 דְּבָרוֹ : אֲשֶׁר לָמוֹה יִרְאֶה. אֲשֶׁר לָמוֹה אַעֲשֶׂה כִּי שִׁירָאָה הַמֶּלֶךְ אֶת פְּנֵיכֶם
 זֹעֵפִים וְרַעִים מִן פְּנֵי יֶתֶר הַיְלָדִים : וְחִיבְתֶם. וְאֵהִיָּה עִיִּי חִיב אֶת רֵאשִׁי
 לַמֶּלֶךְ כִּי כֵן מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ לְהַתִּיז אֶת הָרֵאשׁ שֶׁל מִי אֲשֶׁר יִמְרָה אֶת דְּבָרוֹ :
 (מצודת דוד)

מצודת ציון מִנֶּה. הַזְּמִין : זֹעֵפִים. רֵי"ל רַעִים וְהוּא מְלִי זַעַף וְכַעַס כִּי הַכּוֹעֵס נִשְׁתַּנָּה מִרְאִית פְּנֵיו לְרוּע :
 כְּגִילְכֶם. כְּדַמּוֹתְכֶם וּבְדַרְזִיל בֵּן גִּילוֹ (יְבִמוֹת קַב) : (מצודת ציון)

[יא] וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל-הַמְּלָצָר אֲשֶׁר בִּנְתָה שֵׁר הַסְּרִיסִים עַל-
 דָּנִיֵּאל וְזִנְיָהּ בְּיִשְׁאֵל וְעִזְרִיָּה:

רש"י הַמְּלָצָר. הַסּוֹדֵר אֶת הַמְּנוֹת וְאֶת הַקְּעֻרוֹת שְׁקוֹרִין מֵאִשְׁטְרִי"צ חַלְיָה
 :

מצודת דוד עַל דְּנִיֵּאל וְגו'. לְהַבִּיא לְהֵם מְאָכְלֵיהֶם וּמִשְׁקֵיהֶם : (מצודת דוד)

מצודת ציון הַמְּלָצָר. הוּא הַמְּסַדֵּר הַמְּאָכֵל : אֲשֶׁר מִנֶּה. אֲשֶׁר הַפְּקִיד כְּמוֹ וּמֵהֶם מְמוֹנִים עַל הַכֹּלִים (דְּה"א
 טו) : (מצודת ציון)

[יב] נָס-נָא אֶת-עַבְדֶּיךָ יָמִים עֲשֶׂרָה וַיְהִינּוּ-לָנוּ בֵּין-הַזְּרָעִים
 וְנִאֲכָלָה וּבְמִים וְנִשְׁתָּה:

רש"י נָס. לִשׁוֹן נִסְיוֹן : מִן הַזְּרָעִים. מִיִּן קְטָנוֹת תַּחַת פֶּת צַג : (רש"י)

מצודת דוד את עבדך. אמר על עצמו ועל חנניה מישאל ועזריה חבריו : ומים ונשתה. ומים יתנו לנו ונשתה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נס. מלשון נסיון : הזרועים. מיני זרעונים כקטניות וכיוצא : (מצודת ציון)

יג ויראו לפניה בראינו ובראה היקדים האכלים את פתבג המקר וכאשר תראה עשה עם-עבדיך:

רס"י וכאשר תראה. לפי מה שתראה עשה : (רס"י)

מצודת דוד מראינו ומראה וגו'. תראה מראות פנינו אל מול מראות אלו אם יש מה השתנות אלו מאלו : וכאשר תראה. ולפי מה שתראה ככה תעשה אם לא יהיה פנינו רעים מפניהם אזי תוסיף תת לנו מן הזרעונים ומים ואם רעים יהיו אז בע"כ נאכל פת בג ונשתה יין : (מצודת דוד)

יד וישמע להם לדבר הזה וינסם ימים עשרה: טו ובקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב ובראי אשר מן-כל-היקדים האכלים את פתבג המקר:

מצודת דוד מן כל. עוד יותר מן כל הילדים וגו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון ובראי. ענין שומן כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג) : (מצודת ציון)

טז ויהי המלצר נשא את-פתבגם ויין משתייהם ונתן להם זרעים:

רס"י נושא את פת בגם. נוטלו לעצמו : (רס"י)

מצודת דוד נושא. נוטל לעצמו : פת בגם. הניתן למאכלם : (מצודת דוד)

יז והיקדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל בכל-ספר וזכמה ודניאל הבין בכל-זוון וזלמות:

מצודת דוד ארבעתם. הם דניאל חנניה מישאל ועזריה : מדע והשכל.

ידיעה בהם ולהשכיל עוד מוצא דבר : **בכל ספר**. מכתב ולשון כל עם ועם
ובכל מיני חכמה : **ודניאל**. ויותר עליהם דניאל שהיה מבין בכל חזון
וחלומות ר"ל לדעת פתרון חלומות : (מצודת דוד)

מצודת ציון חזון. ראיית החלום והוא כפל ענין במ"ש : (מצודת ציון)

[יח] וּלְבִקְצַת הַיָּמִים אֲשֶׁר-אָמַר הַמֶּלֶךְ לְהַבְיָאם וַיְבִיֵאם שֵׁנָה
הַסְרִיסִים לְפָנָי נִבְכַּדְנֶצָּר:

רס"י אָמַר אַמַר הַמֶּלֶךְ לְהַבְיָאם. שִׁבְאוּ לְפָנָי : (רס"י)

מצודת דוד **ולמקצת הימים**. ולסוף שלשת השנים : **אשר אמר המלך**
להביאם. לעמוד לפניו כמ"ש למעלה : **ויביאם**. אז הביא את כל הילדים
לבחור מהם מי ומי יעמדו לפניו : (מצודת דוד)

[יט] וַיְדַבֵּר אֲתֶם הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִמְצָא מִכֶּלֶם כְּדָנִיֵּאל וְזַנְנִיָּה
מִיִּשְׂרָאֵל וְעֹזְרִיָּה וַיַּעֲמֵדוּ לְפָנָי הַמֶּלֶךְ:

מצודת דוד **וידבר אתם**. בדברי חכמה והשכל לנסות חכמת כ"א : **ולא**
נמצא מכולם. להיות חכמים ומשכילים כדניאל חנניה מישאל ועזריה :
ויעמדו. מינה אותם להיות עומדים לפניו תמיד לשמשו : (מצודת דוד)

[כ] וְכָל דְבַר זִכְרֹת בִּינָה אֲשֶׁר-בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ וַיִּמְצָאם
עֲשֶׂר יְהוֹת עַל כָּל-הַזֹּרֵטָמִים הָאֲשֵׁפִים אֲשֶׁר בְּכָל-מַלְכוּתוֹ:

רס"י **החרטומי**. אלו ששאלו בטימי מתים בעצמות מתים כמה דלת
אמר שחיק עצמות שחיק טמיא : **האשפים**. אלו שדוחקים במזל כך מפורש
בתנחומא :

מצודת דוד **חכמת בינה**. חכמת הבנת דבר מתוך דבר : **וימצאם**. מצא בהם
עשר ידות יותר על כל החרטומים והאשפים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ידות**. חלקים כמו וארבע הידות (בראש"י מז) : **החרטומים**. הם חכמי הטבע. האשפים. הם
חכמי הרפואה : (מצודת ציון)

[כא] וַיְהִי דְנִיָּאל עַד-שְׁנַת אֲזוּת לְכוֹרֵשׁ הַמֶּלֶךְ: (פ)

רש"י ויהי דניאל בגדולה בצבא עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומר התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו לריכין אנו לומר שזה כורש הראשון שלפני אחשורוש ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אחר אחשורוש ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנאמר (לקמן ו) ודניאל דנא הללח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה למדנו שבימי כורש הראשון היה בגדולה :

מצודת דוד ויהי דניאל בגדולה היה בבבל עד שנת וגוי ומאז מנע עצמו ממלאכת המלך ומינה את זרובבל תחתיו : (מצודת דוד)

דניאל פרק-ב

[א] וּבְשַׁנַּת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר זָרְזוּ וְהַתְּפַעֵם רוּזוּ וַיִּשְׁנֶתוּ נְהִיתָה עֲלֵיו:

רש"י ובשנת שתיים למלכות נבוכדנצר. אי אפשר לומר כן אלא בשנת שתיים לחורבן הבית כך שנויה בסדר עולם וקראו למלכות נבוכדנצר על שהראה זדונו לכנס לתוך דביר מלכו של עולם : ותתפעם רוחו. צפרעה נאמר ותפעם רוחו (בראשית מא) שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון : ותתפעם. לשון פעימה והלימה, ובחומש פירש"י ז"ל לשון נקיפה : נהיתה עליו. לשון שצרון כמו (יחזקאל ו) הוה על הוה :

מצודת דוד ובשנת שתיים. אחר חורבן הבית ואחר שכבש כל העכו"ם ומלך עליהם חשב מחשבות מה שיהיה באחרית הימים ובא לו החלום וכמ"ש בפתרון החלום : חלומות. לפי שהיתה מענינים הרבה אמר חלומות : ותתפעם. נשימתו היתה מקשקשת בו כדרך החרד שלא יוכל לעצור הנשימה זמן מה והיא הולכת ובאה : נהיתה עליו. השינה נכרתה

מעליו ולא היה יכול לישן עוד : (מצודת דוד)

מצודת ציון ותתפעם. ענין הכאה וקשקוש וכן ויהי בבוקר ותפעם רוחו (בראשי מ"א). והוא מלשון פעמון המקשקש : ושנתו. מלשון שינה : נהיתה. ענין כריתה ושבירה כמו נהייתי ונחליתי (לקמן ח) : (מצודת ציון)

ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְקָרָא לְזֹרְטָבַיִם וְלֹאֲשָׁפַיִם וְלַמְכַשְׁפַּיִם וְלַכְשֵׁדִים לְהַגִּיד לְמֶלֶךְ זִלְמוֹתָיו וַיָּבֵאוּ וַיַּעֲמֵדוּ לְפָנַי הַמֶּלֶךְ:

מצודת דוד לחרטומים. הם חכמי הטבע ויודעים הם עיקר החלומות ואיך תראה הנפש את הדמיונות בעת השינה : **ולאשפים.** הם חכמי הרפואה היודעים בדפק הזרוע ובמי השתן השתנות הגוף ורוב החלומות הולכים על מתכונת הגוף : **ולמכשפים.** הם המשנים דבר התולדות למראה העין כפי השעות הראויות במערכות הכוכבים ויוכלו גם המה לדעת החלום כפי המערכות : **ולכשדים.** הם חכמי המזלות יודעים מה מהעתידות של מי אשר ידעו עת מולדו והמה ידעו עת מולד נ"נ ויוכלו גם הם לדעת את חלומו : **להגיד.** אשר יגידו מלבם את דברי החלום מה היא : (מצודת דוד)

ג וַיֹּאמֶר לָהֶם הַמֶּלֶךְ זִלְמוֹתַי וְתַפְעֵם רוּזְזִי לְרַעַת אֶת-הַזִּזְקוֹם:

מצודת דוד לדעת. הפעימה והחרדה היא על כי כלתה נפשי לדעת את החלום השכוח ממני : (מצודת דוד)

ד וַיְדַבְּרוּ הַכְּשֵׁדִים לְמֶלֶךְ אַרְמִית מִלְכָּא לְעֵלְמַיִן זִזְזִי אָמַר זִזְקוֹמָא (לעבדיר) לְעַבְדְּךָ וּפִשְׁרָא זִזְזוּא:

כז"י לעלמין חיי. לעולם יחיה : אמר חלמא לעבדך. אמור החלום לעבדך : (כז"י)

מצודת דוד וידברו הכשדים. לזה השיבו הם לפי שהם היותר ראויים לדעת החלום מכל יתר החכמים שבאו על כי יודעים המה מה מהעתידות : **ארמית.** בלשון ארמי והוא לשון כשדים שכולם רגילים בו וכוונתם היה למען ישמעו כולם ואולי יבוש המלך מן העם לבקש תואנה כזאת : **מלכא וגו'.** המלך יחיה עד עולם והוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים : **ופשרא נחוא.** והפתרון נגיד : (מצודת דוד)

מתחלה אמרו למלך לנוכח ועתה פחדו להשיב עוד לנוכח כדברים האלה אך אמרו אלו ואלו לפני המלך כאומר אין לנו מענה רק כאשר אמרנו שהמלך יאמר לעבדיו את החלום ונגיד את הפתרון : (מצודת דוד)

[ח] עֲנֵה מֶלֶכָא וְאָמַר בֵּין-יְצִיב יָדַע אֲנִי הִי עֲדָנָא אֲנִיתוֹן וְבִנְיָן כָּל-קַבֵּל הִי וְזִיתוֹן הִי אֲזָרָא בְנֵי מִלְתָּא:

רס"י מן יציב ידע אנה. באמת יודע אני : יציב. דבר אמת ויציב : די עדנא אנתון זבנין. אשך זו השעה אתם מסורים למות : כל קבל די חזיתון. כל כנגד שאתם רואים שהלך ממני הדבר ואתם כופלים לי להגיד לכם : (רס"י)

מצודת דוד מן יציב. באמת יודע אני אשר בעת הזאת אתם נמכרים ונמסרים למיתה : כל קבל. כל כנגד ר"ל בעבור אשר ראיתם אשר הלך ממני דבר החלום ועכ"ז תאמרו שאגיד לכם החלום : (מצודת דוד)

מצודת ציון יציב. ענין אמת וכמוהו רבים בזה הספר ובתפלה אמת ויציב והוא מלשון דבר הניצב ועומד ומתקיים : (מצודת ציון)

[ט] הִי הֵן-וְזִלְמָא לָא תְהוּדְעֵנְי וְזָדָה-הִיא רְתֹכּוֹן וּמְלָה כְּדָבָה וּשְׁזִיתָהּ (הַזְבִּנְתוֹן) הַזְבִּנְתוֹן לְמֵאמַר קְדָמִי עַד הִי עֲדָנָא יִשְׁתַּנָּא לְהֵן וְזִלְמָא אָמְרוּ לִי וְאֲנִיעַ הִי פְשִׁרָה תְהוּדְעֵנְי:

רס"י די הן חלמא לא תהודעניני. שאם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת היא לתכם למות : ומלה כדבה ושחיתה הזדמנתון. או אם דבר כזב ונשחת תכינו עצמכם לומר לפני : עד די עדנא ישתנא. עד אשר ישתנה העת כלומר קודם נטות כללי ערב שיסתנה מועד הבוקר : עד די עדנא ישתנא. ל' גערה וגזום הוא כך יענש והעונש כבר פירש למעלה ודוגמתו לכן כל הורג קין (בראשית ד) : להן. אך החלום אמרו לי מה חלמתי, ואלדע כ"פ : שהפתרון תגידו : (רס"י)

מצודת דוד די. אשר החלום לא תודיעו לי אחת היא משפטכם ר"ל המשפט שאמרתי הדמין תתעבדון וגומר המשפט הזה יהיה על כולכם אין נקי : ומלה. ודבר שקר ונשחת הכינותם לומר לפני עד אשר ישתנה העת ר"ל במה שתאמרו להגיד הפתרון הנה רואה אנכי אשר הכנתם

פתרון כזב ונשחת לומר שיורה על מה שיהיה באחרית הימים כי תחשבו אשר אאמין אליכם עד אשר יעבור הזמן שתקבעו לה ויארכו הימים וישכח הכל : להן. רק החלום אמרו לי ואדע בזה אשר הפתרון תגידו לי וכאומר לא אאמין עוד מעתה אל הפתרון רק כשתאמרו החלום אז אדע באמת שעמכם החכמה להגיד הפתרון האמיתי ועל כי חשב פן בראותם כי כלתה עליהם הרעה מאת המלך פן מלבם יוציאו מלים ויבדאו לומר כזאת וכזאת ראית וזה פתרונו לזה התחכם המלך וחזר ואמר כאלו זוכר הוא את החלום ולנסותם מעלים אותו : (מצודת דוד)

יג עָנֹו (כשדיא) כְּשֶׁדֵּאֵי קָדָם-מִלְכָּא וְאִמְרִין לָא-אִיתִי אֲנִישׁ עַל-יִבְשֶׁתָּא דֵּי מַלְכָּת מִלְכָּא יוֹכֵל לְהַזְוִיָּה כָּל-קָבָל דֵּי כָּל-מַלְךְ רַב וְשְׁלִיט מְלָה כְדָנָה לָא שְׂאֵל לְכָל-זֶרְטָם וְאִשְׁפּוּ וְכִשְׁדֵּי:

רס"י די מלת מלכא. אשך דבר המלך יוכל להגיד : כל קבל. כל כנגד כלומר תשובתינו זו אמת היא לעומת שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה : מלה כדנה. דבר כזה : ואשף. הדוחק במזל : (רס"י)

מצודת דוד ענו. השיבו הכשדים לפני המלך ואמרו : לא איתי. לא יש איש על הארץ אשר דבר המלך יוכל להגיד : כל קבל. כל כנגד ר"ל בעבור שדבר זה הוא מן הנמנע : די כל. אשר בעבור גודל הקושי כל מלך ושר ושליט דבד קשה כזאת לא שאל לכל חרטום וגוי : (מצודת דוד)

יא וּמַלְתָּא דֵּי-מִלְכָּה שְׂאֵל יִקְרָה וְאִזְרִין לָא אִיתִי דֵּי יִזְוִיָּה קָדָם מִלְכָּא לְהֵן אֶלְהִין דֵּי בְדִרְהֵן עִם-בְּשֶׁרָא לָא אִיתְוֵהִי:

רס"י יקירה. כבדה ומשאה כבד : ואחרן לא איתי די יחוינה. ואחר חין אשך יגידה : להן אלהין. אך המלאכים אשך מדורם עם בשר ודם איננו : מדריהון. מגוריהון. ומדרש רבי תנחומא ואחרן לא איתי. ואחרן לא איתי כהן הלובש אורים ותומים אינו כאן שיגיד לך אמר להם כל כך היה כח באותו בית ונתתם לי עלה להחריבו מיד כעס וכוה להרגן : (רס"י)

מצודת דוד ומלתא. והדבר אשר המלך שואל היא כבדה וקשה : ואחרן. אחר לא יש בעולם אשר יגידה לפני המלך רק המלאכים אשר מגוריהם

עם בני בשר לא יש להם וכאומר אין אחר להגידה בלעדי המלאכים ואינם
פה עמנו : (מצודת דוד)

[יב] כָּל-קֶבֶל דָּנָה מִלְכָּא בְּנִס וְקֶצֶף שִׁגְיָא וְאָמַר לְהוֹבְרָה
לְכָל זִזְכִּימִי בְּבָל:

רש"י כל קבל דנה. לעומת התשובה הזאת : מלכא בנס וקצף שגיא. היה
המלך בזעף וקצף גדול : בנס. בזעף, והנס זועפים (בראשית מ) ת"א והא
אינון נסיסין : ואמר להובדה. ויאמר להאזיד, וי"ז של ואמר נתעלמו בו
מנחם ודונ"ש, מנחם דחק עלמו לתת ב' של בנס ביסוד התיבה ולא פתר
בנס וקצף לשון שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה ואמר להאזיד
וי"ז שבואמר דחקו לפתור כן ודונ"ש אמר אי אפשר להיות ב' בנס יסוד
בתיבה אלא שם דבר הוא וכן פתרו בזעף וקצף גדול אמר להאזיד ושם
הוי"ז טפילה ויתירה כמו וי"ז של ורכב וסוס (תהלים עו), ואני אומר אין
הוי"ז דחוקה להיות טפילה ויתירה כי כן פתרונו מלכא בנס וקצף שגיא
המלך נהיה בזעף וקצף גדול ואמר בזעפו להאזידים ומן המקראות קצרי
לשון היא :

מצודת דוד כל קבל. בעבור זה המלך נעשה בזעף וקצף גדול ואמר להאביד
ולהמית לכל חכמי בבל : (מצודת דוד)

מצודת ציון בנס. בזעף כי והנס זועפים (בראשית מ) תרגומו נסיסין : (מצודת ציון)

[יג] וְדַתָּא נְפִיקַת וְזִזְכִּימִי בְּתַקְטְלִין וּבְעֵו דְנִיָּאל וְזִזְכִּירוּהִי
לְהַתְקַטְלָה: (פ)

רש"י ודתא נפקת. דת המלך וגזירתו ילא במדינה : ובעו דניאל וחבריה
להתקטלה. ונתבקשו דניאל וחביריו ליהרג : (רש"י)

מצודת דוד ודתא. המשפט יצא והחכמים נהרגין : ובעו. ונתבקשו דניאל
וחביריו להריגה : (מצודת דוד)

[יד] בְּאֶרְיִן דְנִיָּאל הִתִּיב עֵטָא וּמְעָם לְאֶרְיִין רַב-טְבוּזִיָּא דִּי

מֶלֶכָא דֵי נְפִיק לְקַטְלָה לְזוֹכֵימִי בְּבֵל:

רס"י באדין. תרגום של אז: התיב עטא וטעם לאריוך. השיב עלה וטעם לאריוך קם האיס: רב טבחיא. קר ההורגים המחוייבים הריגה: (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז דניאל השיב עצה ודבר טעם לאריוך שר ההורגים אשר למלך אשר יצא להרוג לחכמי בבל ועל כי באמת גם בעיני אריוך היה הדבר רע לאבד כל חכמי עמו אבל היה מוכרח מפחד המלך ולזה נתן לו דניאל עצה מה למנוע חרבו מדם ולהתנצל לפני המלך ודבר העצה היעוצה לא פורש מה היא: (מצודת דוד)

[טו] עָנָה וְאָמַר לְאַרְיוּךְ עֲלִיטָא דֵי-מֶלֶכָא עַל-מָה דְתָא מִהוּזְצִפָה מִן-קָרָם מֶלֶכָא אַדִּין מִלְתָּא הוֹדַע אַרְיוּךְ לְדַנְיָאֵל:

רס"י על מה דתא מהחלפה. מה זה קדת המלך חלופה להרוג: אדין מלתא הודע אריוך לדניאל. שקקף המלך על שאין מגיד חלומו: (רס"י)

מצודת דוד על מה. מפני מה המשפט יצאה כל כך במהירות מלפני המלך וכאומר מדוע לא נתן להם זמן על דבר קשה כזאת: אדין. אז הודיע אריוך את הדבר לדניאל ור"ל סיפר לו שהשיבו שהוא מן הנמנע ולא שאלו זמן: (מצודת דוד)

מצודת ציון ענה. ענינו הרמת קול כמו וענו הלויים וגוי קול רם (דברים כז): מהחצפה. ממהרת והוא מלי חצוף הממהר להביש ולהחפיר את הבריות: (מצודת ציון)

[טז] וְדַנְיָאֵל עָל וּבִעָה מִן-מֶלֶכָא דֵי זְמַן יִנְתֵן-לָהּ וּפְשָׁרָא לְהַזְוִיָּה לְמֶלֶכָא:

רס"י על ובעא. נכנס ובהק: ינתן ליה. יתן לו: (רס"י)

מצודת דוד על. נכנס ושאל מן המלך אשר יותן לו זמן: ופשרא. ולהגיד למלך אף פתרון החלום כי לפ"ד האחרונים היה יודע החלום וכל שאלתו עליו למען דעת אמיתת הפתרון כמ"ש למעלה ותפס העיקר: (מצודת דוד)

[יז] אַדִּין דַּנְיָאֵל לְבֵיתָהּ אֹל וְלִזְוִנְיָה מִיִּשְׁאֵל וְעִזְרִיָּה זִבְרוּהִי

מִלְתָּא

הוֹדְעָ:

מצודת דוד לביתיה. הלך לביתו להתבודד ולחלות פני ה' : מלתא הודע.
הודיע להם דבר הדת : (מצודת דוד)

[יח] וְרוֹזְמִין לְמַבְעָא מִן-קְדָם אֱלֹהֵי שְׁמַיָא עַל-רְזָה דְגָּהּ דֵּי לָא
יְהִבְדִּין דְגֵּינְאֵל וְזִבְרוּהִי עִם-שְׂאָר זִכְיָמִי בְּבַל:

מצודת דוד ורחמין. אשר גם המה יבקשו רחמים מה' : על. בעבור הגלות
הסוד הזה : די. אשר לא יאבדו דניאל וחבריו עם שאר חכמי בבל :
(מצודת דוד)

[יט] אֲדִין לְדֵנְיָאֵל בּוֹזֹנָא דֵּי-לִילְיָא רְזָה גְלִי אֲדִין דְגֵּינְאֵל בְּרַךְ
לְאֱלֹהֵי שְׁמַיָא:

רש"י רזא. גלי. צסתר (נגלה) : (רש"י)

מצודת דוד בחזוא. במראה החלום אשר בלילה נגלה לו הסוד ההוא :
(מצודת דוד)

[כ] עֲנָה דְגֵּינְאֵל וְאָמַר לְהוּא שְׁמָה דֵּי-אֱלֹהֵא מְבָרַךְ מִן-עֲלָמָא
וְעַד-עֲלָמָא דֵּי זִכְמִתָּא וְגִבּוֹרְתָּא דֵּי קְלָה-הָיָא:

מצודת דוד להוא. יהי שם של אלוה מבורך מן עולם ועד עולם ר"ל מן עולם
השפל עד עולם העליון : די חכמתא. אשר החכמה והגבורה שלו המה :
(מצודת דוד)

[כא] וְהוּא מְהִשְׁנָא עַדְגֵּינְאֵל וְזִמְנֵיָא מְהִעְתָּה מְלַכִּין וּמְהַקִּים
מְלַכִּין יְהָב זִכְמִתָּא לְזִכְיָמִין וּמְנַדְעָא לְיַדְעֵי בִינָה:

רש"י מהשנא. מחליף : מהעדה. מסיר מלכין על שהבין מתוך החלום
שְׁמַלְכוֹת נְבוֹכַדְנֶצַּר פּוֹסְקַת וּמְלָכוֹת אַחֲרַת עוֹמַדַת : (רש"י)

מצודת דוד מהשנא. משנה העיתים והזמנים והוא כפול במיש ור"ל מחליף זמן היום ללילה והלילה ליום : מהעדה. מסיר מלכים ומעמיד מלכים : יהב. נותן חכמה לחכמים וקראם חכמים ע"ש סופם כי עד לא ניתן להם החכמה לא יקראו חכמים וכן ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב) : ומנדעא. ודעת : (מצודת דוד)

[כב] הוּא זָלָא עֲבִיקְתָּא וּמִסְתָּרְתָּא יָדַע מָה בּוֹזְשׁוּכָא (וְנִהִירָא) וְנִהוּרָא עֲבִינָה עֶרְא :

רס"י הוא גלח עמיקתא. גולה עמוקות : ומסתרתא. על שגלה לו עומק זה (רס"י)

מצודת דוד הוא גלא. הוא מגלה דברים עמוקים ונסתרים : ידע. יודע מה בחשך והאורה שוכנת עמו : (מצודת דוד)

[כג] לָךְ אֵלֵּה אֲבָהָתִי מִהוּדָא וּמִשִּׁבּוּז אֲנָה דִּי זִכְמִתָּא וּגְבוּרְתָּא יְהַבְתָּ לִּי וּכְעַן הוֹדַעְתָּנִי דִּי-בְעֵינָא מִנְךָ דִּי-מִלְתַּ מִּלְכָּא הוֹדַעְתָּנָא :

רס"י הודעתנא. הודעתני : (רס"י)

מצודת דוד מהודא. מודה ומשבח אני : וגבורתא. התגברות כח השכל : יהבת לי. נתת לי : וכען. ועתה הודעת לי את אשר שאלתי ממך אשר דבר המלך הודעת לי ר"ל הנה עתה הוספת לעשות עמדי חסד רב לגלות לי הדבר הזה : (מצודת דוד)

[כד] כָּל-קָבֵל דְּנָה דְּנִיאל עַל-עַל-אַרְיֹן דִּי מִנֵּי מִלְכָּא לְהוּבְרָה לְזוּכִימֵי בְּבַל אֶזְל וְכֵן אָמַר-לָהּ לְזוּכִימֵי בְּבַל אַל-תְּהוּבֵר הַעֲלֵנִי קִדָּם מִלְכָּא וּפִשְׁרָא לְמִלְכָּא אֲזוּנָא : (ס)

רס"י כל קבל דנה. כל עומת זה שנגלה לו הסוד : דניאל על על אריוך. נכנס אלל אריוך : די מני. שהפקיד : אל תהובד. אל תחבד : העלני. הכניסני : (רס"י)

מצודת דוד רזא. הסוד אשר שאל המלך אין חכמים וגוי יכולים להגידם למלך ובא כמלמד זכות על חכמי בבל : (מצודת דוד)

מצודת ציון גזרין. הם בעלי הקסם ההולכים לקראת נחשים : (מצודת ציון)

[כח] בָּרַם אֵיִתִּי אֱלֹהַ בְּשִׁמְיָא וְגָלָא רִיזִין וְהוֹדַע לְמַלְכָּא
נְבוּכַדְנֶצַּר מַה הָיָה לְהוּא בְּאַזְזַרְיִית יוֹמִיָּא וְזַלְבָּךְ וְזוּזִי רֵאשָׁךְ
עַל-מִשְׁכַּבְךָ דְּגָתָה הוּא: (פ)

רפ"י כרם איתי וגו' : והודע למלכא וגו'. הוא גילה לי רז זה ועל ידו הודיע למלך עיקר חלומו בעתידות : חלמך וחזוי ראשך על משכבך. אשך על משכבך זהו : (רפ"י)

מצודת דוד ברם. אבל יש אלוה בשמים המגלה סודות והוא הודיע למלך מה אשר יהיה בסוף הימים וכאומר האלוה אשר הודיע לך הוא גלה לי הסוד הזה : וחזוי ראשך. מה שראית בראשך לא במוחש ובעין כ"א בכח המדמה אשר בראש והוא החלום וכפל הדבר בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (לקמן יב) : על משכבך. בהיותך על משכבך נרדם וישן : דנה הוא. זאת היא : (מצודת דוד)

[כט] (אנתה) אַנְתָּה מַלְכָּא רַעִיוֹנָךְ עַל-מִשְׁכַּבְךָ סְלִיקוּ מַה הָיָה
לְהוּא אַזְזַרְיִי דְּגָתָה וְגָלָא רִיזִין הוֹדַעְךָ מַה-הָיָה לְהוּא:

רפ"י רעיונך. הרהורך : על משכבך סליקו. מה שהיית מהרהר ביום מה יהיה אחריך על משכבך עלו : וגלאל רזיא הודעד. והקב"ה מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה : (רפ"י)

מצודת דוד אנת. מתחלה אמר לו סיבת ראיית החלום הזה ואמר אתה המלך מחשבתך בהיותך שוכב על מטתך קודם השינה עלה אז בלבך לחשוב במה אשר יהיה אחרי זאת ר"ל מי ימלוך אחריך : וגלא. ה' המגלה לי הסודות האלה הוא הודיע לך מה אשר יהיה : (מצודת דוד)

מצודת ציון רעיוניך. מחשבתך כמו בנתה לרעי (תהלים קלט) : (מצודת ציון)

[ל] וְאַנְתָּה לָא בְּזוּזְכַמְהָ הָיָה-אֵיִתִּי בְּלִי מִן-כָּל-זַיְיִלָּא רִזִּין דְּגָתָה וְגָלָא

לִי לָהֶן עַל-דְּבַרְתִּי דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוּדֵעֹן וְרַעִיוֹנֵי לְבַבְךָ
תִּנְדַע:

רש"י ואנה לא בחכמה. ואני לא מרוב החכמה שיס בי משאר הצרות יותר נגלה לי הסוד הזה : להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון. יודיעוך מן השמים : ורעיוני לצבך תנדע. והרהורי לצבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך : תנדע. תדע : (רש"י)

מצודת דוד ואנה. ואני לא בעבור החכמה אשר יש בי יותר מכל החי נתגלה לי הסוד הזה ר"ל לא מאהבת ה' לי מרוב החכמה שבי גלה לי את החלום הזה : להן. רק בעבור אשר רצה המקום אשר מי מהאנשים יודיע למלך את פתרון חלומו ובזה תדע מחשבות לבבך אשר חשקת לדעת מי ימלך אחריך ובעבורך גלה לי המקום להגיד לך : (מצודת דוד)

מצודת ציון על דברת. ענינו כמו בעבור וכן על דברת בני האדם (קהלת ג) : (מצודת ציון)

[לא] (אנתה) אַנְתָּ מַלְכָּא זְוִיָּה הַוִּיתְ וְאֵלֹוּ צְלָם זֹד' שְׁעִיָּא צְלָמָא
דְּכֵן רַב וְזִינָה יִתִּיר קָאָם לְקַבְלָךְ וְרוּה דְזִוְיָל:

רש"י חזה הוית. רואה היית : ואלו. לשון והנה : כלמא דכן רב. כלם אשר היה לו כן גדול : וזיוה יתיר קאם לקבלך. היה עומד לנגדך : ורוה דחיל. ותארו נורא :

מצודת דוד חזה הוית. רואה היית : ואלו. והנה דמות אדם אחד גדול : צלמא דכן. צלם זה היה גדול וזהרו יתירה ומרובה ועמד למולך : ורוה. ותארו נורא ומאויס : (מצודת דוד)

מצודת ציון ואלו. והנה וכן ואלו עיר וקדיש (לקמן ד) : דכן. זה כי מי האיש הלזה (בראשית כד) ת"א דיכי : (מצודת ציון)

[לב] הוּא צְלָמָא רַאשִׁיה דִּי-דְהָב טָב וְזִדְוֵהִי וְדָרְעוּהִי דִּי כֶסֶף
מְעוּהִי וְיִרְכָתָהּ דִּי זְוִיָּשׁ:

רש"י די להב טב. של זהב טוב : חדוהי. חזה שלו : ודרעוהי. וזרועותיו : מעוהי וירכתיה. בטנו וירכותיו : (רש"י)

מצודת דוד הוא צלמא. הצלם ההוא היה ראשו של זהב טוב החזות שלו וזרועותיו היו של כסף בטנו וירכותיו היו של נחשת : (מצודת דוד)

מצודת ציון וירכתה. שלשה פרקים יש ברגל העליון קרוי ירך האמצעי קרוי שוק התחתון קרוי רגל : (מצודת ציון)

[לג] שְׁקוּהִי הִי פְּרִזָּל רִגְלוֹהִי (בַּמְּנֵהוּן) בְּמֵהִין הִי פְּרִזָּל (וּבַמְּנֵהוּן) וּבְמֵהִין הִי זֶסֶף:

רש"י שקוהי די פרזל. שקויו של ברזל : מנהן די פרזל : ומנהן די חסף. מהם של ברזל ומהם של חרס : (רש"י)

מצודת דוד שקוהי. שוקיו היו של ברזל רגליו מקצתם היו של ברזל ומקצתם של חרס ר"ל מקצת של כל רגל היה של ברזל ומקצתו של חרס. (לד) חזה הוית. רואה היית עומד על עמדו עד אשר נכרת אבן מעצמו אשר לא בידי אדם : ומחת. והכה להצלם על רגליו אשר מברזל וחרס ושחך אותם דק דק : (מצודת דוד)

[לד] זֶזְזָה הַזֵּית עַד הִי הַתְּגֹזֶרֶת אֲבֵן הִי-לֹא בִידִין וּבְמוֹזֹת לְצִלְמָא עַל-רִגְלוֹהִי הִי פְּרִזָּל וּזֶסֶף וְהַדְקָת הַבְּמוֹן:

רש"י די התגזרת אבן. אשך נחתכה ונבדלה אבן אחת : די לא בידיו. אשך לא בידים כי אס מאיליה : ומחת לכלמא. והכת' את הללם : והדקת המון. והדיקה אותם : (רש"י)

[לה] בְּאֲדִין דִּקוּ כְּזוֹדָה פְּרִזָּל זֶסֶף זֶזְזָה פְּסָפָא וְדִהֲבָא וְהוּוּ כְּעוֹר בִּין-אֲדִירי-קֵיט וְנִשָּׂא הַבְּמוֹן רוּזָא וְכָל-אֲתֵר לֹא-הַשְׁתַּכּוּז לְהוֹן וְאֲבָנָא | הִי-מוֹזֹת לְצִלְמָא הָוִת לְטוֹר רַב וּבְמִלַּת כָּל-אֲרַעָא:

רש"י באדין דקו כחדה. אז הודקו יחד כל מיני מתכות וחרס שהיה בו : והו כעור מן אידרי קיט. והיו כמוז מגרנות הקיץ : ונשא המון רוחא.

ותשא אותם הרוח : וכל אתר לא השתכח להון. כלומר לא נודע מקומה
הראשון ולא ניכר שהיו שם מעולם : הות לטור רב. נעשית הר גדול :
(כ"י)

מצודת דוד באדין. אז נשחקו ונכתשו כאחד הברזל והחרס וגוי מן אברי
הצלם ההוא : והווי. ונעשו כמוץ אשר יסוער מן הגרנות אשר יכניסו בהם
התבואות הגדלים בימי הקיץ : ונשא המון. הרוח נשא אותם ופזרם :
וכל אתר. כל מקום לא נמצא להם ר"ל שמלאו כל הארץ ולא מצא להם
להיות די להחזיק את הכל והוא ענין גוזמא והפלגה : ואבנא. האבן אשר
הכה את הצלם נעשה להר גדול ומלאה כל הארץ : (מצודת דוד)

מצודת ציון בעור. כמוץ או יתכן שתהיה מלי נעורת של פשתן ובא בחסרון הנו"ן ור"ל כדבר אשר ינוער :
(מצודת ציון)

[לז] הַיָּהּ וְזִלְבָּא וּפְשִׁירָה יֵאמֵר קָדָם-מִלְכָּא:

כ"י דנה חלמא. הרי זה החלום שחלמת : ופשריה נאמר וגו'. ופתרונו
נאמר לך : (כ"י)

מצודת דוד דנה. זאת הוא החלום : ופשרה. והפתרון נאמר ולפי שאמר
שידיעת החלום הוא מן הנמנע לדעתה בחכמה אבל מן השמים נתגלה לו
לזה אמר אולם הפתרון נאמר וכאומר הנה אני והדומים לי נוכל לאמרה
כי תלויה היא בחכמה : (מצודת דוד)

[לז] (אנתה) אַנְתָּ מִלְכָּא בְּמִלְכָּא דְּיֵי אֱלֹהֵי שְׂמִיָּא מִלְכוּתָא
זִסְנָא וְתִקְפָּא וְיִקְרָא יְהֵב-לָךְ:

כ"י מלך מלכיא. פירשו רז"ל כל מלך מלכיא דדניאל מלך ב"ן חוץ מזה
שכנגד הקב"ה אמר וכן פתרונו מלך המלכי שהוא חלקי השמי' : מלכותא
חסנא. מלכות חזק וכבד נתן לך : (כ"י)

מצודת דוד מלך מלכיא. מושל על כל מלכי האדמה : די. אשר אלהי
השמים נתן לך מלכות חזקה תקיפה וחשובה : (מצודת דוד)

[לח] וּבְכָל-יְיָ (דארין) דִּירִין בְּנֵי-אֲנָשָׁא זְוִיּוֹת בְּרָא וְעוֹף-

עֲבִיּוֹת יִהְיֶה בְיָדְךָ וְהַשְׁלֵטָה בְּכָל־הָאָרֶץ (אֲנִתָּה) – אֲנִתָּה – הִיא רֹאשָׁה
דְּהַבָּא:

רש"י והשליטך בכלהון. והשליטך על כולם שאפילו גוזר על הסוס לא יהא לונף ועל העוף לא יפרח כמו שנאמר ואת חית השדה נתתי לעבדו (ירמיה כז) : אנת הוא ראשה די להבא. ראש הזהב של האורה שראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא השובה מאלד : (רש"י)

מצודת דוד ובכל די. בכל מקום אשר שוכנים שם בני אדם וחית השדה ועוף השמים כל המקומות נתן בידך והמשילך על כולם וכמ"ש וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו (ירמיה כז) וארז"ל שרכב על ארי וקשר תנין בראשו : אנת. אתה הוא הראש של זהב ר"ל עליך מרמז הראש של זהב אשר בהצלם על כי אתה הראשון בזמן ובמעלה : (מצודת דוד)

[לט] וּבְתָרְךָ תִּקְוִים מִלְּכוֹ אֲזֹרֵי אֶרֶץ מִנְּךָ וּמִלְּכוֹ (תליתיא)
תְּלִיתָא אֲזֹרֵי דֵי נְזֻשָׁא דֵי תִשְׁלַט בְּכָל־אֶרֶץ:

רש"י ובתריך תקום מלכו אחרי : ארע מנד. ואחריך אחר מלכות כלשאר בנך תקום מלכות שתטול השררה מזרעך נמוכה וספלה ממלכות שלך : ארע. תחתונה ונמוכה, כמו שהכסף נמוך וספל מהזהב, וראית שהחזה שהיא אחר הראש היא של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אחר מלכות צבל ספלה ממלכות נצוכדנר : ומלכו תליתאה אחרי. אחרת : די נחשא. חסינא כנחשת והיא מלכות יון מלכות אלכסנדרוס מוקדן : (רש"י)

מצודת דוד ובתריך. ואחריך תעמוד מלכות אחרת פחות ממך ר"ל שפלה וגרוע ממך כמו שהחזות והזרועות המה למטה מן הראש והיו מכסף הגרוע מן הזהב כן המלכות שאחריך תהיה שפלה ממך והיא מלכות מדי : ומלכו. ומלכות השלישית אשר תמלוך אחריה יהיה של נחושת אשר תמשול בכל הארץ והוא מלכות יון הקשין וחזקים כנחושת והיא תמלוך אחרי מדי כמו שהבטן והירכים המה למטה מהחזות והזרועות ומלכות רומא היא כלולה במלכות יון כמ"ש וצים מיד כתים (במדבר כד) ות"א וסיען יצטרחן מרומאי וכן בירושלמי מן דרומאי וכתים המה מבני יון כמ"ש ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים (בראשית י) : (מצודת דוד)

[מ] וּמִלְכוֹ (רביעיה) רְבִיעֵאָה תִּהְיֶה תְּקִיפָה כְּפָרְזָלָא כָּל-
קָבֵל דִּי פָּרְזָלָא מִהֲדִיק וְזִישֵׁל כְּפָא וְכְּפָרְזָלָא דִּי-מִרְעֵעַ כָּל-
אֲלִין תְּדִיק ותִּרְעֵ:

רפ"י ומלכו. רביעאה. היא קסה כפרזלח כאשר רחית הסוקיים שהם רביעים לראש ולחזה ולמעיים והם של ברזל : מהדק וחשל כלל. מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדדן אותם בקורנס : וחשל. ומרדד והרצה יש בגמ' חשלי דודי (כתובות עז) זיעי חשילתח (חולין כז) : כל אלזין. כל מיני מתכות הללו שראית בכלם : תדיק ותרוע. תדיק ותרוכץ : (רפ"י)

מצודת דוד ומלכו. ומלכות הרביעית תהיה חזקה כברזל ולא אמר בה לא בתרא ולא אחרי כמ"ש בשנייה ובשלישית לפי שהמלכות מדי לקחה המלכות מכשדים מכל וכל ולא נשאר בהם מלוכה וכן מלכות יון לקחה המלכות ממדי מכל וכל ולא נשאר בהם מלוכה אבל לא כן נלקחה המלוכה מיון מכל וכל כי עדיין רומא מולכת ומושלת והיא ממלכות יון כמ"ש למעלה : **כל קבל.** ר"ל לזה רמז עליה כברזל בעבור אשר הברזל מכתת ומרדד כל דבר וכמו הברזל אשר מרצץ כל דבר כן המלכות הרביעית תכתת ותרוצץ כל המלכיות האלה ואף הפליטה הנשארת מכשדים וממדי והיא מלכות רומא אשר תתפשט מלכותם לאחר התפשטות מלכות יון כמו שהשוקים והרגלים המה למטה מן הבטן והירכים : (מצודת דוד)

מצודת ציון וחשל. ומרדד ובדרז"ל חשלי דודי (כתובות עז) : (מצודת ציון)

[מא] וְדִי-זִוְיָתָה רִגְלִיא וְאַצְבָּעָתָא (במנהון) בְּמִנְהֵן זִוְסָף דִּי-פְּזֹר (ובמנהון) וּבְמִנְהֵן פָּרְזָל מִלְכוֹ פְּלִיגָה תִּהְיֶה וּבִין-נְצָבָתָא דִּי פָּרְזָלָא לְהוּא-בְּהַ כָּל-קָבֵל דִּי זִוְיָתָה פָּרְזָלָא מְעָרַב בְּזִוְסָף טִינָא:

רפ"י חסף די פחר. חרס של יוצר והרצה יש בגמרא מאני דפחרא : מלכו פליגה תהוה. מלכות חלוקה תהיה שני מלכים יהיו ממנה כאחד חזק וחלש כמו שפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא : ומן נצבתא די פרזלח להוא זה. אף החלש יהא חזק על אחרים ע"י חזק חזרו שיראו מפניו וזה מן נצבתא די פרזלח להוי זה, מן חזק מצד הברזל, יהיה במלך החלש

כל קבל די חזיתה. כל עומת שראית ברזל מעורב בחרסית הטיט : (כפ"י)

מצודת דוד ודי חזיתה. ואשר ראית הרגלים והאצבעות מהם היו חרס של היוצר ומהם ברזל : מלכו. הפתרון הוא שתהיה מלכות חלוקה בקצת המקומות יתחזקו כברזל חיל רומה ובקצת המקומות יהיו חלושים חיל רומה בחרס הזה כאשר עודנו היום : ומן נצבתא. אבל הכח והיכולת של הברזל תהיה בכולם ר"ל המקומות החזקות שבה יעזרו בכח ידיו את החלושות לבל יכלו אותם מי מע"פ האדמה : כל קבל. ר"ל בעבור אשר ראית הברזל מעורב בחרס העשוי מטיט (כי ראה ברזל וחרס מעורב יחד במקום אחד ועם לא נזכר למעלה) וכאומר הנה זה יורה שהחזקות יעזרו להחלשות בעבור הערוב אשר יהיה בהם וכאשר יפרש למטה : (מצודת דוד)

מצודת ציון די פחר. של יוצר חרס ובדרז"ל במני דפחרי (תענית ז) : נצבתא. ענין נטיעה כמו מצבת במ (ישעיה ו) ור"ל הכח והיכולת ע"ש שהנטיעה היא כח הפירות והעלין : (מצודת ציון)

[מב] ואַצְבָּעַתְּ רַגְלֵיָא (מַנְהוֹן) מַנְהִין פְּרִזְלֵי (וּמַנְהוֹן) וּמַנְהִין זֹסְפֵי
בִּין-קָצַת מַלְכוּתָא תַּהֲוָה תַּקִּיפָה וּמַנְהֵי תַּהֲוָה תַּבִּירָה:

מצודת דוד ואצבעת. עתה בא לפרש מה שאמר במקרא שלפניו מלכו פליגה תהיה ואמר מה שראית אצבעות הרגלים מהם ברזל ומהם חרס הנה זה יורה שמקצת המלכות תהיה חזקה ומקצת תהיה שבורה וחלושה : (מצודת דוד)

[מג] (די) וְדִי זֹזִית פְּרִזְלָא מְעַרְבַּ בְּזֹסְפֵי טִינָא מִתְעַרְבִין לְהוֹן
בְּזַרְעֵי אֲנִישָׁא וְלֹא-לְהוֹן דְּבִקִין דְּנָה עִם-דְּנָה הָא-כְּדִי פְּרִזְלָא
לְאֵ מִתְעַרְבַּ עִם-זֹסְפֵא:

כפ"י מתערבין להון בזרע אנשא וגו'. מתחתנים יהיו עם שאר האומות ולא יהיו שלימים ונדבקים עמם באמת ולב שלם ודתיים שונות מדתי שאר האומות : הא כדי פרזלא לא מתערב. הלל הוא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס : (כפ"י)

מצודת דוד ודי חזית. עתה בא לפרש מה הערוב אשר יהיה ביניהם עד שיעזרו להם ואמר אשר ראית ברזל מעורב בחרס העשוי מטיט הנה זה יורה אשר יהיו מעורבבים אלו באלו בזרע אנשים כי יקחו מבנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם יתנו להם ובעבור זה יעזרו החזקות להחלשות

: ולא להון. אבל לא יהיו דבוקים אלו עם אלו באהבה הבאה מן הלב :
הא כדי. הנה כאשר הברזל לא יתערב עם החרס להיות דבוקים יחד כן
לא יתדבקו המה באהבת הלב ועכ"ז בעבור הערוב יעזרום מול האויב
והוא רומי : (מצודת דוד)

[מד] וּבְיוֹמֵיהוֹן דְּי מַלְכֵי אֲנֹן יְקִים אֱלֹהֵי שְׁמַיָא מַלְכוּ דְּי
לְעַלְבַּיִן לָא תִתְּנוּבְּל וּמַלְכוּתָהּ לְעַם אֲזִיזָן לָא תִשְׁתַּבֵּק תִּדְרַק
וְתַסִּיף כָּל-אֲלִין מַלְכוּתָא וְהִיא תִתְּקוּם לְעַלְבַּיָא:

רס"י וּבְיוֹמֵיהוֹן דְּי מַלְכֵי אֲנֹן. זיומיהון של מלכים הללו צעוד מלכותם
של רומיים קיימת : יקים אלה שמיא. מלכות הקצ"ה שלעולם לא תתחזבל
מלכו והיא מלכות מלך המשיה : תדק ותסף. תדק ותכלה כל אלו המלכויות
: (רס"י)

מצודת דוד וּבְיוֹמֵיהוֹן. וביומיהם של אלה המלכים והם מלכות יון ורומי
גם היא תמשול ותמלוך בעת התפשטות מלכות רומי כמ"ש למעלה :
יקים. יעמיד אלהי השמים מלכות אחת אשר לעולם לא תהיה נשחתה
ולא תעזוב מלכותה לעם אחר : תדק. והיא תכתת ותכלה המעט מן
המעט הנשאר מכשדים וממדי : והיא. המלכות ההיא תתקיים לעולם
והיא מלכות המשיח שיגלה ב"ב : (מצודת דוד)

[מה] כָּל-קָבֵל דְּי-זִזְיִת דְּי מְטוֹרָא אֲתִגְזֵרֵת אֲבָן דְּי-לָא בִּיזִין
וְהִדְרֵקֵת פְּרוֹזָא זִזְשָׂא זִזְשָׂא זִזְשָׂא וְדִהֲבָא אֱלֹהֵי רַב הוֹדֵעַ
לְמַלְכָּא בְּמַה דְּי לְהוֹא אֲזִיזֵי דְּגָהּ וְיַעֲיֵב זִזְלָמָא וּבְמַהִיבִין פְּשֵׁרָה:
(פ)

רס"י כל קבל די חזית. כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדיקה
כל הללם זה פתרון שהמלכות החמישית תכלה ותרוץ את כולם : מה די
להוא אחרי דנה. מה שיהיה אחר זאת אחר מלכות זו שלך : ויציב חלמא.
חמת הוא החלום : (רס"י)

מצודת דוד כל קבל. ר"ל הדבר הזה מרומז בעבור מה אשר ראית אשר מן
ההר נכרת אבן מעצמה אשר לא בידי אדם וכתתה את הברזל וכו' כי כן
תהיה מלכות המשיח שתבא לא בחיל ולא בכח כי אם מעצמה בהגעת

הזמן והיא תכלה כל האומות אשר לא יקבלו עליהם עול המקום : אלה.
אלוה הגדול הודיע למלך מה אשר יהיה אחרי זאת המלכות המושלת
עתה מי ומי ימשול עד ימי עולם : ויציב. כמו שדבר החלום הוא אמת כי
כזאת ראית כן נאמנה הפתרון כי כן יהיה : (מצודת דוד)

[מו] בַּאֲדִינִי מִלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר נָפַל עַל-אֲנַפְוֹהִי וּלְדַנְיָאֵל סִגְרָד
וּבְמִנְזוּהָ וְנִיזוּזִין אָמַר לְנִסְכָּה לָהּ:

רס"י אמר לנסכה. לכה לעשותו אלוה : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז המלך ני"נ נפל על פניו והשתחוה לדניאל : ומנחה.
מנחה ממש כי ארז"ל שחשב לעבדו עבודת אלהות : וניחוחין. יין הבא
לנסכים ולנחת רוח אמר לנסך לפניו אבל באמת לא נסך לפניו כי לא רצה
דניאל לקבל וכן אמרו רז"ל : (מצודת דוד)

[מז] עָנָה מִלְכָּא לְדַנְיָאֵל וְאָמַר בֵּין-קִשְׁטֵי דֵי אֱלֹהִים הוּא אֱלֹהֵי
אֱלֹהֵיךָ וּבִרְא מִלְכִּין וְגִלָּה רִזִּין דֵּי יְכַלְתָּ לְבַמְגֵּלָא רְזָה דְגָנָה:

רס"י מן קשוט. צאמת : ומרא מלכין. אדוני האדונים : רזא דנה. סתר
זה :

מצודת דוד ענה מלכא. כשלא רצה לקבל אמר לו המלך אל תחשוב שאני
מכחש באלהי השמים לא כן הוא כי מן קשוט וכוי ר"ל באמת אשר
אלהיכם הוא אלהים על כל האלהים וכאומר ואם אמנם כי אלהים אתה
מ"מ הוא גדול ממך : ומרא. והוא מושל ושר על כל המלכים ולא כן אתה
: וגלה. הוא מגלה סודות אשר יכלת לגלות הסוד הזה וכאומר הנה מה
שגילה הסוד הזה הוא בעבור שאלהי השמים הוא מגלה הסודות והוא
גלה לך אי"כ גדול הוא מאוד ממך ואיך אכחש בו : (מצודת דוד)

[מח] אֲדִין מִלְכָּא לְדַנְיָאֵל רַבִּי וּמַתֵּנָן רַבְרַבָּן שֵׁיִאָן יְהֵב-לָהּ
וְהִשְׁלִיטָה עַל כָּל-מְדִינַת בָּבֶל וְרַב-סַגְיָין עַל כָּל-זֹכְבֵימִי
בָּבֶל:

רס"י לדניאל רבי. לדניאל גדל על כל הקרים : (רס"י)

מצודת דוד אדין. אז גדל המלך את דניאל ומתנות גדולות ומרובות נתן לו והמשילו על כל מדינות בבל : **ורב סגנין**. עשהו שר השרים אשר היו על כל חכמי בבל ר"ל שהיה לשר על השרים וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון סגנין. ענין שררה מה כמו ויבא סגנים כמו חומר (ישעיה מא) : (מצודת ציון)

[מט] וְדָנִיֵּאל בָּעָא מִן-מַלְכָּא וּמִנֵּי עַל עֲבִידְהָא דִּי מְדִינַת בְּבֶל לְשִׁדְרָהּ בִּישְׁרָהּ וְעֵבֶד נְגֹו וְדָנִיֵּאל בְּתַרְעֵ מַלְכָּא: (פ)

רס"י ומני על עבדהא די מדינת צבל. ויפקד על כל ארכי הממלכות את חנניה **מישאל** ועזריה : (רס"י)

מצודת דוד בעא. בקש מן המלך ליתן ממשלה מה לחבריו וקצר בדבר המובן : **ומני**. והפקיד את חנניה מישאל ועזריה על מלאכת המלך אשר במדינת בבל : **בתרע מלכא**. היה יושב בתמידות בשער בית המלך והיא דבר גדולה וכבוד : (מצודת דוד)

דניאל פרק-ג

[א] נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא עֵבֶד צְלָם דִּי-דָהָב רֹמְהָ אַמִּין שְׁתִּין פְּתִיָה אַמִּין שְׁתִּי אַקִּימָה בְּבִקְעַת דְּוֹרָא בְּמְדִינַת בְּבֶל:

רס"י עבד וגו'. מלחה לבו לעשות כלם של זהב : פתיה אמין שית אקימה וגו'. אם אין עביו חלא שש היאך יכול לעמוד בגובה אמין שתין אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב של ירושלים ושפכו דימום על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז) וזהבם לנידה יהיה : **בבקעת דורא**. שם **מקום** : (רס"י)

מצודת דוד עבד. עשה צורה של זהב קומתו היה ששים אמות ורחבו וי אמות והעמידו בבקעת דורא וארז"ל על כי שמע בפתרון חלומו אשר ישראל ינחלו המלכות בא"י עד עולם לכן עשה הצלם בחשבו להכשילם

בעון עכו"ם למען לא ינחלו המלוכה : (מצודת דוד)

ב וְנִבְכַדְנָצַר מֶלֶכָא שְׁלֹז לְמוֹכְנֵשׁ | לְאַזְשֵׁדְרַפְנִיָּא סַגְנִיָּא
וּפּוֹזוּתָא אֲדַרְזָרִיָּא גְדַבְרִיָּא דִּתְבַרְיָא תְּפִתִּיָּא וְכָל שְׁלִטְנִי
בְּדִינְתָא לְבִיתָא לְזִנְכַת צְלָמָא הִי הֶקֶים נְבוּכַדְנָצַר מֶלֶכָא:

רס"י לאחשדרפניא. דוכסין : פחותא. סלטונין : אדרגזריא גדצריא וגו'.
כולם קם עכו"ם הם : לחנוכת כלמא. תחלת עבודותיו : (רס"י)

מצודת דוד למכנש. לאסוף את אחשדרפניא וכו' וכל שאר מושלי המדינה
לבא לחנוכת הצלם אשר העמיד : (מצודת דוד)

מצודת ציון לאחשדרפניא וכו'. כולם שמות מיני שררה זו למעלה מזו וידועים המה בלי כשדים : לחנכת.
התחלת תשמיש הדבר להיות משמש והולך קרוי חנוך בלי המקרא : (מצודת ציון)

ג בְּאֲדִין מִתְכַּנְשִׁין אֲזוּשֵׁדְרַפְנִיָּא סַגְנִיָּא וּפּוֹזוּתָא אֲדַרְזָרִיָּא
גְדַבְרִיָּא דִּתְבַרְיָא תְּפִתִּיָּא וְכָל שְׁלִטְנִי בְּדִינְתָא לְזִנְכַת צְלָמָא
הִי הֶקֶים נְבוּכַדְנָצַר מֶלֶכָא (וּקְאֵמִין) וְקִיבִין לְקַבֵּל צְלָמָא הִי
הֶקֶים
נְבוּכַדְנָצַר:

מצודת דוד באדין. אז נאספו אחשדרפניא וכו' : וקיימין. ועמדו מול
הצלם אשר העמיד : (מצודת דוד)

ד וְכַרוּזָא קָרָא בְּזוּזִיל לְכוּן אֶמְרִין עַמְמִיָּא אַמִּיָּא וְלִשְׁנִיָּא:

רס"י וכרוזא קרא בחיל. הכרוז יולא זכח גדול : לכוון אמרין עממיא.
לכם כל העמים והלשונות אומרים מכרוז מלות המלך במשלחת המלך :
(רס"י)

מצודת דוד וכרוזא. וכוז קרא בכח ר"ל בהרמת קול גדול : לכוון. וזהו
דבר הכרוז לכם אומרים ומזרזים אתם עממיא וכו' : (מצודת דוד)

מצודת ציון וכרוזא. ענין השמעת הדבר לרבים : עממיא. הם האומות שיש להם אלוה ותורה : אומיָּא.
הם בלא אלוה ובלא תורה : ולשניָּא. הם החלוקים בלשונותם בין מבני אלוה ותורה ובין זולתם : (מצודת
ציון)

ה בְּעֵדְנָא דֵי-תִשְׁמַעוּן קָל קַרְנָא מִשְׁרוּקִיתָא (קִיתְרוּס)
קִתְרוּס סִבְכָא פְּסִנְתְּרִין סוּמְפִנְיָה וְכָל זְנִי זְמֵרָא תַפְלִין וְתַסְגְּדִין
לְצֻלָּם דְּהֵבָא דֵי הֶקֶים זְבוּכְדִנְצָר מַלְכָּא:

רפ"י בעדנא דתשמעון קל קרנא משרוקיתא. קול הקרן שורקת כמו
(זכריה י) אשרקה להם ואקבלם : קתרוס סבכא וגו'. כולם כלי זמר הם :
זני זמרא. מיני זמר למינו ת"א לזנוהי : (רפ"י)

מצודת דוד בעדנא. בעת אשר תשמעון קול קרן השופר וכו' וכל שאר מיני
זמר אז תפלו על פניכם ותשתחוו אל צורת הזהב אשר העמיד נבוכדנצר
המלך : (מצודת דוד)

מצודת ציון משרוקיתא וכו'. כולם שמות מיני כלי זמר וידועים המה בל' כשדים : (מצודת ציון)

י וּבִין-דֵי-לָא יִפּוּל וְיִסְגָּד בֵּיהּ-שְׁעֵתָא יִתְרַמָּא לְגֹא-אַתּוּן
נִוְרָא יְקִדְתָּא:

רפ"י אתון נורא. גומא שעושין לשרוף בה אבנים לסיד והוא כבשן שכל
המקרא : (רפ"י)

מצודת דוד ומן. ומי אשר לא יפול וישתחוה אזי מיד בעת הזאת יושלך
לתוך תנור אש הבוררת : (מצודת דוד)

י כָּל-קָבֵל דְּנָה בֵּיהּ-זְמֵנָא כְּדֵי שְׁבִיעִין כָּל-עַמְבִּיָּא קָל קַרְנָא
מִשְׁרוּקִיתָא (קִיתְרוּס) שִׁבְכָא פְּסִנְתְּרִין וְכָל זְנִי זְמֵרָא
זְפִלִין כָּל-עַמְבִּיָּא אַמְיָא וְלִשְׁנֵי סְגְדִין לְצֻלָּם דְּהֵבָא דֵי הֶקֶים
זְבוּכְדִנְצָר מַלְכָּא:

רפ"י כל קבל דנה. כל עומת זו שנזהרו צמרות המלך על כך : בה זמנא.
בו בזמן שישמעו קול הזמר שהוא לסימן שיבואו המשתחוים להשתחוות
נפלין כל עממיא וגו' : (רפ"י)

מצודת דוד **כל קבל**. בעבור הכרוז הזה לכן בזה העת כאשר שמעו כל העמים קול קרן השופר וכו' נפלו כולם על פניהם והשתחוו אל הצלם (ולא זכר כאן סומפוניא וכללו בכל זני זמרא, או מדעת לא הביאו ליתן פתחון פה למי שלא ישתחוה כי יוכל לומר הלא לא הביאו הסומפוניא כאשר קרא בחיל כי עצם הכוונה היה להכשיל את ישראל ודבר המלך שלטון אין להשיב ואם יביאו הכל ועכ"ז לא ישתחוו מה לו במיתתן לזה מנע את הסומפוניא בחשבו אם לא ישתחוו עדיין אין להם משפט מות ואולי יפתם להשתחוות בשניה) : (מצודת דוד)

[ח] **כָּל-קֶבֶל דְּנָה בַּהּ-זְמַנָּא קָרְבוּ גְבָרִין פְּשָׁדָאִין וְאָכְלוּ קְרִצִּיהוֹן** **הַי** **יְהוּדִיא:**

רס"י **כל קבל דנה**. כל עומת זו שראו סונאי היהודי' שיס שעה להלשין עליהם : קריבו גוברין כשדאין ואכלו קרציהון. הלשינו עליהם, לא תלך רכיל (ויקרא יט) מתרגמינן ולא תיכול קורצין, ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגימא במקום שמלשינין סם והוא סימן קיום דברים שמאותה שעה יס עליהם לצרר דצריהם ולאמת לשון הרע שאמרו ואותה סעודה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו (משלי ו) שהוא לסימן לשון הרע **הרע** : (רס"י)

מצודת דוד **כל קבל**. בעבור זאת אשר כל העכו"ם השתחוו ולא מרו פיו : **בה זמנא**. בעת ההיא קרבו אנשי כשדים והלשינו מלשינות על היהודים : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ואכלו קרציהון**. הוא מענין רכילות ומלשינות כי לא תלך רכיל (ויקרא יט) ת"א לא תיכול קורצין ע"ש שדרך המלשין לרמוז דברו ולקרוץ בעיניו למען לא יבינו כל העומדים ובהקריצה ההיא כאלו אוכל בשר מי אשר ילשין עליו : (מצודת ציון)

[ט] **עֲנוּ וְאָמְרִין לְנְבוּכַדְנֶצַּר בַּמֶּלֶךְ מִלְכָּא לְעֶלְבִּין זַיִי:**

רס"י **ענו ואמרינן**. רוחו כל עניה שבמקרא לשון קול רם הוא : (רס"י)

מצודת דוד **ענו**. הרימו קול ואמרו וכו' המלך לעולם יחיה והוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים : (מצודת דוד)

יז (אנתה) אנת בלכא שמת טעם די כל-אנש די-ישמע
קל קרנא מישרקיתא (קיתרס) קתרוס שבכא פסנתרין
(וסיפניה) וסופניה וכל זני זמרא יפל ויסגד ללצלם דהבא:

רש"י שמת טעם. גזרת דבר : (רש"י)

מצודת דוד אנת. אתה המלך עשית גזרת אומר אשר כל איש אשר ישמע
קול קרן השופר וכו' וכל שאר מיני זמר יפול על פניו וישתחוה אל הצלם
(מצודת דוד) :

מצודת ציון טעם. ענינו בכ"מ דבר שיש בו ממש הנעשה בטעם ולא דבר של מה בכך : (מצודת ציון)

יא ובין-די-לא יפל ויסגד יתרמא לגוא-אתון זמרא יקדתא:

מצודת דוד ומן. ומי אשר לא יפול וישתחוה יושלך לתוך תנור אש הבערת
(מצודת דוד) :

יב איתי גברין יהודאין די-במנית יתהון על-עבדת מדינת
בבל שדרה מישף ועבד נגו גבריא אלה לא-שמו (עליר)
עלה בלכא טעם (לאלהיר) לאלהר לא פלוזין וכלצלם דהבא
די הקימת לא סגדין: (ס)

רש"י איתי. יס : יהודאין. משצט יהודה : אלך. אלה : לא שמו : עלך
מלכא טעם. לא חסו לתת ענה לעמנו לחוס על גזרותיך : (רש"י)

מצודת דוד איתי. יש אנשים יהודים אשר הפקדת אותם על מלאכת
מדינת בבל והם חנניה מישאל ועזריה : גובריא. האנשים האלה לא עשו
לעצמן טעם ועצה לחוש עליך המלך לקיים מאמריך לאלהיך אינם עובדים
ואל הצלם אשר העמדת לא השתחוו (ולא הלשינו על דניאל בעבור כי ראו
שהמלך חשבו לאלוה ואיך ישתחוה הוא אל הצלם : (מצודת דוד)

יג באדין נבוכדנצר ברגו וזזמה אמר להיתיה לשדרה מישף

וְעִבְדוּ נָנוּ בְּאֲדִין גְּבַרִיא אֲלֶךְ הֵיתִיו יְקָרָם מִלְכָּא:

רש"י חמר להיטיב. כוה להציא : היתיו. הוצאו : (רש"י)

מצודת דוד באדין. אז אמר נ"נ בכעס וחמה להביא לחנניה מישאל ועזריה : באדין. אז האנשים האלה הובאו לפני המלך : (מצודת דוד)

[נד] עָנָה נְבִכְדֻנְצַר וְאָמַר לְהוֹן הַצָּדָא שִׁדְרָךְ בִּישְׁרָךְ וְעִבְדוּ נָנוּ לְאֱלֹהֵי לָא אִיתִיכוֹן פְּלוּזִין וּלְצַלְמֵי דְהַבָּא דֵי הַקִּימַת לָא סְגָרִין:

רש"י הצדא. שמה גזרותי לכו ושממה ודבר רק היא צעניכס אתם שדרך מישך ועבד נגו אשר לאלוהי אינכם עובדים, ה"א של הצדא משמשת בלשון תמיחה : די הקמת. שהקמותי : (רש"י)

מצודת דוד ענה. הרים נ"נ את קולו ואמר עליהם : הצדא. וכי חוק גזרתי היא דברי ריק ושממה אתם חנניה מישאל ועזריה אל אלוהי לא ישכם עובדים ולצלם הזהב אשר העמדתי לא תשתחוו : (מצודת דוד)

מצודת ציון הצדא. ענין שממה כי תהו ובהו (בראשית א) ת"א צדיא ורקניא : (מצודת ציון)

[טו] כְּעֵן הֵן אִיתִיכוֹן עֵתִידִין דֵי בְּעַדְנָא דֵי-תִשְׁמַעְוֹן קָל קַרְנָא בִּישְׁרוּקִיתָא (קִיתֵרֵס) קִתְרוּס שִׁבְכָא פְּסִנְתֵרִין וְסוּבְפִנְיָה וְכָל אֲנִי זְמִירָא תִפְלוּן וְתִסְגְּרוּן לְצַלְמֵי דֵי-עִבְדֵת וְהֵן לָא תִסְגְּרוּן בַּה-שְׁעֵתָה תִתְרַמּוּן לְגֹא-אֲתוֹן נוֹרָא יְקַדְתָּא וּבִין-הוּא אֱלֹהֵי דֵי יִשְׁיִבְנִכוֹן בִּין-יְדֵי:

רש"י כען הן איתיכוון עתידין. עתה הנכם עתידים על כרחכם לקבל זו עליכם : והן לא תסגדון. ואם לא תשתחוו תהיו מושלכים : לגו. לתוך : ומן הוא אלה. ומי הוא שום אלוה שילכל אתכם מידי : (רש"י)

מצודת דוד כען. עתה אם ישכם מוכנים אשר בעת אשר תשמעון קול קרן וכי וכל שאר מיני זמר אז תפלוון ותשתחוו להצלם אשר עשיתי וכאומר אם עתה תשתחוו לא אעשה לכם מאומה רע על אשר לא השתחויתם בראשונה : והן. ואם לא תשתחוו אזי מיד בעת הזאת תושלכו אל תוך

תנור אש הבוערת ומי הוא האלוה אשר יציל אתכם מידי : (מצודת דוד)

[טז] עָנּוּ שְׂדֵרְךָ מִיִּשְׂרָאֵל וְעָבְדוּ זָנוּ וְאָמְרוּ לְמֶלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר
לֹא-זִשְׁוִיזִין אֲנַזְזָה עַל-דָּגָה פְתָגָם לְהַתְּבוּתָךְ:

רס"י למלכא נבוכדנצר. למה הוזכר שמו אלכא כך אמרו לו אם לקבל עלינו גזירתך לתת מסין וארנוניות וגולגליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב"ה נבוכדנצר שפל אנשים בעינינו וזווי עם אתה : לא השחין אנחנו. לא חוששין אנו על זאת ליטול ענה מה להשיבך כי המענה מוכן ושגור צפינו : (רס"י)

מצודת דוד ענו. השיבו חנניה מישאל ועזריה ואמרו למלך : **נבוכדנצר.** אתה ני"נ ולא קראוהו בשם מלך כאומר בדבר זה לא תמלוך עלינו ולא תמשול בנו : **לא השחין.** אין אנחנו חוששין על הפחד הזה להשיבך אמרי רצוי וטענות : (מצודת דוד)

מצודת ציון חשחין. כמו חוששין הידוע בדרז"ל : (מצודת ציון)

[יז] הֵן אֵיתִי אֱלֹהֵנָא דִּי-אֲנַזְזָה פְּלוּזִין יְכָל לְשִׁיבוּתָנָא מִן-
אֲתוֹן נוֹרָא יְקָרְתָּא וּבִין-יָרְךָ מֶלֶךְא יִשְׁיֹב:

רס"י יכיל לשזבותנא. יכול להצילנו מכל צרה : מן אתון נורא. ומן ידך מלכא ישיב. מן הכצקן ומן ידך יציל : (רס"י)

מצודת דוד הן איתי. הנה יש אלהים הוא אלהינו אשר אנחנו עובדים הוא יכול להציל אותנו מן תנור אש הבוערת ואף מן ידך המלך יציל כאומר ובכל אופן שתרצה להמית אותנו יכול הוא להציל מכולם : (מצודת דוד)

[יח] וְהֵן לֹא יְרִיעַ לְהוּא-כָךָ בְּמֶלֶךְא דִּי לֹא-לְהִיף לֹא-(אֵיתִינָא)
אֵיתָנָא פְּלוּזִין וּלְעַלְמֵם דְּהַבָּא דִּי הִקְיַמְתָּ לֹא גְסָגָד: (ס)

רס"י והן לא. ואם לא יחפוץ להציל גופינו ידיע להוי לך : (רס"י)

מצודת דוד והן לא. ואף אם לא יחפוץ להציל ידוע יהיה לך המלך אשר עכ"ז לא יש עמנו לעבוד לאלהיך ואל צלם הזהב אשר העמדת לא נשתחוה : (מצודת דוד)

[יט] בַּאֲדִינָן נְבוּכַדְנֶצַּר הַתְּמֻלִי זָזְמָא וְיַעֲלֵם אֲנַפּוּהִי (אֲשֵׁתָנוּ) אֲשֵׁתֵנִי עַל-שְׁדֵרְךָ מִיֵּשֶׁךְ וְעֶבֶד נָגְוָ עָנָה וְאָמַר לְמִנָּא לְאֲתוּנָא זָזַד-שְׁבַעָה עַל הִי זָזָה לְמִנָּיָה:

רס"י התמלי חמא. נתמלא חמה : ולס אנפוי אשתני. ופראוף פניו נשתנו : למזא לאתונא. להלית לכבסן האס ולחממו : חד שבעה על די חזה למזיה. על אחת שבע פעמים ששיערוהו עד כדי הסיקו וכאילו יבעירוהו ז' שיעורין כמוהו : למזיה. להסיקו : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז נבוכדנצר נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה בכעסו על חנניה מישאל ועזריה : ענה. הרים קול ואמר להבעיר ולהסיק את התנור : חד שבעה. ר"ל להוסיף ולהסיק בפעם אחת כשיעור שבעה הסקות על אשר ראוי להסיקו : (מצודת דוד)

מצודת ציון למזא. ענין הסקה ושריפה וכן מזי רעב (דברים לב) : (מצודת ציון)

[כ] וּלְגַבְרִין גְּבַרִי-זָזִיל הִי בְּזוּזִילָה אָמַר לְכַפֹּתָהּ לְשְׁדֵרְךָ מִיֵּשֶׁךְ וְעֶבֶד נָגְוָ לְמַרְמָא לְאֲתוּנָן גִּוְרָא יְקָדְתָּא:

רס"י ולגבורין גברי חיל די בחיליה. ולאנסיס גבורי כח אקר בחילו : אמר לכפתה. וזה לאסור אותם שראה מתחזקים לענותו קשות ואמר גבורים הם אלו וזה לגבורים אקר בחילו לאסור אותם : (רס"י)

מצודת דוד ולגוברין גברי. ולאנשים אנשי חיל אשר בצבאו צוה לאסור ולקשור לחנניה מישאל ועזריה ולהשליך לתנור אש הבערת : (מצודת דוד)

מצודת ציון לכפתה. ענין קשירה ובדרז"ל עבד כפות לו (ב"ק כב) : (מצודת ציון)

[כא] בַּאֲדִינָן גְּבַרִיא אַלְךָ כְּפֹתוֹ בְּסַרְבְּלִיהוֹן (פְּטִישִׁיהוֹן) פְּטִישִׁיהוֹן וְכַרְבְּלֵתְהוֹן וּלְבִשִׁיהוֹן וּרְמִיו לְגָוָא-אֲתוּנָן גִּוְרָא

יְקָדְתָּא:

רס"י גובריא אלך. אנשים חלו : כפיתו בסרבליהון. נתקשרו צנגדי מעטפותן : פטשיהון וכרבלתהון. מיני מלבוש מלכות שהיה להם ואע"פ שהיו יולאין לידון לפני נ"נ דיני מיתה לא שנו בגדיהם להספיל את גדולתם מכאן למדו חכמים שאפי' בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן השררה שהוחזק בה : וכרבלתהון. יש לו דוגמא (כד"ה א' טו) ודוד מכורבל : ורמיו לגוא אתון נורא. והוסלכו לתוך כצן צוערה : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז האנשים האלה קשרו אותם כשהם לבושים בסרבליהון וגוי' : ולבושיהון. ר"ל שאר המלבושים : ורמיו. והשליכו אותם לתוך התנור וגוי' : (מצודת דוד)

מצודת ציון בסרבליהון. הוא שם מלבוש ובדרז"ל בסרבלי חתימי (שבת נח) : פטשיהון. הם המכנסים : וכרבלתהון. מין לבוש עשוי להתעטף בו ודוגמתו ודוד מכורבל במעיל (דה"א טו) : (מצודת ציון)

[כב] כָּל-קֶבֶל דָּנָה מִן-דֵּי מַלְכָּא מִזְזַצְפָּה וְאַתְוֹנָא אִזְהָ יִתִּירָא גְבַרְיָא אֵלֶךְ דֵּי הַסְּקוֹ לְשַׁדְרָךְ מִיִּשְׁרָי וְעֵבֶד נְגוֹ קַטְל הַמּוֹן שְׂבִיבָא דֵּי נִירָא:

רס"י כל קבל דנה. כל עומת זאת אשר מלכות המלך היתה עזה : ואתונא אזה יתירא. והכצן הוסק מאד : גובריא אלך. חלו האנשים הגבורים אשר קשרו את חנניה מיסאל ועזריה והסליכום לכצן : קטיל המון שביבא די נורא. שרף אותם כח שביב האש : (רס"י)

מצודת דוד כל קבל. בעבור זאת מן אשר דבר המלך היתה ממהרת והתנור הוסק בהסקה מרובה : גובריא אלך. לזה האנשים האלה אשר העלו את חנניה מיסאל ועזריה אל פה התנור להשליכם בו : קטיל. המית אותם הנצוצות של האש כי היו מרובות ועשו בבהלה ולא היו נשמרים ונזהרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון שביבא. ניצוצות כמו ולא יגה שביב אשו (איוב יח) : (מצודת ציון)

[כג] וְגְבַרְיָא אֵלֶךְ תִּלְתֵּיהוֹן שַׁדְרָךְ מִיִּשְׁרָי וְעֵבֶד נְגוֹ נְפֹלוּ לְגֹא-אֶתוֹן-נִירָא יְקָדְתָּא מִכַּפְתֵּיךְ: (פ)

רש"י מכפתין. קשורין : (רש"י)

מצודת דוד וגובריא. והאנשים האלה שלשתם חנניה מישאל ועזריה נפלו לתוך התנור כשהם קשורים : (מצודת דוד)

[כד] אַדְיִן נְבוּכַדְנֶצַר מִלְכָּא תְוּה וְקָם בְּהַתְּבַהֲלָה עֲנָה וְאָמַר לְהַתְּבַרוּהִי הֵלָא גְבַרִין תִּלְתָּא רְמִינָא לְגוּא-נֹרָא מִכְּפַתִּין עֲנִין וְאָמַרִין לְמִלְכָּא יַעֲזִיבָא מִלְכָּא:

רש"י תוה. תמה : והם בהתבהלה. ועמד צבהלה : ענין ואמרין. עונין ואומרין למלך : יציבא מלכא. אמת דבר המלך : (רש"י)

מצודת דוד אדין. אז נבוכדנצר המלך חרד ועמד בבהלה והרים קול ואמר ליועציו הלא שלשה אנשים השלכנו לתוך האש כשהם קשורים : ענין. השיבו ואמרו למלך אמת המלך כן היא : (מצודת דוד)

מצודת ציון להדברוהי. הם היועצים המננהיגים כי וינהג את הצאן (שמות ג) ת"א ודבר : (מצודת ציון)

[כה] עֲנָה וְאָמַר הָא-אֲנָה וְזוּה גְבַרִין אַרְבַּעַה שְׂרִין מִהֶלְכִין בְּגוּא-נֹרָא וְזוּבָל לָא-אִיתִי בְּהוֹן וְרוּה דִי (רביעי) רְבִיעָאָה דְרַבָּה לְבַר-אַלְהִין: (ס)

רש"י שרין מהלכין בגוא נורא. מותרין מאסוריהן והולכים בתוך האש : וחבל לא איתי בהון. וחבלה לא יש בהם : ורוה די. רביעאה. ותוארו של רביעי : דמה לבר אלהין. דומה למלאך שראיתי בהיותי עם סנחרב כשנשרפו אוכלוסיו שנאמר (ישעיה לז) ויד צמחנה אשור ונבוכדנצר היה שם ונמלט בתוך עשרה שנמלטו מהם : (רש"י)

מצודת דוד הא אנה. הלא אני רואה ארבעה אנשים והמה מותרים מן הקשורים והולכים בתוך האש והשחתה לא יש בהם : ורוה. ותוארו של הרביעי דומה למלאך : (מצודת דוד)

מצודת ציון לבר אלהין. כן יקרא המלאך כאלו הוא מבני בית של השכינה וכן ויבואו בני האלהים (איוב א) : (מצודת ציון)

[כז] בַּאֲדִין קָרַב גְּבוּכְדִנְצָר לְתַרְעֵ אַתְוֹן נֹרָא יִקְדָּתָא עֲנָה
וְאָמַר שְׂדֵרְךָ מִיִּשְׁרָף וְעִבְד־נְגֹו עֲבֹדוּהִי דִי-אַלְהָא (עֲלִיא)
עֲלָאָה פִּקְוּ וְאַתּוּ בַּאֲדִין נְפִקִין שְׂדֵרְךָ מִיִּשְׁרָף וְעִבְד־נְגֹו מִן-גְּוֹא
נֹרָא:

רש"י קרב. לתרע אתון נורא. נגש לשער החצר שהכבשן בתוכה לדבר עמהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק : פוקו ואתו. לאו וצאו ולא אמר להם עלו וצאו מכאן למדנו שכל הרקעית הכבשן והקוה לארץ שלא יטרחו לעלות : צאדין נפקון. אע"פ שבטוחין בנס העשוי להם לא מלחה לבס לזלזל במלכות לכאת שלא ברשות : (רש"י)

מצודת דוד באדין. אז קרב ני"נ אל שער התנור : עבדוהי. עבדיו של אלהים עליון צאו מן התנור ובואו אלי : באדין. אז יצאו מן תוך האש כי עד לא דבר אליהם רכות פחדו לצאת כי האדם הוא בעל בחירה ופן ימיתם בידיו : (מצודת דוד)

[כח] וּבִמְתַכְנְשִׁין אַחְשַׁדְרַפְנִיא סְגְנִיא וּפְזוּזְתָא וְהַדְּבָרִי מִלְכָּא זִוְיִין
לְגַבְרִיא אֲלֵךְ דִּי לָא-שְׁלֵט נֹרָא בְּגִשְׁמָהוֹן וְשַׁעַר רְאִשְׁהוֹן לָא
הִתְזוּרְךָ וְסַרְבְּלִיהוֹן לָא שְׁנֹו וְרִיזוּ נֹר לָא עֲרַת בְּהוֹן:

רש"י ומתכנשין אחשדרפניא. ד' אומות נמנו למעלה באסיפה הראשונה שלא נמנו כאן אדרגזריא דתצריא גדצריא תפתיא הם גבורי החיל אשר הרגם שביב האש בהשליכם את חנניה וחזריו לאור : חזין לגוצריא אלך. רואין את האנשים האלה חנניה וחזריו : די לא שלט נורא בגשמהוון. אשר לא שלטה האש בגופם : גשמהוון. גופן כל' ארמי ויש רבים בזה הספר : ושער ראשיהוון לא התחרך. שער ראשיהוון לא נחרך : לא שנו. לא נשתנו ממראיתן : לא עדת בהוון. לא סרה לתוכם : (רש"י)

מצודת דוד ומתכנשין. ונאספו אחשדרפניא וגוי ויועצי המלך וראו את האנשים האלה אשר לא שלט האש בגופם ושער ראשם לא נשרף ונחרך וסרבליהוון לא נשתנו מן האש ואף ריח אש לא עברה בהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון בגשמייהוּן. בגופם כי ושבט לגו כסילים (משלי כו) תיּי ושבטא לגושמייהוּן : **התחרך.** ענין שריפה כמו לא יחרוך רמיה (שם יב) : **עדת.** עברה כמו לא עדה עליו שחל (איוב כח) : (מצודת ציון)

[כח] עֲנֵה נְבוֹכַדְנֶצַּר וְאָמַר בְּרִיךְ אֱלֹהֵהוּן הִי-שְׂדֵרְךָ מִיַּשְׁרָה וְעִבְדֵּנּוּ הִי-שְׁלֹז מִלְּאֲכָה וְשִׁיזָב לְעִבְדוּהִי הִי הַתְּרוֹצֵצוּ עֲלוּהִי וּבְמִלַּת מִלְּכָא שְׁנִיו וִיהָבוּ (גְּשַׁמִּייהוּן) גְּשַׁמִּיהוּן הִי לָא-יִפְלֹזוּן וְלָא-יִסְגְּדוּן לְכָל-אֱלֹהִי לְהָן לְאֱלֹהֵהוּן:

רס"י ענה נבוכדנצר. כוח נבוכדנצר : די התרחיאו עלוהי. אַשְׁרֵי בְּטַחוּ עֲלוּ וּמִלַּת מִלְּכָא שְׁנִיו. ומלת המלך שנו שלח לקיימו : ויהבו גשמהוּן. ומסרו גופם : לאלההוּן. זולתי לאלהיהם : (רס"י)

מצודת דוד בריך. ברוך אלהיהם של חנניה מישאל ועזריה אשר שלח מלאכו והציל את עבדיו אשר בטחו עליו ודבר המלך בטלו ושנו ומסרו גופם אשר לא יעבדו ולא ישתחוו לשום אלוה כי"א לאלהיהם : (מצודת דוד)

[כט] וּבִמְצִי שְׁמֵי טַעַם הִי כָל-עַם אֲמָה וְלִשְׁעָן הִי-יֹאמַר (שְׁלַח) שְׁלוּ עַל אֱלֹהֵהוּן הִי-שְׂדֵרְךָ מִיַּשְׁרָה וְעִבְדֵּנּוּ הִי הַדְּמִין יִתְעַבְדֵּד וּבִיתָהּ נְזֻלִי יִשְׁתַּתָּה כָּל-קַבֵּל הִי לָא אִיתִי אֱלֹהִי אֲזַזְרָן הִי-יִכָּל לְהַצִּילָהּ כְּדָנָה:

רס"י שים טעם. כלומר יוסם חק : די יאמר. שְׁלוּ. אַשְׁרֵי יֹאמַר מִשְׁגָּה כְּלוּמַר שׁוּם דְּבַר שֶׁל גְּנָאִי : הַדְּמִין. אֲזַזְרִים כְּלוּמַר יִנְתַּחוּהוּ לְאֲזַזְרִים : נוּלִי יִשְׁתַּתָּה. אֲזַפָּה יוּסָם : די יִכָּל לְהַצִּילָהּ כְּדָנָה. אַשְׁרֵי יִכָּל לְהַצִּיל כְּזֹאת : (רס"י)

מצודת דוד ומני. וממני נעשה גזרת אומר אשר כל עם ולשון אשר יאמר לתלות דבר שגגה ומשגה על האלהים של חנניה מישאל ועזריה אזי יעשה גופו לנתחים וביתו יושם לאשפה ולמקום נוול : **כל קבל.** בעבור אשר לא יש אלוה אחר אשר יכול להציל כהצלה הזאת : (מצודת דוד)

מצודת ציון שלו. משגה ומשגה כמו על השל (ש"ב ו) : (מצודת ציון)

[ל] בְּאֲדִין מִלְּכָא הַצִּלּוּ לְשְׂדֵרְךָ מִיַּשְׁרָה וְעִבְדֵּנּוּ הִי בְּמִדְיַת

בבלי:

(פ)

רס"י הכלת. הצליח והגדיל אותם : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז המלך הצליח לחנניה מישראל ועזריה ר"ל המשילים ממשל רב בכל המדינה : (מצודת דוד)

[לא] נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ כָּל-עַמּוּיֵי אֲמִיָּא וְלִשְׁנָיָא דִּי-
(דאריין) דִּירִין בְּכָל-אַרְעָא שְׁלַמְכוּן יִשְׁגָּא:

רס"י נבוכדנצר מלכא לכל עממיא. זה טופס כתב האגרת נבוכדנצר המלך שואל לשלום לכל העמים : (רס"י)

מצודת דוד נבוכדנצר מלכא. עתה יחל לספר דברי האגרת אשר כתב נבוכדנצר לכל העמים וראשית הדברים היו נבוכדנצר מלכא לכל עממיא וגוי אשר שוכנים בכל הארץ לכולכם יאמר שלומכם יתרבה ויתגדל : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישגא. יתגדל ויתרבה כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב) : (מצודת ציון)

[לב] אֲתִיָּא וְתַמּוּהֵיָּא דִּי עֶבֶד עַמּוּי אֱלֹהָא (עליא) עֲלָאָה שְׁפָר
קְדָמֵי לְהַזְוִיָּה:

רס"י שפר קדמי להחוייה. טוב לי להגיד : (רס"י)

מצודת דוד אתיא. האותות והמופתים התמוהים אשר עשה עמי אלהים עליון יאה ונאה לפני להגיד ולספר : (מצודת דוד)

מצודת ציון שפר. נאה ויאה כמו אמרי שפר (בראשית מט) : (מצודת ציון)

[לג] אֲתוּהֵי כְּמַה רַבְּרִין וְתַמּוּהֵי כְּמַה תַּקִּיפִין מִלְּכוּתָהּ
מִלְּכוּת עֲלָם וְשְׁלֹטְנָהּ עִם-הָרַר וְדָר:

מצודת דוד אתוהי. אותותיו מאוד גדולים ומופתיו התמוהים מאוד חזקים מלכותו מלכות עולמים וממשלתו עם כל הדורות רצה לומר בזמן

כל הדורות : (מצודת דוד)

מצודת ציון כמה. הוא כענין מאד ובדרז"ל כמה גדולים מעשה חייא (כתובות קג) : (מצודת ציון)

דניאל פרק-ד

א אָנָה נְבוּכַדְנֶצַּר שָׁלַח הָיִיתָ בְּבֵיתִי וְרַעְנָן בְּהִיכְלִי:

רס"י שֶׁלָּה הוּיָת צְבִיתָ. שְׁלוֹ הוּיָתִי : (רס"י)

מצודת דוד אנה. זהו תוכן ספור האגרת ואמר הנה אני נ"נ בשלוח הייתי בביתי ורטוב ומלוחלח בהיכלי ועל שבהחלום אשר יספר בענין נמשל הוא אל האילן לזה אחז בשון שאלה מליצת שבח וטובת האילן : (מצודת דוד)

מצודת ציון ורענן. ענין לחות ורטיבות כמו דשנים ורעננים (תהלים צב) : (מצודת ציון)

ב זָכַם זַוְיָת וַיִּדְוַחֲלֵנִי וְהִרְהוּרִין עַל-מִשְׁכְּבִי וַזַּוְיָי רֵאשִׁי יִבְהַלְנֵנִי:

רס"י וידחלנני. ואיים עלי והפחדני : (רס"י)

מצודת דוד חלם. חלום ראיתי והפחיד אותי : והרהורין. המחשבות בהיותי ישן על משכבי והוא החלום הבאה מן המחשבה וראיית ראשי הבהילו אותי ואף זה יורה על החלום הנראה בהמוח אשר בראש וכפל הדבר פעמים ושלש והיא דרך מליצה לחזק הדבר ולהגדיל הענין : (מצודת דוד)

ג וּמִנֵּי שָׁיִם טָעַם לְהַנְעִלָה קִדְמִי לְכֹל זֹכִימִי בְּכֹל הֵי-פֶשֶׁךְ זֹלְמָא יְהוּדֵעֵנִי:

מצודת דוד ומני. וממני נעשה גזרת אומר להכניס לפני את כל חכמי בבל אשר יודיעו לי פתרון החלום : (מצודת דוד)

ד בַּאֲדִין (עֲלֵלִין) עָלִין זֹרֵטְמִיא אֲשֶׁפִיא (כְּשִׁיא) כְּשֶׁדִיא
וְזָרִיא וְזֹלְמָא אָמַר אָנָּה קְדָמִיהוֹן וּפְשָׁרָה לָא-מְהוּדְעִין לִי:

מצודת דוד באדין. אז נכנסו החרטומים וגוי ואמרתי לפניהם החלום ולא
הודיעו לי הפתרון : (מצודת דוד)

ה וְעַד אֲזֹרִין עַל קְדָמִי דְנִיאל דִּי-שְׁמָה בְּלִטְשָׁאֲצַר כְּשָׁם
אֱלֹהֵי וְדִי רוּז-אֱלֹהִין קְדִישִׁין בְּהַ וְזֹלְמָא קְדָמוּהֵי אִמְרַת:

רס"י ועד אחרון. ועד אשר באחרונה הוצא לפני דניאל : כשם אלהי.
עכו"ס של צבל כל שמה טשכר שם לשון חכמה הוא באומות : (רס"י)

מצודת דוד ועד אחרון. ועד באחרונה נכנס לפני דניאל אשר שמו בלטשאצר
כשם אלהי אשר בו רוח אלהים קדושים ואמרתי החלום לפניו : (מצודת
דוד)

ו בְּלִטְשָׁאֲצַר רַב זֹרֵטְמִיא דִּי | אָנָּה יְדִיעַת דִּי רוּז אֱלֹהִין
קְדִישִׁין בְּךָ וְכָל-רָז לָא-אָנֵס לָךְ זֹזִי זֹלְמִי דִּי-זֹזִית וּפְשָׁרָה
אָמַר:

רס"י וכל רז לא אנס לך. וכל סתום לא נאנס ולא נכחד ממך : (רס"י)

מצודת דוד בלטשאצר. וכה אמרתי לו אתה בלטשאצר שר החרטומים
אשר אני יודע אשר רוח אלהים קדושים בך וכל סוד לא ינצח אותך
להיות קשה ממך לבל תדעהו : חזית. אגיד לך מראות החלום אשר
ראיתי ואמור אתה הפתרון : (מצודת דוד)

מצודת ציון אנס. ענין הכרח ונצוח ועל שם זה נקרא הגזלן אנס : (מצודת ציון)

ז וְזֹזִי רֵאשִׁי עַל-מִשְׁכְּבֵי זֹזָה הָיִית וְאָלוּ אִיכָן בְּזֹא אֲרַעָא
שְׁרִיא:

מצודת דוד וחזוי. וזהו מראית ראשי בהיותי שוכב על משכבי : חזה. רואה

הייתי והנה אילן בתוך הארץ וקומתו מרובה : (מצודת דוד)

יח רְבֵה אֵילָנָא וְתַקֵּף וְרוּבִימָה יִמְטָא לְשִׁבְמִיָּא וְזִזְוֹתָהּ לְסוּף כָּל-
אֶרֶץ:

רס"י רבה אילנא ותקיף. גדל האילן והוחזק ועלם : ימטא לשמיא. הגיע
השמים : (רס"י)

מצודת דוד רבה. גדל האילן ונתחזק וקומתו הגיע עד השמים ומראהו היה
נראה לסוף כל הארץ : (מצודת דוד)

יט עֲפִיָּה שְׁפִיר וְאַנְבָּה שְׁגִיָּא וּבְזוּן לְכָל־בְּהֵ תִזְוֹתוּהִי תִטְלַל
זִזְוֹת בָּרָא וּבְעִנְפוּהִי (יִדְרוּן) יִדְרוּן צְפָרִי שְׁבִיָּא וּבְנֵה יִתְנִין
כָּל-בְּשָׂרָא:

רס"י עפיה שפיר. ענפו נאה : ואנבה שגיא. פריו רב : מזון לכולא ביה.
וכדי מזון לכל צריה היה זו : תטלל. לשון כל : ידרון. ל' מדור ולינה :
יתזון. ל' מזון : (רס"י)

מצודת דוד עפיה. העלין שבו היו נאים ויפים ופירותיו היו מרובים והיה
די בהם לזון ולכלכל את כל הבריות : תחתוהי. תחתיו חסו בצלו חיית
השדה ובענפיו יקננו עוף השמים ומפירותיו היו נזונים כל הבריות :
(מצודת דוד)

מצודת ציון עפיה. העלין כמו מבין עפאים (שם קד) : (מצודת ציון)

יג זִזְוֹתָהּ הָיִית בְּזוּזֵי רֵאשֵׁי עַל-מִשְׁכְּבֵי וְאָלוּ עֵיר וְקִדְיֵשׁ מִן-
שְׁבִיָּא

רס"י חזה הוית. רואה הייתי : ואלו עיר וקדיש. והנה מלאך שהוא ער
לעולם וקדוש : (רס"י)

מצודת דוד חזה. רואה הייתי במראית ראשי בהיותי ישן על מטתי : ואלו.

והנה מלאך מחריב והוא קדוש ירד מן השמים : (מצודת דוד)

מצודת ציון עיר. מלאך המחריב והוא מלשון ערו ערו (שם קלז) : (מצודת ציון)

[יא] קָרָא בְּזוּלָהּ וְכֵן אָמַר גְּדוּ אֵילָנָא וְקַצְצוּ עֲנָפוֹהִי אֲתִירוּ עֲפִיּוֹהִי
וּבְדָרוּ אֲנָבָה תִּגְדַּר נְזִיזָתָא מִן-תְּזוּזָתוֹהִי וְצַפְרָיָא מִן-עֲנָפוֹהִי:

רס"י קרא בחיל. לועק בכח : גודו אילנא. קוצו האילן : אתרו עפייה.
הסירו והפילו ענפיו : וזדרו אנבה. הפילו פריו : תגוד חיותא מן תחתוהי.
ינודו החיות מתחתיו : (רס"י)

מצודת דוד בחיל. בכח והרמת קול : גודו. כרתו האילן וקצצו ענפיו והפילו
עליו ופזרו פירותיו : תגוד. ינודו החיות מתחתיו והעופות ינודו מן ענפיו
: (מצודת דוד)

מצודת ציון גזו. כרתו והוא קרוב מלשון שקמים גדעו (ישעיה ט) : אתרו. ענין הפלה והשלכה כמו ראה
ויתר גוים (חבקוק ג) : (מצודת ציון)

[יב] בָּרַם עֵיקַר שְׂרֵשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבִיקוּ וּבְאַסוּרֵי דֵי-פְרִזְלָא
וּנְזוּזֵי בְּדַתָּא דֵי בְרָא וּבְטַל שְׁמִיָּא יִצְטַבַּע וְעַם-זוּזִיזָא
זִזְלָקָה בְּעֵשֶׂב אַרְעָא:

רס"י ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו. אך עיקר שרשיו הניחו :
ובאסור די פרזל ונחש. כלו' תנו רגליו בכבלי ברזל כסם שעושין לסוס
שמניחין אותו באפר כך כבולוהי בכבלי' : בדתא. בעשב השדה כלומר
באחו שלא יזוז משם : יצטבע. יהא שריו תמיד לשון טבילה : חלקה. חלקו
: (רס"י)

מצודת דוד ברם. אבל עיקר שרשיו הניחו בארץ ויהיה אסור ומקושר
בקשורי ברזל ונחושת בעשב של השדה לבל יזוז ממקומו : יצטבע.
יתכבס בטל השמים : ועם חיותא. עם החיות יהיה חלקו בעשב השדה
לאכול בהם חלק כחלק : (מצודת דוד)

[יג] לְבַבְהָ מִן-(אֲנוּשָׁא) אֲנַשָׁא יִשְׁנֹן וּלְבַב זְזִיזָה יִתְיַהֵב לָהּ

וּשְׁבַעָה

עֲדָנִין

יְזַלְפוּן

עֲלוּהִי:

רש"י מצנעה עדנן. מצנע שנים : יחלפון עלוהי. יעצרו עליו בגזרה זו : (רש"י)

מצודת דוד לבבה. לבבו ישתנה מלבב אדם ויותן לו לבב חיה ושבעה שנים יעברו עליו להיות כן : (מצודת דוד)

[נד] בְּגֹזֶרֶת עִירִין פְּתִנְמָא וּמֵאֲמַר קְדִישִׁין שְׁאֲלֵתָא עַד-הַבְּרִית דִּי יְנַדְעוּן זְוִיָּא דִּי-שְׁלִיטָא (עֲלִיא) עֲלָאָה בְּמַלְכוּת (אֲנוּשָׂא) אֲנוּשָׂא וּלְמִן-דִּי יִצְבֵּא יִתְנַנְּה וּשְׁפַל אֲנוּשִׁים יְקִים (עֲלִיה) עֲלָה:

רש"י שאלתא. גזרה וע"י שנמלכין בהקצ"ה קודם שיגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא : עד דברת. כמו למען : די ינדעון חייא. שידעו כל החיים : ולמן די יצבא. למי שירכא : (רש"י)

מצודת דוד בגזרת. הדבר נגזר בגזרת המלאכים המחרבים העושים דין המקום : שאלתא. הגזרה ההיא עשויה במאמר המלאכים הקדושים והיא היא וכפל הדבר במיש : עד דברת. בעבור אשר ידעו כל החי אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה : ושפל. וכאשר ירצה יעמיד על המלוכה אדם שפל ופחות מן האנשים : (מצודת דוד)

מצודת ציון שאלתא. הוא ענין גזירה ע"ש כי נעשה בשאלת פי ה' : עד דברת. כמו על דברת ור"ל בעבור ציון (מצודת)

[טו] דְּנָה זְוִלְמָא זְוִיָּית אֲנָהּ בּוֹכְדִנְצָר (וּאֲנָתָה) וְאֲנָתָּ בְּלִטְשֵׁאֲצָר פְּשָׂרָא | אֲמַר כָּל-קָבֵל דִּי | כָּל-זְכִיבֵי מַלְכוּתֵי לָא-יְכַלִּין פְּשָׂרָא לְהוֹדְעֵתְנִי (וּאֲנָתָה) וְאֲנָתָּ כָּהֵל דִּי רִוּוּז-אֲלֵהִין קְדִישִׁין בְּרָ:

רש"י פשרא. פתרונו : ואנת כהל. ואתה יכול : (רש"י)

מצודת דוד דנה. זאת החלום ראיתי אני המלך נ"נ : ואנתה. ואתה אמור הפתרון בעבור אשר כל חכמי מלכותי לא יכלו להודיע לי הפתרון אבל אתה תוכל על אשר רוח אלהים קדושים בד : (מצודת דוד)

[טז] אֲדִין דְּנִיאל הָיִי-שְׁמֹה בְּלִטְשַׁאצָּר אֲשֶׁתּוֹמִם כְּשַׁעַה זְוֹדָה וְרַעֲיָנָהי יְבֵה־לָגָה עֵנָה מִלְכָּא וְאָמַר בְּלִטְשַׁאצָּר זְוֹלְמָא וּפְשֵׁרָא אֶל-יְבֵה־לָךְ עֵנָה בְּלִטְשַׁאצָּר וְאָמַר (מֵרֵאִי) מְרִי זְוֹלְמָא (לְשִׁנְאִיר) לְשִׁנְאָךְ וּפְשֵׁרָה (לְעֵרִיר) לְעֵרְךָ:

רס"י אדין דניאל. אשתומם. שתק : ורעינוהי. ומחשבותיו : יבהלוגיה. שהיה ירא לפתור לו חלום : מרי. אדוני, אמרו רבותינו מארי חלמא לשנאך קדש הוא תלה עיניו להקב"ה ואמר חלום זה יתקיים על שנאך זה וא"ת לנבוכדנצר אמר והלא ישראל שונאו אפשר שיקללם : לערך. לשונאך כמו ויהי ערך (שמואל א כה) : (רס"י)

מצודת דוד אשתומם. עמד מושתק ובתמהון כערך שעה אחת ומחשבותיו הבהילו אותו : חלמא. החלום והפתרון אל יבהילו אותך וכאומר הלא לא עליך המה : מרי. אדוני החלום יקיים בשנאך והפתרון באויבך והוא כפל ענין במ"ש : (מצודת דוד)

מצודת ציון אשתומם. ענין תמהון ושתיקה כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג) : לערך. לשונאך כמו ויהי ערך (ש"א) : (מצודת ציון)

[יז] אִיכְלָא הָיִי זְוִיָּת הָיִי רְבָה וְתַקַּף וְרוּבִיָּה יְמִטָּא לְשִׁמְיָא וְזְוִוְתָהּ לְכָל-אֲרֵעָא:

מצודת דוד אילנא. האילן אשר ראית אשר גדל ונתחזק וקומתו הגיע עד השמים ומראהו היה נראה לכל הארץ : (מצודת דוד)

[יח] וְעָפִיָּה שְׁפִיר וְאַנְבָּה שְׁמִיָּא וּמְזוּן לְכָל־אֲ-בָה תְּזוּזְתוּהִי תְּדוּר וְזִוְיָת בְּרָא וּבְעַנְפוֹהִי יִשְׁכְּנֵן צְפָרִי שְׁמִיָּא:

מצודת דוד ועפיה. ועליו היו נאים ויפים ופירותיו מרובים והיה די בהם לזון כל הבריות תחתיו היו דרים חית השדה ובענפיו שכנו עופות השמים : (מצודת דוד)

[יט] (אנתה) - אנת-הוא מלכא די רבית ותקפת ורבותר רבת ומטת לשמיא ושלטנך לסוף ארעא:

מצודת דוד **אנת**. ר"ל האילן הזה מרמוז עליך כי דמית לו אשר נתגדלת ונתחזקת : **ורבותך**. גדולתך נתגדל בכל עת והגיע עד השמים וממשלתך בא עד קצות הארץ : (מצודת דוד)

[כ] ודי זוזת מלכא עיר וקדיש זוזת | בן-שמיא ואמר ג'דו איכנא וזבלוהי ברם עקר ערשוהי בארעא עבקו ובאסור די-פרזל ונזוש בדתא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם-זזות ברא זזקה עד די-שבעה ערנין יזלפון עלוהי:

מצודת דוד **ודי**. ואשר ראה המלך מלאך מחרב וקדוש ירד מן השמים ואמר כרתו האילן והשחיתו אותו אבל עיקר שרשיו הניחו בארץ ויהיה מאוס ומקושר באסור ברזל ונחושת בעשב של השדה ובטל השמים יכובס ועם חית השדה יהיה חלקו עד אשר יעבור עליו שבעה שנים : (מצודת דוד)

[כא] דנה פשרא מלכא וגזרת (עליא) עכאה היא די מטת על- (מראי) מרי מלכא:

רש"י די מטת על : מרי מלכא. אשך הגיע על אדוני המלך : (רש"י)

מצודת דוד **דנה**. אתה המלך הנה זאת היא הפתרון דברים כמשמען כי כן יבא עליך וגזרת העליון היא אשר הגיע על אדוני המלך : (מצודת דוד)

[כב] וך טרדין בן-אנשא ועם-זזות ברא להוה מדרך ועשבא כתורין | כך יטעמון ובטל שמיא כך מצבעין ושבעה ערנין יזלפון (עליר) עכך עד די-תנדיע די-שליט (עליא) עכאה במלכות אנשא ולבן-די יצבא יתננה:

רש"י ולך טרדין מן אנשא. ואותך יטרדו מצני אדם : לך מצבעין. אותך

יטבלו : וּשְׂבַעַה עַד־נִין יַחֲלֹפוּן עֲלֶיךָ. יֵשׁ לֹמֵר גַּמּוּל בְּהִ"מ שֶׁהַחֲרִיב שְׁנִבְנַתָּה
בְּשָׁבַע שָׁנִים :

מצודת דוד ולך. ואותך יגרשון מן אנשים ועם חית השדה יהיה מושבך
ויאכילו אותך עשב כמו הבקרים ובטל השמים יכבסו אותך ושבעה שנים
יעברו עליך בגזרה זו עד אשר תדע אשר העליון מושל במלכות אנשים
ולמי אשר יחפוץ יתן אותה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יטעמון. מלשון טעימה ואכילה : (מצודת ציון)

[כג] וְדִי אָמְרוּ לְבִשְׁבֶּק עֶקֶר שְׂרִשׁוֹהֵי דִי אֵי־לָנָא בְּמַלְכוּתְךָ לָךְ
קִי־מָה בֵּין-דִי תַנְדַּע דִי שְׁלִטָן שְׂמִיָא :

רש"י ודי אמרו וגו'. אשך אמרו להניח שרשויה של חילן והוא הפתרון :
מלכותא לך קיימת. המלכות עומדת לך סופך שתשוב לך מלכותך : מן די
תנדע די שליטין שמיא. מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם : (רש"י)

מצודת דוד ודי. ואשר נאמר להניח עיקר שרשיו של האילן הדבר הזה יורה
וירמו שהמלכות יתקיים לך ותשוב למלוך מן העת אשר תכיר ותדע אשר
מושל היושב בשמים : (מצודת דוד)

[כד] לָהֶן בְּמַלְכָא בְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל (עֲלִיךָ) וְזוּטְיָךְ (וּזוּטְיָךְ) וּזוּטְיָךְ
בְּצִדְקָה פְּרָקָה וְעוֹיְתָךְ בְּמִוּוֹן עֲנִין הֵן תִּהְיֶה אַרְכָּה לְשִׁלּוֹתָךְ :

רש"י להן מלכא. באמת אתה מלך שמע לעצתי : מלכי. עצתי כמו איעצך
אמלכניך : ישפר עלך. עצתי תיטב בעיניך לשמוע מילי : וחטאך בצדקה
פרוק. וחטאתך בצדקה פרוק מעל אורכך : ועויתך במחן ענין. ועונותיך
פרוק בחנינת עניים : הן תהיה ארכא לשלותך. אולי תהא שרות לשלומך
שלא תמהר הרעה לבא ומה ראה דניאל להשיא ענה טובה לנבוכדנצר
ראה ישראל עניים שפלי גולה מחזירין על הפתחים והשיאו ענה לחננס
אמר לו עניים אלו שהגליתם רעצים הם פרנסם וכן עשה פתח אולרותיו
והיה מפרנסם כל י"ב חדש : (רש"י)

מצודת דוד להן. כאומר אין לך מנוס מן הגזרה ההיא רק אתה המלך עצתי

תהיה נאה ויפה עליך ועשה זאת פדה חטאך בצדקה ועונך בחנינת עניים
והוא כפל ענין במ"ש : הן. הנה בזה תהיה אריכת זמן להשלוח אשר אתה
בה ויקוים הדבר באחרית הימים : (מצודת דוד)

מצודת ציון מלכי. עצתי כמו וימלך לבי עלי (נחמיה ה) : (מצודת ציון)

[כה] כָּלֹא מִטָּא עַל-נְבוּכַדְנֶצַּר מִלְכָּא : (פ)

רס"י כלל מטא. כל הפתרון הגיע על נבוכדנצר : (רס"י)

מצודת דוד כלל. גם זה מדברי האגרת עד סוף הענין ואמר באגרתו הנה
כל הפתרון הזה הגיע על נ"נ המלך וכמו שמספר והולך (ואף שני"נ עצמו
כתבו לא אמר כמדבר בעדו כ"א אחר המדבר וכן דרך המקרא כמ"ש
וישלח וכו' ואת שמואל (ש"א י"ב) עם כי שמואל היה המדבר לא אמר
(ואותי) : (מצודת דוד)

[כו] לְקַצַּת יְרוּזָיִן תְּהִי-עֵשֶׂר עַל-הַיִּכָּל מִלְכוּתָא הִי בְּבַל
בְּהַלְךְ הָהּ :

רס"י מהלך הוה. הולך היה : (רס"י)

מצודת דוד לקצת. לסוף שנים עשר חודש על היכל המלך אשר בבבל היה
נ"נ הולך ומטייל : (מצודת דוד)

[כז] עָנָה מִלְכָּא וְאָמַר הֲלָא דָא-הִיא בְּבַל רַבְתָּא דִּי-אַנְה
בְּנִיתָהּ לְבֵית מִלְכּוֹ בְּתַקָּף זִזְסָנִי וְלִיקַר הַדְרִי :

רס"י הלל דא היא. שמע עניים צאים על הפתח ולועקים אמר מה קול
ההמון הזה באזני אמרו לו עבדיו אלו העניים שקבעת להם עת פרנסתם
אמר הלל דא היא צבל רבתא וגומר ואלמלא ביזבזתי אולרותי לפרנסת
עניים מהיכן הייתי בונה כל הפלטרין הללו מעתה איני מפרנסם כך דרש
רבי תנחומא : וליקר הדרי. ולכבוד תפארתי : (רס"י)

מצודת דוד ענה. הרים המלך את קולו והיה משתבח בעצמו ומתייחר

ואמר הלא זאת היא בבל הגדולה אשר אני בניתי אותה להיות בה בית מלכות : בתקף. והנה בניתי אותה בחוזק כחי לא בעזר זולתי ואף רק לכבוד תפארתי בניתי אותה לא לצורך מה להשגב בה מפני האויב כי ידי משלה לי : (מצודת דוד)

[כח] עֹד מִלְתָּא בְּפִם מִלְכָּא קָל מִן-שְׁמִיָּא זָפֵל לָךְ אֲמַרִין זְבוּכְדִּנְצָר מִלְכָּא מִלְכוּתָהּ עֵדָת מִנְּךָ:

רס"י עוד מלתא בפום מלכא, : עדת מנך. סרה מנך : (רס"י)

מצודת דוד עוד מלתא. עוד היה הדבר בפי המלך ולא גמר עדיין דבריו אז ירד קול מן השמים ואמר לך נאמר אתה ני"נ המלך דע אשר המלוכה עברה וסרה ממך : (מצודת דוד)

[כט] וּמִן-אֲנִשָּׂא לָךְ טָרְדִין וְעַם-זִזִּית בָּרָא מִדְּרָךְ עֲשִׂבָּא כְּתוּרִין לָךְ יִטְעִמוּן וְשִׁבְעָה עֲדָנִין יִזְכְּפוּן (עֲלִיר) עֲלָךְ עֵד הִי-תִנְדַּע הִי-שְׁלִיטָה (עֲלִיא) עֲלָהּ בְּמִלְכוּת אֲנִשָּׂא וּלְמִן-הִי יִצְבָּא יִתְנַנֶּה:

רס"י טרדיון. לשון גירוסין : (רס"י)

מצודת דוד ומן אנשא. מן אנשים יגרשו אותך ועם חית השדה יהיה מושבך ויאכילו אותך עשב כמו הבקרים ושבעה שנים יעברו עליך בגזרה זו עד אשר תדע אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה : (מצודת דוד)

[ל] בַּהּ-שְׁעָתָא מִלְתָּא סָפַת עַל-זְבוּכְדִּנְצָר וּמִן-אֲנִשָּׂא טָרִיד וְעֲשִׂבָּא כְּתוּרִין יֵאָכֵל וּמִטָּל שְׁמִיָּא גְשִׁמָּה יִצְטַבַּע עֵד הִי שְׁעָרָה כְּנִשְׁרִין רַבָּה וְטַפְרוּהִי כְּצַפְרִין:

רס"י ספת. הגזירה כלתה עליו : גשמה. גופיה : שעה כנשרין רבה. שערותיו כנפי נשרים גדלו על כל גופו : וטפרוהי כצפרין. וכפרנו ככפור : (רס"י)

מצודת דוד **בה שעתא**. בעת ההיא כלתה הדבר לבוא על ניינ כי נשתבש דעתו ונתגרש מעצמו למקום החיות לשבת עמהם : **ומן אנשא**. מעצמו נתגרש מן אנשים ואכל עשב כבקרים וגופו נתכבס מטל השמים כי ישב מבלי מחסה : **עד די**. עד אשר נתגדל שערו ככנפי נשר וצפרני ידיו ורגליו כצפרני עופות הדורסים כי מרוב הלחות והלכלוך היו גדלים והולכים : (מצודת דוד)

[לא] וְלִקְצֵת יוֹמֵיהָ אֲנִי גְבוּכְדָנְצָר עֵינֵי | לְשִׁמְיָא גְטֻלַת וּמְנִדְעֵי
עָלֵי יִתּוּב (וּלְעֹלִיא) וּלְעֹלָאָה בְּרִכַת וּלְזוּי עֲלָמָא שְׂבֻזָּת
וְהִדְרַת דִּי שְׂלִטְנִיָּה שְׂלִטָן עֲלָם וּמְלֻכּוּתָהּ עִם-דָּר וְדָר :

רס"י ולקצת יומיא. לקץ הימים שקבעו לו לסוף ז' השנים : נטלת. נשאתי : ומנדעי עלי יתיב. ודעתי עלי חזרה : ולעלאה ברכת. ואת העליון ברכתי : (רס"י)

מצודת דוד **ולקצת**. ולסוף השנים שקבעו לו והם שבעה שנים כמ"ש למעלה : **אנה**. אני ניינ נשאתי את עיני אל השמים כי במשך שבעת השנים לא הכיר בעצמו מי הוא כי לא היה לו בינת אדם ובכלות הזמן התחילה דעתו לחזור אליו מעט מעט ואז הכיר בעצמו מי הוא והרגיש בדבר ונשא עיניו אל השמים לשאול עזרה מהי : **ומנדעי**. ר"ל שאלתי מהי אשר ישיב עלי הדעה והחכמה שהיה לי מאז : **ולעלאה**. ולהעליון ברכתי ולחי העולמים שבחתי ופארתי אשר ממשלתו ממשלת עולמים ומלכותו עם כל הדורות ר"ל בזמן כל הדורות : (מצודת דוד)

[לב] וְכָל- (דְּאָרִי) דְּיִרֵי אֲרַעָא כְּלָה זְוִשִׁיבִין וְכַמְצֵבִיָּה עֶבֶד
בְּזִיזִל שְׂבִיָּא (וּדְאָרִי) וְדְיִרֵי אֲרַעָא וְכֹלָ אִיתִי דִּי-יִמְזָא בִּידֵיהָ
וְיֵאמֹר כָּה בְּנֵה עֲבָדָת :

רס"י כלה השיבין. רבותינו אמרו האי חירגא דיומא לא שמיא חזק הנראה בשמש : וכמלציה עבד בחיל שמיא. וכרלוננו עושה בצלצל השמים : ולא איתי די ימחא בידיה. ולא יס שימחה בידו : (רס"י)

מצודת דוד **וכל**. דיירי. כל יושבי ארץ כלא דבר המה חשובים למולו וכחפצו עושה בצבא השמים ושוכני ארץ ולא יש מי אשר ימחה בידו

ויאמר לו מה עשית הלא לא נכון הדבר : (מצודת דוד)

[לג] **יְהִי-זְמַנָּא מִנְדַעֵי | יִתְּוֹב עָלַי וְלִיקָר מַלְכוּתֵי הַדְרִי וְזוּי יִתְּוֹב**
עָלַי וְלִי הַדְּבָרִי וְרַבְרַבְנֵי יִבְעוּן וְעַל-מַלְכוּתֵי הַתְּקֵנָת וְרַבּוּ
יִתִּירָה **הַוּסְפַת** **לִי:**

רס"י **זיה זמנא. באותו זמן : וליקר מלכותי הדרי. ולכבוד מלכותי חזרתי**
: וזווי. ותואר פני : ולי הדברי ורברבני יבעון. ואותי יועלי ושרי הו
מזקקים וחפלים שאשוב : התקנת. הוכנתי : ורבו יתירה הוספת לי. וגדולה
יתירה מן הראשונה נתוספת לי, אמרו רבותינו שרכב על ארי וקשר תנין
בראשו **:** **(רס"י)**

מצודת דוד **בה זמנא. בעת ההיא כאשר ברכתי לה' אז שבה עלי הדיעה**
שהיה לי מאז וחזרתי לכבוד מלכותי וזוהר פני שבה עלי ויועצי ושרי
שאלו ובקשו לי למשול בהם כמאז : התקנת. הוכנתי על מלכותי וגדולה
יתירה ומרובה נתוסף לי : **(מצודת דוד)**

מצודת ציון **יבעון. ענין שאלה ובקשה כמו אם תבעיון בעיו (ישעיה כא) :** **(מצודת ציון)**

[לד] **כָּעֵן אֵנָה זְבוּכְדִנְצַר מִשִּׁבּוּז וּמְרוֹמִם וּמִהַדָּר לְמֶלֶךְ שְׂבִיָּא**
דִּי כָל-מַעְבְּדוּהִי קָשְׁטָ וְאַרְזוּתָהּ הֵיִן וְדִי מִהַלְכִין בְּגוּהָ יְכָל
לְהַשְׁפִּילָה: **(פ)**

רס"י **וארחתה דין. ודרכיו משפט : ודי מהלכין בגוה. ואשר מהלכין**
בגאווה **יכול** **להשפיל** **:** **(רס"י)**

מצודת דוד **כען. גם זה מדברי האגרת שאמר עתה אני נ"נ משבח ומרומם**
ומפאר למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכו בדין ואשר הולכים
בגאווה ורוממות יכול הוא להשפיל : **(מצודת דוד)**

מצודת ציון **בגוה. כמו בגאווה ודוגמתו כי השפילו ותאמר גוה (איוב כב) :** **(מצודת ציון)**

[א] בַּלְשַׁאֲצָר מִלְכָּא עֲבַד לְיוֹם רַב לְרַבְרַבְנֵיהִי אֶלְף וְלִקְבָּל
אֶלְפָּא זִמְרָא שְׂתָהּ:

רס"י בלשאצר מלכא. בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכדנצר וגם (הוא) היה בנו של נבוכדנצר : עבד לחם רב. עשה סעודה גדולה מלינו בספר יוסיפון שנלחם ביום עם דריוש המדי וכורש ונלח המלחמה ולערב עשה משתה כמו שנבא עליו ישעיה ערוך השלחן לפה הלפית אכול ושתה קומו הקרים וגו' שבתוך המשתה חזרו אויביו ונלחמו על העיר ולכדוה : ולקבל אלפא חמרא. כנגד אלף היה שותה יין : (רס"י)

מצודת דוד בלשאצר. הוא היה בן אויל מרודך בנו של נינ ומייש בענין נינ אבוהי וכן ואנת ברה כי אבי האב נקרא אב ובן הבן נקרא בן : **עבד.** עשה סעודה גדולה לאלף שריו על כי ביום ההוא נצחו את מחנה דריוש : **ולקבל.** המלך שתה יין מול אלף שריו כמו כולם יחד : (מצודת דוד)

מצודת ציון לחם רב. כל סעודה קרוי עייש הלחם : (מצודת ציון)

[ב] בַּלְשַׁאֲצָר אָמַר ׀ בְּטַעַם זִמְרָא לְהִיתִיָּהּ לְבִמְאִי דְהֵבָא
וְכִסְפָּא דִּי הַנְּפֵק נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּהִי מִן-הַיְכָלָא דִּי בִירוּשָׁלַם
וַיִּשְׁתַּוֵּן בְּהוֹן בְּמִלְכָּא וְרַבְרַבְנֵיהִי שְׁגַלְתָּהּ וְלִוְזַתָּהּ:

רס"י אמר בטעם חמרא. אמר בעצת היין שנשתכר : להיטיה. להביא : די הנפק. שהוליא : שגלתה. לשון מלכא בלשון ארמי כמו (נחמיה ב) והשגל יוספת אללו : (רס"י)

מצודת דוד בטעם. בעצת הסתת שכרות היין אמר להביא את כלי הזהב והכסף אשר הוציא נינ אביו מן ההיכל אשר בירושלים : **וישתון.** והיו שותין בהם המלך ושריו והמלכה ופלגשו : (מצודת דוד)

מצודת ציון שגלת'. היא המלכה המיוחדת לו למשכב המשגל : (מצודת ציון)

ג] בְּאֲרִיץ הַיְתִיב מֵאֲנֵי דְהַבָּא דִּי הַנְּפִקוּ מִן-הַיְכָלָא דִּי-בֵּית
אֱלֹהֵא דִּי בִירוּשָׁלַם וְאִשְׁתִּי בְּהוֹן מִלְכָא וְרַבְרַבְנוּהִי שְׁזַלְתָּהּ
וּלְוֹזְתָּהּ:

רס"י היתיו. הוצאו : די הנפקו. שהוליואו : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז הביאו כלי הזהב אשר הוציאו מן ההיכל של בית
אלהים אשר בירושלים ושתו בהם המלך ושריו והמלכה ופלגשו ולקצר
לא זכר כלי כסף כי מעצמו יובן : (מצודת דוד)

ד] אִשְׁתִּי זֹמְרָא וְשִׁבְזוּ לְאֱלֹהֵי דְהַבָּא וְכִסְפָא נְזוּשָׁא פְרוּלָא
אֲבָנָא:

מצודת דוד אשתיו. שתו יין ושבחו לאלהי זהב וכסף וכו' ר"ל לעכו"ם
אלמים העשויים מן הזהב וגוי מאחת מאלה : (מצודת דוד)

ה] בַּהּ-שְׁעָתָה (נְפִקוּ) נְפִיקָה אֶצְבָּעֵן דִּי יַד-אֲנֵשׁ וְכַתְבָּן לְקַבְּל
נְבִרְשָׁתָא עַל-גִּירָא דִּי-כֹתֵל הַיְכָלָא דִּי מִלְכָא וּמִלְכָא זֹזָה
פִּס יָדָה דִּי כְּתָבָה:

רס"י נפקו : אלצען. ילאו אלצעות יד אדם מן השמים : לקבל נברשתא.
למול המנורה אשר לפני השלחן ודוגמתו במסכת יומא עשתה נברשת של
זהב : על גירא. על סיד טיח כותל הבית כמו (ישעיה כז) כאבני גיר
מנופלות והוא דומה לסיד : (רס"י)

מצודת דוד בה שעתה. בעת ההיא יצא קבוצת אצבעות כשל יד אדם
וכתבו מול המנורה על טיח הסיד של כותל ההיכל אשר למלך : ומלכא.
והמלך ראה כף היד אשר כתבה : (מצודת דוד)

מצודת ציון נברשתא. מנורה ובדרז"ל עשתה נברשת של זהב (יומא לו) : גירא. סיד כמו כאבני גיר (ישעיה
כז) : פס ידא. כף היד ובדרז"ל שלשים בפיסת היד (אהלות פ"א) : (מצודת ציון)

ו] אֲרִיץ מִלְכָא זִינְהִי שְׁזוּהִי וְרַעִינְהִי יְבִהֵלְנָהּ וְקַטְרֵי זֹרְעָה

מִשְׁתַּרְיִן וְאַרְכְּבַתֶּיהָ הִיא לְדָא זְקָשׁוֹן:

רש"י זיוהי שנוהי. תארוו נשתנו עליו : ורעיונוהי. מחשבותיו : וקטרי חרליה משתרין. אזור חלציו נפתח שהיו מתניו מתרוקנין מחמת היראה וחגורו נפתח : וקטרי חרליה משתרין. נתרין : וארכובתה. וזרכיו : לא לדא נקשן. מקישות ודופקות : (רש"י)

מצודת דוד אדין. אז זוהר פני המלך נשתנה ומחשבותיו הבהילו אותו וקשרי פרקי עצמות מתניו הותרו ונפתחו מקשירתן והוא ענין גוזמא והפלגה : **וארכבתיה**. ברכיו היו מקישות ודופקות זה לזה מגודל החרדה והרתת : (מצודת דוד)

מצודת ציון נקשן. ענין הכאה כמו מקשה תיעשה המנורה (שמות כה) : (מצודת ציון)

[ז] קָרָא בַּמֶּלֶךְ בְּזוּיָל לְהַעֲלֶה לְאַשְׁפִּיא (כשדיא) כְּשֶׁדָּאִי וְזָרִיא עָנָה בַּמֶּלֶךְ וְאָמַר | לְזוֹכִימִי בְּכָל דְּי כָּל-אֲנָשׁ דְּי-יְקָרָה כְּתַבָּה דְּזָה וּפְשִׁרָה יְזוּנְנִי אַרְגֻּנָּא יְלַבֵּשׁ (והמונכא) וְהַמְנִיכָא דְּי-דְהַבָּא עַל-צִוְאַרְהָ וְתַלְתֵּי בְּמַלְכוּתָא יִשְׁלַט: (ס)

רש"י בחיל. זכח : להעלה. להכניס : כתבה דנה. מכתב זה : ארגונא ילבש. כמשפט הפרתמים : והמניכא. רביד ענק : ותלתי במלכותא ילט. בשליש המלכות ימשול : (רש"י)

מצודת דוד בחיל. בכח ובהרמת קול קרא ואמר להכניס את אשפיא וכו' : די כל. אשר כל אדם אשר יקרא זה הכתב ויגיד לו הפתרון אזי ילבש מלבוש ארגמן ויושם על צוארו ענק ורביד הזהב וימשול בשליש המלכות : (מצודת דוד)

מצודת ציון ארגונא. ארגמן וכן ובארגון וכרמיל (דה"ב ב) והוא שם מין צבע חשוב : **והמניכא**. ענק רצוף בטבעות לתכשיט כי רביד הזהב (בראשית מא) ת"א מניכא דדהבא : (מצודת ציון)

[ח] אָדִין (עללין) עֲלִין כָּל זוֹכִימִי בַּמֶּלֶךְ וְלֹא-כְהֵלִין כְּתַבָּא לְמַקְרָא (ופשרא) וּפְשִׁרָה לְהוֹדְעָה לְמַלְכָּא:

רש"י עליון. נכנסין : (רש"י)

מצודת דוד אדין. אז נכנסו כל חכמי המלך ולא יכלו לקרוא את הכתב ולהודיע למלך את הפתרון וכאומר אם לקרות לא ידעו איך א"כ יוכלו להודיע הפתרון : (מצודת דוד)

ט אַדִּין מֶלֶכָא בְּלִשְׁאֲצַר שְׁנִיא בִּתְבִהֵל וְיִוְהִי שְׁנִין עֲלוֹהִי וְרַבְרַבְנוֹהִי בְּשִׁתְּבִשִּׁין :

רס"י סגיא מתנהל. הרבה מתפחד : משתבשין. נחפזין : (רס"י)

מצודת דוד אדין. אז נבהל המלך הרבה מאוד וזוהר פניו נשתנה עליו עוד יותר והשרים היו משובשים ומבולבלים בדעתם מגודל החרדה : (מצודת דוד)

מצודת ציון משתבשין. ענין בלבול ושבוש הדעת : (מצודת ציון)

י מֶלֶכְתָּא לְקַבֵּל מְלִי מֶלֶכָא וְרַבְרַבְנוֹהִי לְבֵית מִשְׁתִּיא (עללת) עֵלַת עֵנַת מֶלֶכְתָּא וְאַמְרַת מֶלֶכָא לְעֲלָמִין וְזִי אֶל-יְבִהֲלוּךְ רַעִיוֹנְךְ וְיִוְיֶךְ אֶל-יִשְׁתַּנּוּ :

רס"י מלכתא לקבל מלי מלכא. המלכה כלפי ששמעה את דברי המלך וקריו לבית המשתה צאה : (רס"י)

מצודת דוד מלכתא. המלכה אל מול דברי חרדת המלך ושריו נכנסה לבית המשתה והרימה קולה ואמרה המלך לעולם יחיה אל יבהל אותך מחשבתך וזוהר פניך אל ישתנה : (מצודת דוד)

יא אִיתִי גְבַר בְּמִלְכוּתְךָ דִּי רוּזָא אֶלְהִין קַדִּישִׁין בְּהַ וּבְיוֹמֵי אַבוּךָ זַהִירוּ וְשְׁכַלְתֵּנוּ וְזִכְמָה כּוּזְכְּמַת-אֶלְהִין הַשְׁתְּכֹזֹת בְּהַ וּמֶלֶכָא זְבַכְדִּנְצַר אַבוּךָ רַב זִרְטָמִין אֶשְׁפִּין כְּשֶׁדִּאִין זְאִרִין הַקִּימָה אַבוּךָ מֶלֶכָא :

רס"י אחי גבר. יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו : כחמת אלהיו.

מלכאים : הקימיה. מנהו שר על כולם : (כ"ז)

מצודת דוד איתי. יש איש במדינת מלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו ובימי אביך נמצא בו הארה ושכל וחכמה כחכמת אלהים : רב. שר על החרטומים וכו' העמידו : (מצודת דוד)

מצודת ציון נהירו. הארה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג) : (מצודת ציון)

[יב] כל-קבל די ריוז | יתירה ומנדע ושכלתנו מפער זולמיין ואזוית אזוידן ומשרא קטרין השתכנות בה בדניאל די-מלכא שם-שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה יהזרה:
(פ)

כ"ז כל קבל וגו'. כלפי אפר רוח יתירה ודעת השכל יש בו והגדת חידות : ומשרא קטרין. סתום כל סתר נמלא בו בדניאל : (כ"ז)

מצודת דוד כל קבל. בעבור אשר רוח חכמה יתירה ומרובה ודעת והשכל ופתרון חלומות והגדות חידות והתרת דברים קשורים וסתומים כל אלה נמצא בו בדניאל אשר המלך קרא שמו בלטשאצר וכאומרת אם לא היה נמצא בו כל הדברים האלה לא היה מסכים על ידי אשפנו לקראו בשם אלהיו : כען. עתה יקראו את דניאל והוא יגיד אף את הפתרון וכאומרת אולי יורה הדבר עוד על טובה ואף אם על רעה תדע להזהר : (מצודת דוד)

[יג] באדין דניאל העל קדם מלכא ענה מלכא ואמר לדניאל (אנתה)-אנת-הוא דניאל די-מן-בני גלותא די יהוד די היתי מלכא אבי מן-יהוד:

מצודת דוד באדין. אז הוכנס דניאל לפני המלך : אנת. אתה הוא דניאל אשר מן בני הגולה של יהודה אשר הביא המלך אבי מן יהודה : (מצודת דוד)

[יד] ושבעת (עליר) עלך די ריוז אלהין בך ונהירו ושכלתנו וזכמה יתירה השתכנות בך:

מצודת דוד ושמעת. שמעתי עליך אשר רוח אלהים בדך והארה והשכל וחכמה יתירה ומרובה נמצא בדך : (מצודת דוד)

[טו] וּכְעַן הֶעֱלוּ קִדְמֵי זִכְיָמִיא אֲשֶׁפְיָא דְיִ-כְּתָבָה דְנָה יְקָרוֹן וּפְשִׁירָה לְהוֹדְעֵתְנִי וְלֹא-כְהֵלִין פְּשִׁיר-מִכְּתָבָא לְהַזְוִיָּהּ:

מצודת דוד וכען. ועתה הוכנסו לפני החכמים האשפים אשר יקראו הכתב הזה ולהודיע לי הפתרון ולא יכלו להגיד פתרון הדבר ואף שגם קרוא מקרא לא יוכלו הנה כחש לו לכסות קלון חכמי עמו מה דאפשר : (מצודת דוד)

[טז] וְאִנְהָ שְׁמַעְתָּ (עֲלִיר) עֲלֶיךָ דְיִ-(תּוּכַל) תִּיכּוּל פְּשִׁירִין לְמִפְשִׁיר וְקִטְרִין לְמִשְׁרָא כְּעַן הֵן (תּוּכַל) תִּכּוּל כְּתָבָא לְמִקְרָא וּפְשִׁירָה לְהוֹדְעֵתְנִי אֲרֻגְנָא תִלְבַּשׁ (וְהַמוֹנְכָא) וְהַמְנִיכָא דְיִ-דְהָבָא עַל-צְוֹאֲרָךְ וְתִלְתָּא בְּמִלְכוּתָא תִשְׁלֹט: (פ)

רס"י תכול. אם תוכל : (רס"י)

מצודת דוד ואנה. ואני שמעתי עליך אשר תוכל לפתור פתרון דבר ולהתיר דברים קשורים וסתומים : כען. עתה אם תוכל לקרוא את הכתב כאשר קראו חכמי עמי ועוד תוסיף עליהם להודיע לי אף הפתרון אזי תלבש מלבוש ארגמן ורביד של זהב יושם על צוארך ותמשול בשליש המלכות : (מצודת דוד)

[יז] בְּאֲדִין עֲנָה דְנִיָּאל וְאָמַר יְקָרָם מִלְכָּא מִתְנַתְּךָ לָךְ לְהוֹיִן וְנִבְזְבִיתְךָ לְאִזְרוֹן הָב בְּרָם כְּתָבָא אֲקָרָא לְמִלְכָּא וּפְשִׁירָא אֶהוֹדְעֵנָה:

רס"י ונבזבזיתך. דוכנותך : לאחרן הב. לאחר תן : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז השיב דניאל ואמר לפני המלך מתנותך יהיה לעצמך ומרבית הבזבז שאתה רוצה לבזבז תן לאחר וכאומר אף אם תתן לחכמי בני עמך בעבור הקריאה לבד לא אתקנא בהם : ברם. אבל אקרא הכתב למלך ואגיד לו אף הפתרון ומבלי מתן : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונבזביתך. ענין דורון גדול כמו מתנן ונבובה (לעיל ב) : (מצודת ציון)

[יח] (אנתה) אנת מלכא אלהא (עליא) עקאה מלכותא
ורבותא ויקרא והדרה יתב לנכדנצר אבוך:

מצודת דוד אנת. אתה המלך שמע נא הנה אלהי עליון נתן לניי אבוך
מלכות וגדולה וכבוד ותפארת : (מצודת דוד)

[יט] ובין-רבותא די יתב-לה כל עממיא אמיא ולשניא הנו
(ואעיין) זיעין ודזקין מן-יקדמוהי די-הנה צבא הוא קטל ודי-
הנה צבא הנה מוזא ודי-הנה צבא הנה מרים ודי-הנה צבא
הנה משפיל:

רש"י די הוה לבא. למי שהיה חפץ : הוה מחא. מחייה : (רש"י)

מצודת דוד ומן רבותא. ומרוב הגדולה אשר נתן לו כל עממיא וכו' היו
חרדים ומתפחדים מפניו : די הוה. אשר היה רוצה היה הורג ואשר היה
רוצה היה מכה ואשר היה רוצה היה מגביה ואשר היה רוצה היה משפיל
(מצודת דוד)

מצודת ציון זייעין. ענין חרדה ורתת כמו והיה רק זועה (ישעיה כח) : (מצודת ציון)

[כ] וכדלי רם לבבה ורוונה תקפת להזדה הזוזות מן-כרסא
מלכותה ויקרה העהיו בנה:

רש"י וכדי רם לבזיה. וכאשר רם לבבו : להזדה. להרשיע : הגחת. הוריד
: העדיו מינה. הסירו ממנו : (רש"י)

מצודת דוד וכדי. וכאשר רם לבבו להתגאות וחיזק רוחו להרשיע אז הורד
מן כסא מלכותו והוסר הכבוד ממנו : (מצודת דוד)

[כא] ובין-בני אנשא טריד ולבבה. עם-זוזותא (שוי) שיויו ועם-

עֲרֵדִיא מְדוּרָה עֲשָׂבָא כְּתוּרִין יִטְעֻמוּנָהּ וּמִטָּל שְׂמַיָא גְשָׁמָה
יִצְטַבַּע עַד דְּיִ-יִדַע דְּיִ-שְׁלִיט אֱלֹהָא (עֲלִיא) עֲכָאָה בְּמַלְכוּת
אֲנָשָׂא וּלְמִן-דְּיִ יִצְבָּה יְהֻקִים (עֲלִיא) עֲכָה:

רס"י טריד. נגרש : (רס"י)

מצודת דוד ומן בני אנשא. מן בני אדם נתגרש והושם לבבו עם החיות
להיות דומה להם ועם הפראים היה מושבו וכבקרים האכילו עשב השדה
ומטל השמים נתכבד גופו כי ישב מבלי מחסה : עד די. עד אשר ידע והכיר
אשר אלהי עליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יעמיד על
המלוכה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ערדיא. פראים כמו ומוסרות ערוד (איוב לט) : (מצודת ציון)

[כב] (ואנתה) ואנת ברה בלשאצר לא השפלת לבבך כל-
קבל די כל-דנה ידעת:

רס"י כל קבל די כל דנה ידעת. כל עומת אשר כל זה ידעת שאירע
לאביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב"ה : (רס"י)

מצודת דוד ואנת. ואתה בנו בלשאצר לא הכנעת לבך בעבור אשר ידעת כל
זאת : (מצודת דוד)

[כג] ועל מרא-שמיא | התרוממות ולמאניא די-בייתה היתיו
(קדמיר) קדמך (ואנתה) ואנת (ורברבניך) ורברבנך שגלתך
ולוונתך זמרא שתין בהון וְלֹאֲלֹהִי כִסְפָא-וְדֹהַבָּא נְזוּשָׂא
פְּרוֹזָא אָעָא וְאֲבָנָא דְּיִ לֹא-זוּזִין וְלֹא-שְׂמֵעִין וְלֹא יִדְעִין שְׂבֻזָּת
וְלֹאֲלֹהִיא דְּיִ-נְשִׁמְתָךְ בִּיְרָה וְכָל-אַרְזוֹתָךְ לֹה לֹא הִכְרַת:

מצודת דוד ועל מרא. ועל אדון השמים נתגאית ואת הכלים של ביתו
הביאו לפניך ואתה והשרים שלך והמלכה שלך ופלגשך שתו בהם יין :
ולאֵלֵהִי כִסְפָא וכו'. אשר לא יראו ולא ישמעו ולא ידעו מאומה הנה להם
שבחת : ולאֵלֵהֵא. אבל אל האלוה אשר נשמתך בידו וכל דרך מסורים
לו והמה בידו הנה אותו לא פארת : (מצודת דוד)

[כד] בְּאֵדֶיךָ מִן-קֶדְמוֹתַי שְׁלִיחוֹ פָּסָא דִּי-יְדָא וּכְתַבָּא דְנָה רְשִׁים:

רש"י שְׁלִיחַ פָּסָא דִּי יְדָא. נִשְׁלַח כַּף יָד : וּכְתַבָּא דְנָה רְשִׁים. וְזֶה הַמְּכַתֵּב חֶקֶק : (רש"י)

מצודת דוד בְּאֵדֶיךָ. אֵז בַּעֲבוּר זֶה נִשְׁלַח מִלְּפָנָיו כַּף שֶׁל יָד וּכְתַב אֶת הַכְּתָב הַזֶּה : (מצודת דוד)

מצודת ציון רש"י. עֵינַי כְּתִיבָה וְכֵן אֶת הַרְשׁוּם בְּכַתֵּב (לְקַמֵּן י) : (מצודת ציון)

[כה] וְדָנָה כְּתַבָּא דִּי רְשִׁים מְנָא מְנָא תִּקְלָ וּפְרָסִין:

רש"י מְנָא מְנָא. מְנָה אֲלֵהָא. כְּלוּמַר מְנָא זֶהוּ פִירוּשׁוֹ מְנָה אֲלֵהָא מַלְכוּתָךְ : (רש"י)

מצודת דוד וְדָנָה. וְזֶהוּ קְרִיאַת הַכְּתָב אֲשֶׁר כָּתַב מְנָא מְנָא וְכוּי' וְאֵרָז"ל הַכְּתָב הָיָה מְסוּדָר בְּשֶׁלֶשׁ שׁוּרוֹת זֹו לְמַטָּה מִזֹּו וּבִהְעֲלִינָה הָיָה כְּתוּב מִמַּתוּ"ס וּבִשְׁנִיָּה הָיָה כְּתוּב נִקְפִ"י וּבִשְׁלִישִׁית הָיָה כְּתוּב אֲאֵלֶר"ן וְלִזְה לֹא יוּכְלוּ חֲכָמָיו לְקִרְוֹתוֹ כִּי הֵם קָרְאוּ כָל שׁוּרָה לְעֲצָמָה וְלֹא הָיָה לָהֶם שׁוּם עֵינַי וְהִבְנָה אֲבֵל דְּנִיָּאֵל קָרָא מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה רִ"ל תִּיבָה הַרְאִשׁוֹנָה עֲשֵׂה מִצְרֹף שֶׁלֶשׁ אֲוֹתִיּוֹת הַרְאִשׁוֹנוֹת שְׁבַשְׁלֵשׁ הַשׁוּרוֹת וַיֵּצֵא אִ"כ תִּיבַת מְנִי"א וְכֵן מִצְרֹף הָאֲוֹתִיּוֹת הַשְּׁנִיּוֹת יֵצֵא תִיבַת מְנִי"א וּמֵהַשְּׁלִישִׁית יֵצֵא תִיבַת תְּקִ"ל וּמֵהַרְבִּיעִית יֵצֵא וּפִ"ר וּמֵהַחֲמִישִׁית יֵצֵא סִי"ן וְצִרְף הַרְבִּיעִית עִם הַחֲמִישִׁית וְהָרִי וּפְרָסִין : (מצודת דוד)

[כו] דְנָה פְּשִׁיר-מְלִתָּא מְנָא מְנָה-אַלְהָא מְלְכוּתָךְ וְהַשְׁלָמָה:

רש"י הַשְׁלָמָה. חֶזֶק קֵץ שְׁנַפְסָה מַלְכוּת שֶׁל אֲדִיךָ וּזְרַעוֹ וּמֵאֵל שְׁכַבְרֵךְ הַשְׁלָמָה : (רש"י)

מצודת דוד דְנָה. זֶה פִתְרוֹן הַדָּבָר : מְנָא. רִ"ל פִתְרוֹן שֶׁל תִּיבַת מְנָא הוּא לֹמַר שֶׁהָאֱלֹהִים מְנָה מְנִין יָמֵי מַלְכוּתְךָ וְהַשְׁלִים אֹתָהּ כִּי בֵּא מוֹעֵד וְהַשְׁנוֹת הַדָּבָר פְּעָמִים לֹמַר שֶׁהַמְנִין בְּדַקְדוּק : (מצודת דוד)

[כז] תִּקַּל תִּקְיִלְתָּהּ בְּמֵאזְנֵיהָ וְהִשְׁתַּכְּוֹתָ וְזָסִיר:

רש"י תקל תקילתה במאזניה. תקל זה פירושו נסקלת לפניו במאזנים ונמלאת חסר מכל דקה : (רש"י)

מצודת דוד תקל. פתרון של תקל הוא לומר נסקלת לפניו במאזני משקל ונמצאת חסר ר"ל לא נמצא בד זכות להכריע הרשע ולהאריך הזמן : (מצודת דוד)

[כח] פָּרַס פְּרִיסַת מַלְכוּתְךָ וַיְהִיבֶת לְמִדֵּי וּפָרַס:

רש"י פרס פריסת מלכותך וגו'. כלומר ופרסין משמע שני פרסין האחד פריסת מלכותך נסתברה מלכותך והשני שנתנה למדי ופרס : (רש"י)

מצודת דוד פרס. ר"ל פתרון של ופרסין הוא לומר אשר נשברה מלכותך ונתונה היא למדי ופרס וזהו ופרסין בלשון רבים ע"ש הפריסה וע"ש פרס והוי"ו היתירה היא המורה על מדי שהיו לאחדים עם פרס כי הוי"ו בא להוסיף וכאומר מדי ופרס : (מצודת דוד)

מצודת ציון פרס. ענין שבירה כמו הלא פרוס לרעב לחמד (ישעיה נח) : (מצודת ציון)

[כט] בְּאֲדִין אָמַר בְּלִשְׁאֲצַר וְהִלְבִּישׁוּ לְדָנִיאל אֶרְגֹּמָא (וְהַמּוֹנֵכָא) וְהַמְנִיכָא דִּי-דְהַבָּא עַל-צִוְאַרְהָ וְהַכְּרִיזוּ עָלוּהִי דִּי-לְהֵנָּה שְׁלִיטַתְּ תִּלְתָּא בְּמַלְכוּתָא:

מצודת דוד באדין. אז אמר בלשאצר והלבישו את דניאל מלבוש ארגמן ושמו על צוארו רביד של זהב והכריזו עליו אשר יהיה מושל שליש במלכות : (מצודת דוד)

[ל] בַּהּ בְּלִילֵיהָ קָטִיל בְּלִשְׁאֲצַר מַלְכָּא (כְּשַׁדְיָא) כְּשַׁדְיָא: (פ)

מצודת דוד בה בליליה. בלילה ההוא נהרג בלשאצר מלך כשדים : (מצודת דוד)

א וְדָרְיוֹשׁ (בַּדְּרִיָּא) בְּמַדְאָה קָבַל מַלְכוּתָא כְּבַר שְׁנַיִן שְׁתַּיִן וְתַרְתֵּינָן:

רס"י ודריוש : מדאה קבל מלכותא כבר שנין שיתין ותרתינן. למה מנה שנותיו לומר לך ביום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים (כ"ל יהויכין) נולד שטנו דריוש מגלות יכניה ועד כאן ס"ב שנה ואמר מר גלו בימי יהויכין בשבע לכיבוש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר נשתיירו לנבוכדנצר שלשים ושבע שהרי מ"ה מלך ושלשה ועשרים דאחיל מרודך כמ"ש רז"ל במסכת מגילה ב' שעבדו לבלשצר הרי ס"ב : (רס"י)

מצודת דוד ודריוש מדאה. דריוש מלך מדי לקח מלכות כשדים בהיותו בן ס"ב שנים : (מצודת דוד)

ב שִׁפְרֵי קָדָם דְּרִיֹּשׁ וְהַקִּים עַל-מַלְכוּתָא לְאַזְזַדְרַפְנֵיָא בְּמָאָה וְעֶשְׂרִין הֵי לְהוֹן בְּכָל-מַלְכוּתָא:

מצודת דוד שפר. הוטב הדבר לפני דריוש והעמיד על המלכות ק"ך שרים אשר יהיו מושלים בבל המלכות : (מצודת דוד)

ג וְעָלָא בְּנֵהוֹן סָרְכִין תְּלָתָא הֵי דְנֵיָא לְזוּד-בְּנֵהוֹן הֵי-לְהוֹן אֲזַזְדְרַפְנֵיָא אֶלֶיִן יְהִבִּין לְהוֹן טַעֲבָמָא וּבְמַלְכָא לָא-לְהוֹנָא זָזָה:

רס"י ועלא מנהון. ולמעלה מהן : די להון אחשדרפניא. שיתנו האחשדרפניא הללו ענה לשלשה האפרכים : ומלכא לא להוא נזיק. והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות : (רס"י)

מצודת דוד ועלא. ולמעלה מהם העמיד ג' שרים אשר דניאל היה אחד מהם : די. אשר הקי"ך שרים ההם יהיו נותנים עצה אל שלשת השרים הראשים בכדי שלא יהיה למלך נזק והפסד מה בדבר המלכות ר"ל לזה הרבה שרים ומושלים למען ייעצו בחכמה לשמור את המלך מן הנזק : (מצודת דוד)

מצודת ציון סרכין. שם מין שררה : (מצודת ציון)

[ד] אֲדִין דְּנִיָּאל דְּנָה הוּא מִתְנַצֵּחַ עַל-סָרְכִיָּא וְאִזְוֵי-דְרַפְנִיָּא כָּל-קָבֵל דִּי רוּזוּ יִתִּירָא בֵּיהּ וּמְלָכָא עֲשִׂית לְהַקְמוּתָהּ עַל-כָּל-מְלָכוּתָא:

רס"י דניאל דנה. דניאל זה. מתנלח. מתגבר : ומלכא עשית. המלך היה חושב כלבו להקימו על כולם : (רס"י)

מצודת דוד אדין. אז דניאל זה היה מנצח ומתגבר בכל דבר על חבריו ועל הקי"ך שרים אשר תחתיהם : **כל קבל.** בעבור אשר היה בו רוח חכמה יתירה ומרובה והיה משכיל בכל דבר לאמתו : **מלכא.** והמלך חשב להעמידו למושל על כל המלכות בראותו מרבית שכלו : (מצודת דוד)

מצודת ציון עשית. ענין מחשבה כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמו) : (מצודת ציון)

[ה] אֲדִין סָרְכִיָּא וְאִזְוֵי-דְרַפְנִיָּא הוּוּ בְּעֵין עֵלָה לְהַשְׁכֹּזָה לְדְנִיָּאל מִצָּד מְלָכוּתָא וְכָל-עֵלָה וְשִׁזְוִיתָהּ לָא-יִכְלִין לְהַשְׁכֹּזָה כָּל-קָבֵל דִּי-מְהִימֵן הוּא וְכָל-שְׁלוֹ וְשִׁזְוִיתָהּ לָא הִשְׁתַּכְּזוּת עֵלָהּ:

רס"י הוּוּ צעין עלה. היו מזקקים עלילה למאורא לדניאל בדבר המלכות שיוכלו להלשין עליו : (רס"י)

מצודת דוד אדין. אז כל השרים ההם היו מבקשים למצוא על דניאל עלילה מה בענין דבר המלכות : **וכל.** אבל שום עלילה ודבר השחתה לא יכלו למצוא בו : **סל קבל.** בעבור אשר היה נאמן וכל דבר משגה והשחתה לא נמצא עליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון עילה. עלילה, ובדרז"ל עילה מצאו (כתובות כ) : **שלו.** משגה כמו על השל (ש"ב ו) : (מצודת ציון)

10 אָדִין גְּבֵרִיא אֶלְךָ אֲמַרִין דִּי לֹא נְהַשְׁכּוּז לְדַנְיָא לְדֵנָה כָּל-
עָלָא לְהֵן הַשְׁכּוּזָה עֲלוֹהֵי בְּרַת אֱלֹהֵהּ: (ס)

רפ"י די לא נהשכח. אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה : להן
השכחנא עלוהי. אבל נמצא עליו עלילה ע"י תורת אלהיו אם נוכל לבקש
מאת פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על תורתו והוא לא יקיים את
מלות המלך והרי העלילה : (רפ"י)

מצודת דוד אדין. אז אמרו האנשים האלה הן ראינו אשר לא ימצא
לדניאל זה שום עלילה כ"א נמצא עליו בדבר התלוי בדת אלהיו כי לקיים
דת אלהיו לא יחוש לדבר המלך המבטל את הדת : (מצודת דוד)

11 אָדִין סָרְכִיא וְאַזְזֵי־דְרַפְנִיא אֶלְךָ הֲרַגְשׁוּ עַל-מַלְכָּא וְכֹן
אֲמַרִין לֵה דְרַגְוִישׁ מַלְכָּא לְעַלְבָּיִן זַיִי:

רפ"י הרגישו. משמשו על המלך : (רפ"י)

מצודת דוד אדין. אז השרים ההם התקבצו אל המלך וכן אמרו אליו
דריוש המלך לעולם תחיה והוא מדרך מוסר לברך את המלך בראשית
האמרים : (מצודת דוד)

12 אֲתִיעֲטוּ כָּל סָרְכִי מַלְכוּתָא סַגְנִיא וְאַזְזֵי־דְרַפְנִיא הַדְּבָרִיא
וּפּוּזוּתָא לְקִימָה קָיִם מַלְכָּא וּלְתַקְפָּה אֶסֶר דִּי כָּל-דִּי-יִבְעָה
בְּעוּ מִן-כָּל-אֱלֹהֵי וְאַנְשֵׁי עַד-יּוּבָיִן תְּלַתִין לְהֵן בְּנֵי מַלְכָּא
יִתְרִימָא לְגַב אַרְיּוּתָא:

רפ"י אתיעטו. נועלו : לקימה קים מלכא. להחזיק בדת המלך בכח לפי
שמחדש זאת למלוך וממדינה אחרת אתה וכריך חיזוק : די יבעה בעו.
אשר יבקש שום בקשה : להן מנד מלכא. זולתי ממך המלך : לגוב אריותא.
לבור שאריות המלך שם : (רפ"י)

מצודת דוד אתיעטו. התיעצו כל השרים לקיים קיום המלך ר"ל להעמיד ולהקים המלוכה בידו בחוזק רב : **ולתקפה**. ולחזק חוק גזרה בקשר אמיץ בבל ישונה : **די**. אשר כל מי אשר יבקש בקשה מה מן כל אלוה או אדם מהיום עד שלשים יום זולת ממך המלך יהיה משפטו שיושלך אל בור האריות וזהו למען ידעו הכל שאין כח ביד זולתך והכל בא ממך והוא דבר נאות לחזק המלוכה : (מצודת דוד)

יט כֶּעֶן מִלְכָּא תִקִּים אֶסְרָא וְתִרְשִׁים כְּתָבָא דִּי לֹא לְהַשְׁנִיָּה
כְּדַת-בְּרִי וּפְרָס דִּי-לֹא תַעֲרָא:

רס"י תקים אסרא. תעמיד חק זה : די לא להשנייה. שלא לשנות כדת מדי ופרס : די לא תעדא. שלא תעבור : (רס"י)

מצודת דוד כען. עתה אתה המלך תחזק הקשר וכתוב מכתב ידך על הכתב : **די לא**. אשר אין לשנותה מעתה וכמנהג מדי ופרס אשר לא תסור לעולם והוא שאין לשנות דבר אשר רשם המלך : (מצודת דוד)

יא כָּל-קַבְּלֵי הַגָּה מִלְכָּא דְרִיּוּשׁ רְשָׁם כְּתָבָא וְאַסְרָא:

מצודת דוד כל קבל. בעבור זאת שהיה הדבר לחוזק המלוכה לזה כתב המלך מכתב ידו על הכתב והקשר : (מצודת דוד)

יא וְדַנְיָאֵל כְּדִי יִדְעַ דִּי-רְשָׁים כְּתָבָא עַל לְבַיְתָהּ וְכוּיִן פְּתִיזוּן
לָהּ בְּעִלְיָתָהּ נֶגְדַ יְרוּשָׁלַם וְזַמְנִין תִּלְתָּהּ בְּיוֹמָא הוּא | בְּרַךְ עַל-
בְּרִכּוּהִי וּמְצַלָּא וּמוֹדָא קָדָם אֱלֹהֵת כָּל-קַבְּלֵי דִי-הוּא עֶבְדַ
מִן-קְדָּמַת הַגָּה:

רס"י כדי ידע. וכאשר ידע : וכוין פתיחין ליה בעלייתה. בעלייתו : נגד ירושלים. לאד בה"מ ואע"פ שחרב עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארלם (מלכים א ח) : וזמנין תלתה. ערבית ושחרית ומנחה : בדרך על ברכוהי. כורע על ברכיו : כל קבל די הוא עבד וגו'. ככל אשר היה עושה לפני זאת : (רס"י)

מצודת דוד כדי ידע. כאשר ידע אשר כתב המלך מכתב ידו על הכתב : על. כנס לביתו במקום מוצנע ועל העלייה היה לו חלונות פתוחות מול ירושלים לכוון בתפלתו למולה כמי"ש והתפללו אליך דרך ארצם וכו' העיר אשר בחרת וכו' (מ"א ח) : וזמנין. ושלושה פעמים ביום היה הוא כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו בעבור אשר כן היה עושה מלפני זה לכן אחז צדיק דרכו : (מצודת דוד)

[יב] אֲדִינְךָ גְּבֵרִיא אֵלֶיךָ הֲרִגְשׁוּ וְהִשְׁכַּחוּ לְדִנְיָאֵל בְּעָא וּמִתּוֹנָן קְדָם אֱלֹהָהּ:

רס"י הרגישו. משמשו ותפסו : (רס"י)

מצודת דוד אדין. אז האנשים האלה התקבצו אל בית דניאל ומצאוהו מבקש ומתחנן לפני אלהיו : (מצודת דוד)

מצודת ציון הרגשו. ענין קבוץ כי בקבוץ עם רב נשמע קול המיה ורגישה וכן למה רגשו גוים (תהלים ב') ציון :

[יג] בְּאֲדִינְךָ קָרִיבוּ וְאָמְרִינְךָ קְדָם-מִלְכָּא עַל-אַסְרֵי מִלְכָּא הֲלָא אַסְרֵי רִשְׁמוֹתַי דִּי כָל-אַנְשֵׁי דִי-יִבְעֵהּ מִן-כָּל-אֱלֹהֵי וְאַנְשֵׁי עַד-יוֹמִין תִּתְּלִיתִין לְהֵן מִנְךָ מִלְכָּא יִתְרַמָּא לְגֹב אַרְיֹתָא עֲנֵה מִלְכָּא וְאָמֹר יִצִּיבָא מִלְתָּא כְּדַת-מְדֵי וּפְרַס דִּי-לָא תִעְבְּדָא:

רס"י על אסר מלכא. על בטול אסור המלך אשר באו להלשין : יציבא מילתא. אמת הדבר : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז קרבו אל המלך ואמרו לפניו על דבר הקשר הנעשה בעבור המלך וכה אמרו הלא במכתב ידך רשמת הקשר אשר כל איש אשר יבקש דבר מן כל אלוה או אדם עד שלשים יום זולת ממך המלך יהיה משפטו שיושלך אל בור האריות : ענה. השיב המלך ואמר אמת הדבר ועשויה היא בחוזק כמנהג מדי פרס ואשר לא תסור לעולם ר"ל ע"כ כן יהיה הואיל ורשמתי אני אין להשיב וכמנהג הקבוע : (מצודת דוד)

[יד] בְּאֲדִינְךָ עֲנֵנּוּ וְאָמְרִינְךָ קְדָם מִלְכָּא דִּי דִנְיָאֵל דִּי מִן-בְּנֵי גְּלוּתָא דִּי יְהוּד לָא-שָׁם (עליר) עֵלְךָ מִלְכָּא טַעַם וְעַל-אַסְרָא דִּי

רְשָׁמֹת וְזַמְנִין תְּלַתָּהּ בְּיוֹמָא בְּעָא בְּעוֹתָהּ:

רש"י : לא שם עלך : מלכא טעם. לא נתן לב ועצה לחוש על גזירותיך :
זעא : זעוהיה. מתפלל תפלתו : (רש"י)

מצודת דוד באדין. אז השיבו ואמרו לפני המלך אשר דניאל אשר הוא מן בני הגולה של יהודה לא עשה לעצמו טעם ועצה לחוש עליך המלך ועל הקשר אשר רשמת ר"ל אינו חושש על קיום מלכותך ועל דבריך : וזמנין. שלשה פעמים ביום מבקש בקשתו מאלהיו : (מצודת דוד)

[טו] אֲדִין בְּמִלְכָּא כְּדִי בְּמִלְכָּתָּא שְׂמִיעַ שְׂמִיעַ בְּאִשׁ עֲלוֹהֵי וְעַל דְּנִיאל שָׁם בְּלִי שְׂמִיעַ בְּעוֹתָהּ וְעַד מְעַלֵּי שְׂמִיעַ הָנָא בְּשִׁתְּהָר לְהַצְלוֹתָהּ:

רש"י כדי מלחא שמע. כאשר שמע הדבר : שגיא באש עלוהי. הרבה הרע זענינו שהיה אוהב את דניאל וקשה עליו מיתתו : ועל דניאל שם כל לשונותיה. על דניאל שם דחוי לדחות הדבר להצילו ואמר להם איני מאמין לכם : כל. איני יודע דוגמתו אך ענינו יורה פתרונו : ועד מעלי שמשא. ועד בא השמש היה משתדל להצילו אבל כשהגיע זמן תפלתו כרע להקב"ה על זרכיו והתפלל תפלתו ושזב לא היה לו פתחון פה להצילו : (רש"י)

מצודת דוד אדין. אז כאשר שמע המלך את הדבר הרבה היה הדבר רע בעיניו : שם בל. שם על דניאל ליתן כופר ממון פדיון נפשו להצילו ממות, או כל לאו שמצא לבל עשות לו מאומה היה טוען בעבורו ועד שקיעת החמה היה מתעסק להצילו : (מצודת דוד)

מצודת ציון בל. הוא מל' מנדה בלו והלך (עזרא ד') וענינה מס וגולגולת, או הוא מענין לאו כמו בל למד צדק (ישעיה כו) : משתדר. ענין ספק והשתדלות בדרז"ל השתדל להיות איש (אבות פ"ב) : (מצודת ציון)

[טז] בְּאֲדִין גְּבַרְיָא אֲלֶךְ הַרְגְּשׁוּ עַל-מִלְכָּא וְאֲמַרִין לְמִלְכָּא דַּע מִלְכָּא דִּי-דַת לְמַדְי וּפְרָס דִּי-כָל-אֲסָר וּקְיָם דִּי-מִלְכָּא יְהָקִים לְהַשְׁמִיעַ לָא

רס"י די מלכא יהקס. חקר המלך יגזור ויעמוד לא לאדם לשנותו : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז האנשים האלה התקבצו כולם על המלך כי להלשין באו רק מקצתם וכאשר ראו שחפץ המלך להצילו התקבצו כולם ואמרו למלך דע אתה המלך אשר יש מנהג קבוע למדי ופרס אשר כל קשר ודבר קיום אשר יקיים המלך לרשום שמו עליו שוב אין לשנותם : (מצודת דוד)

[יז] באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורבו לגבא די אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די (אנתה) אנת פלוז-לה בתריא הוא ישיגבך:

מצודת דוד באדין. אז אמר המלך להביא את דניאל ולהשליכו אל בור של האריות : ענה. הרים המלך קול ואמר לדניאל אלהך אשר אתה עובד אותו בכל עת הוא יצילך : (מצודת דוד)

[יח] והיתית אבן זודה ושמת על-פם גבא וזותמה מלכא בעוקתה ובעוקת רברבוהי די לא-תשנא צבו בדניאל:

רס"י והיתית אבן חדה. והוצאת אבן אחת בכל ארץ צבל אין אבן כי אם לבנים כמ"ס הבה נלכנה לבנים (בראשית יא) למדנו שאין אבן צבל ולפי שעה הביאיה מלכאים מא"י אם התנה במעשה בראשית על הים שיקרע לבני ישראל ועל האש שיכטנו לחנניה וחזקיהו ועל האריות מהזיק לדניאל לא התנה על זריקת אבן וזיין שלא יזיק באדם והמלך אמר מעם האריות אי אפשר לסלקו שכבר נגזרה גזירה אזהרה זו מהזקת אדם והגם אם יבא יבא סא"א : ושמת על פים גובא. הושמה על פי הגומא : בעזקתיה. בטבעתו שלא יזיזה ממקומו וישליכו עליו לבנים להרגו : די לא תשנא צבו בדניאל. שלא ישתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק שלא כרצונו (ס"א) (כרלונס) :

מצודת דוד והיתית. הובא אבן אחת ושמו אותו על פי הבור : וחתמה. לבל יוכלו לזוז את האבן ממקומה חתמה מלמעלה בחותם טבעת המלך ובחותם טבעות שריו אשר לא תשתנה הרצון בדניאל כי רצון המלך היה בחייו וחשש פן ישנו רצונו כי ימיתוהו מהשלכת אבנים וכדומה ורצון השרים היה במיתתו וחששו פן המלך ישנה רצונם כי יעלה מן הבור או

ישמרהו מן האריות באיזה תחבולה : (מצודת דוד)

[יט] אָדִין אֹל מִלְכָּא לְהִיכְלָהּ וּבֵת טוֹת וְדוּוֹן לָא-הִנְעַל
קְדָמוּהִי וְשִׁנְתָּהּ זָהֵת עֲלוּהִי:

רס"י וּבֵת טוֹת. לֵן בַּתְעִנִּית : וּדְחוּן. וְשִׁלְחוּן בַּמִּשְׁנָה כִּךְ פִּתַר דּוּנַשׁ לֵא
הַכְּנִיסוּ לַפְּנִי שִׁלְחוּן לֵאכּוֹל : וְשִׁנְתָּה נִת עֲלוּהִי. נִדְדָה שְׁנָתוּ : (רס"י)

מצודת דוד אָדִין. אִז אַחַר שְׁחַתְמוּ הַלֵּךְ הַמֶּלֶךְ אֵל הִיכְלוֹ וְלֵן בִּלְא אַכִּילָה
וְלֵא הַכְּנִיסוּ לַפְּנִי כְּלֵי שְׁמַחָה וְזָמַר וְשִׁנְתוּ נִדְת מִמֶּנּוּ : (מצודת דוד)

מצודת ציון וּבֵת טוֹת. לֵן מִבְּלֵי סְעוּדַת הָעֶרֶב וְכֵן בְּדַרוּ"ל וּבֵת טוֹת וְלֵא הַבְּדִיל (פִּסְחִים קִז) ר"ל לֵא אַכֵּל
בְּלִילָה עַל שְׁלֵא הַבְּדִיל : וְדְחוּן. הוּא הַפּוֹךְ מִן חֲדוּן וְר"ל שְׁמַחַת כְּלֵי זָמַר : (מצודת ציון)

[כ] בְּאִדִּין מִלְכָּא בְּשִׁפְרָפְרָא יְקוּם בְּנִגְהָא וּבְהִתְבַּהֲלָה לְגַבָּא
דִּי-אַרְיֹתָא אֹל:

רס"י בְּשִׁפְרָפְרָא. בַּעֲלוֹת שָׁחַר וְהִרְבָּה יֵשׁ בַּתְרַגּוּם יוֹנְתָן : יְקוּם בְּנִגְהָא.
עִמַד לְאוּר הַבּוֹקֵר וְלֵא בְּשִׁלְשׁ שְׁעוֹת כְּשָׂאֵר מַלְכִים : וּבַהֲתַבְהֵלָה לְגוּבָא דִּי
אַרְיֹתָא אֹל. וּבַהֲתַבְהֵלָה לַחֲפִירַת הָאַרְיֹת אֹל : (רס"י)

מצודת דוד בְּאִדִּין. אִז עִמַד הַמֶּלֶךְ מִמְשַׁכְּבוֹ בַּשָּׁחַר בַּהֲאִיר הַיּוֹם וְהַלֵּךְ
בַּחֲפִזוֹן אֵל הַבּוֹר שֶׁל הָאַרְיֹת : (מצודת דוד)

מצודת ציון בְּשִׁפְרָפְרָא. כֵּן ת"י עַל הַשָּׁחַר : בְּנִגְהָא. מִל' נוּגָה וְאוּרָה : (מצודת ציון)

[כא] וּכְמִקְרָבָה לְגַבָּא לְדַנְיָאֵל בְּקָל עֲצִיב זְעַק עֲנָה מִלְכָּא
וְאָמַר לְדַנְיָאֵל דַּנְיָאֵל עֲבַד אֱלֹהָא זִיָּא אֱלֹהֶךָ דִּי (אַנְתָּה) אָנְתָּ
פְּלוּז-לָהּ בַּתְדִּירָא הִיכְלָה לְשִׁיבּוּתָךְ מִן-אַרְיֹתָא:

מצודת דוד וּכְמִקְרָבָה. וְכַאֲשֶׁר בֵּא קְרוֹב אֵל הַבּוֹר צַעַק אֵל דַּנְיָאֵל בַּקּוֹל עַצֵּב
וְהָרִים קוֹל וְאָמַר לוֹ דַּנְיָאֵל עֲבַד אֱלֹהִים חַיִּים : אֱלֹהֶךָ. הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר אַתָּה
עוֹבֵד אֵלֶיךוֹ בְּכָל עֵת הָאֵם יִכּוֹל הִיָּה לְהַצִּילְךָ מִן הָאַרְיֹת : (מצודת דוד)

[כב] אָדִין דְּנִיָּאל עִם-מִלְכָּא מִכָּל מִלְכָּא לְעִלְמוּן זַיִי:

מצודת דוד אדין. אז דבר עם המלך ואמר אליו המלך לעולם יחיה : (מצודת דוד)

[כג] אֱלֹהֵי שְׁלֹז מִלְאֲכָה וְסָגַר פִּם אַרְיוּתָא וְלֹא זִזְבְּלוּנִי כָּל-
קַבְּל דִּי קְדָבוּהֵי זְכוּ הַשְׁתַּכּוּזַת לִי וְאַף (קדמיך) קְדָמוֹךְ מִלְכָּא
זִזְבוּלָה לָא עֲבָדַת:

רס"י חבולה לא עזדת. שום דבר כיעור וסקר לא עשיתי : (רס"י)

מצודת דוד שלח מלאכה. אלהי שלח מלאכו וסגר פי האריות ולא השחיתו אותי בעבור אשר נמצא לי לפניו זכות ולא קפח את שכרי : ואף קדמך. ואף לפניך המלך לא עשיתי דבר השחתה וכאומר הנה בדבר התפלה לא יחשב למרד כי אני ואתה חייבים בכבודו : (מצודת דוד)

[כד] בְּאֲדִין מִלְכָּא שְׁגִיא טָאָב עֲלוּהֵי וּלְדִנִּיָּאל אָמַר לְהַנְסָקָה
בֵּין-גְּבָא וְהַסָּק דְּנִיָּאל בֵּין-גְּבָא וְכָל-זִזְבְּל לָא-הַשְׁתַּכּוּזַת בֵּיה דִּי
הַיִּמֵּן בְּאֱלֹהָה:

רס"י שגיא טאב עלוהי. הרבה הוטב בעיניו : ולדניאל. ואת דניאל כוה להעלות מן הבור : די הימן באלהיה. אשר האמין באלהיו : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז הרבה מאוד הוטב הדבר על המלך ואמר להעלות את דניאל מן הבור : והסק. והועלה דניאל מן הבור ולא נמצא בו כל חבלה ופצע על אשר האמין באלהיו ולא הסיר תפלתו : (מצודת דוד)

[כה] וְאָמַר מִלְכָּא וְהִיתִּי גְּבָרִיא אַכְרִי דִּי-אֶכְלוּ קְרַעוּהֵי דִּי
דְּנִיָּאל וְלָגַב אַרְיוּתָא רַבּוּ אַנְוֵן בְּנִיָּהוּן וְנִשְׁיָהוּן וְלֹא-מִטּוֹ
לְאַרְעִית גְּבָא עָד דִּי-שְׁלִטּוּ בְּהוּן אַרְיוּתָא וְכָל-גְּרַמִּיהוּן
הִדְקוּ:

רס"י די אכלו קרואהי. אָסר הלָשִׁינוּ עליו : ולא מטו לארעית גוצא. לא הגיעו לתחתיות הבור עד שמשלו בהם האריות וכל עצמותיהם הדיקו : (רס"י)

מצודת דוד והיתינו. והביאו את האנשים האלה אשר הלשינו מלשינות על דניאל והושלכו אל בור האריות המה ובניהם ונשותיהם : **ולא מטו**. לא הגיעו לתחתיות הבור עד אשר משלו בהם האריות עודם באויר ואכלו אותם ואף עצמותם כתתו דק דק : (מצודת דוד)

[כו] בַּאֲדִין דְּרִיוֹשׁ מַלְכָּא כְּתַב לְכָל-עַמְמֵיָא אַמְיָא וְלִשְׁנַיָּא דִּי-(דֹאֲרִין) דְּרִין בְּכָל-אַרְעָא שְׁלַמְכוֹן יִשְׁגָּא:

רס"י צאדין דריוש מלכא וכו'. די דארין צכל ארעא. שדרין צכל הארץ שלמכון יסגא : (רס"י)

מצודת דוד באדין. אז כתב דריוש לכל העכו"ם וכן כתב לכל עממיא וכו' אשר שוכנים בכל הארץ שלומכם יתרבה : (מצודת דוד)

[כז] בִּין-קְדָמֵי שַׁיִם טַעַם דִּי | בְּכָל-שְׁלִטָּן בְּמַלְכוּתֵי לְהוֹן (זֹאעִין) זִיעִין וְדוֹלִין בִּין-קְדָם אֱלֹהָהּ דִּי-דְנִיָּאל דִּי-הוּא | אֱלֹהָהּ זֹזִיא וְקָיָם לְעַלְבֵּינִין וּבְמַלְכוּתֵיהּ דִּי-לֹא תַתּוּזְבֵּל וְשְׁלִטְנָה עַד-סוּפָא:

מצודת דוד מן קדמי. מלפני הושם גזרת אומר אשר בכל ממשלת מלכותי יהיו חרדים ומתפחדים מלפני האלהים של דניאל אשר הוא אלהים חי וקיים לעולם ומלכותו היא מלכות אשר לא תושחת וממשלתו עד סוף ימי עולם : (מצודת דוד)

[כח] בְּשִׁיזְבֵּי וּבִמְצָל וְעִבְדֵּי אֲתִין וְתַמּוּהִין בְּשַׁמַּיָּא וּבְאַרְעָא דִּי שִׁיזְבֵּי לְדְנִיָּאל בִּין-יָד אַרְיוֹתָא:

מצודת דוד משיזב. מפלט ומציל ועושה אותות ודבריו תמוהים בשמים ובארץ אשר הציל את דניאל מיד האריות : (מצודת דוד)

[כט] וְדָנִיאל הִנָּה הַעֲלֹז בְּמַלְכוּת דְרִיּוֹשׁ וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ
(פְּרָסִיא) פְּרָסָאָה: (פ)

רש"י ובמלכות כורש. שאלך אחר דריוש שלא מלך דריוש המדי אלא שנה אחת ונהרג במלחמה כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש חתנו עליהם בתוך החיל : (רש"י)

מצודת דוד ודניאל דנה. ודניאל זה הצליח למשול ממשל רב בימי מלכות דריוש ובתחלת ימי מלכות כורש הפרסי אבל לאח"ז פירש עצמו מעבודת המלך ומנה את זרובבל תחתיו וכמ"ש למעלה : (מצודת דוד)

דניאל פרק-ז

[א] בְּשָׁנַת זָוָה לְבִלְאִישְׁצַר מֶלֶךְ בָּבֶל דָּנִיאל זָוָה וְזוּזַי רֹאשֵׁה עַל-בִּשְׂכָּבָה בְּאֲדִין זָוָלְמָא כְּתַב הָאֵשׁ מִלִּין אָמַר:

רש"י באדין חלמא כתב. אז (החלום כתב) וראשי הדברים אמר : (רש"י)

מצודת דוד בשנת. בשנה האחת לבלשאצר : חלם. ראה דניאל חלום : וחזוי ראשה. בהיותו ישן על משכבו והוא כפל ענין במ"ש כי החלום באה במראות המוח שבראש : באדין. אז כתב לעצמו לזכרון את כל דברי החלום אבל לזולתו אמר רק ראשית הדברים ולא כולם : (מצודת דוד)

[ב] עֲנָה דָנִיאל וְאָמַר זָוָה הָיִית בְּזוּזַי עִם-לִילִיָא וְאָרו אַרְבַּע רֹזְזַי שְׂבִיָא בְּזִיזָן לִיבָא רַבָּא:

רש"י וארו. והנה : ארבע רוחי שמיא מגיחין וגו'. ל' רוחות נוספות באות מד' רוחות העולם ונלחמות עם הים הגדול וסוערות אותו : (רש"י)

מצודת דוד ענה. הרים קול ואמר ולא ספר הכל כי"א ראש מלין אמר לבני דורו : חזה. רואה הייתי במראה עם שינת הלילה ר"ל בעת השינה : וארו. ר"ל והנה בארבע רוחות השמים מנשבות רוחות ויוצאות ממקומן אל הים הגדול : (מצודת דוד)

מצודת ציון וארו. כמו ואלו ר"ל והנה : מגיחן. ענין יציאה כמו גוחי מבטן (תהלים כב) : (מצודת ציון)

[ג] ואַרְבַּע זַיּוֹן רַבְרָבָן סִלְקָן מִן-יַמָּא שְׁנַיִן הָא מִן-הָא :

רש"י וארבע זיון. וד' חיות : שנין לא מן דא. משונות זו מזו : (רש"י)

מצודת דוד וארבע חיון. ארבע חיות גדולות עולות מן הים והיו משונים במראיהם זה מזה : (מצודת דוד)

[ד] קְדַמִּיתָא כְּאַרְיֵה וְגַפִּין דְּהִי-נֶשֶׁר לָהּ זַוְזָה הָיִית עֶרְ דְּהִי-מְרִיטוֹ גַּפְיָה וְנִטְיִלַת מִן-אַרְעָא וְעַל-רַגְלִין כְּאַנְשׁ הַקִּיּוֹמָת וּלְבַב אַנְשׁ יְהִיב לָהּ :

רש"י קדמיתא כאריה וגפין די נשר לה. היא כאריה ולה כנפי נשר זו היא מלכות צבל שהיתה מושלת בצאותה שעה וכך ראה אותה ירמיה שנאמר עלה אריה מסצכו (ירמיה ה) ואומר הגה כאשר ידאה וגו' (קס מח) : עד די מריטו גפה. נמרטו כנפיה זו היא רמוז למפלתה : ונטילת מן ארעא. ל' נסתלק מן הארץ רמוז שתצטל המלכות מן הארץ : ולבב אנש. ל' חלשות כמו ידעו הגוים אנוש המה סלה : (רש"י)

מצודת דוד קדמיתא. הראשונה תארה כאריה ולה כנפים כשל נשר : חזה. רואה הייתי עומדת על עמדה עד אשר נתלשו כנפיה ונשאת מן הארץ ממקום איתן וחוזק מעמדה בעזר טיסת כנפיה שהנה להועיל לבל תפול : ועל רגלין. ועמדה על רגליה לבד כבן אדם כי מעתה לא היה לה עוד עזר מטסת הכנפים לעמוד בחוזק רב : ולבב. ונתן לה לבב בן אדם שאין לו לב אמיץ כלב האריה והוא מרמוז על בבל שנאמר בני"נ עלה אריה מסובכו (ירמיה ד') ואף עליו נאמר הנשר הגדול (יחזקאל יז) וסופה עדי אובד : (מצודת דוד)

מצודת ציון מריטו. תלשו כמו ואמרטה משער ראשי (עזרא ט) : (מצודת ציון)

16 וַאֲרוּ זַיִוְיָהּ אֶזְזָרִי תַנְיָנָה דְּמִיָּה לְדוּב וְלִשְׁטָר-זוּד הַקְּבֻמָּת
וּתְלַת עַלְעִין בְּפַמָּה בֵּין (שַׁנְיָה) שַׁנְיָה וְכֵן אֶמְרִין לָהּ קוּמִי אֲכָלִי
בְּשָׂר׃

רס"י אחרי. אחרת : תנינה. שעלתה שניה מן היס : דמיה לדוב. זה רמוז
למלכות פרס שתמלך אחר צבל שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בצפר
כדוב : דמיה לדוב. לדב כתיב כמו דיבא תרגום של זאב שאף זאב נקראת
מלכות פרס שנא' ע"כ הכס אריה מיער זאב ערבות יקדמס : ולשטר חד
הקימת. ולכד א' עמדה רמוז לשיפסוק מלכות צבל תמתין פרס שנה אחת
שתמלך מדי : ותלת עלעין בפומיה. שלש כלעות רבותינו פירשו ג' מדינות
היו תמיד מורדות בה ומשלימות עמה פעמים צולעתן ופעמים פולטתן
זהו בפומיה בין שניה פעמים חוץ לשניה פעמים לתוכן ואני אומר תלת
עלעין שלשה מלכים שיעמדו לפרס כורש ואחשורוש ודריוש שצנה הבית :
בשר שגיא. בשר הרבה : (רס"י)

מצודת דוד וארו. והנה חיה אחרת שניה לה דמתה לדוב וזמן מה הועמדה
לצד אחד ושלשה צלעות בפיה בין שניה וכן אמרו לה קומי אכלי בשר
הרבה והוא מרמוז על מלכות פרס שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים
בבשר כדוב ומה שהקימת לסטר חד הוא לרמוז שלא תמשול בממשל רב
מיד אחר מפלת בבל ורק בארצה תמשול משך השנה אשר משלה מדי
אחר בבל וקודם לה ותלת עלעין ירמוז על שלשת המלכים אשר תעמיד
והם כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ובשר שגיא ירמוז על רב העושר
כמ"ש בכורש ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים (ישעיה מה) :
(מצודת דוד)

מצודת ציון ולשטר. צלע ת"א סטר : (מצודת ציון)

17 בְּאַתֵּר דְּנָה זָוָה הַיִּית וַאֲרוּ אֶזְזָרִי כְּנִמֵּר וְלָהּ גַּפִּין אַרְבַּע
דִּי-עוֹף עַל-גְּבִיהָ (גְּבִיהָ) גְּבִיהָ וְאַרְבַּעָה רֵאשִׁין לְזַיִוְיָתָא וְשִׁלְטָן יְהִיב
לָהּ׃

רס"י גפין ארבע וגו'. וארבעה ראשין. הם ד' מושלים שחלק להם
אלכסנדרוס מוקדון צמותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון
שהחיה הזאת השלישית היא מלכות אנטיוכוס ונקרא נמר על שם שהיתה

גוזרת גזרות על ישראל מנומרות ומסונות זו מזו : ושלטון יהב לה. וממשלה נתנה
לתנה : לתנה :

מצודת דוד באתר. אחר זה רואה היינו והנה אחרת עולה כנמר ועל גופה ארבע כנפים כשל עוף וארבע ראשים היו לחיה ההיא וממשלה ניתן לה והוא מרמז על מלכות יון ע"ש שגזרו גזרות על ישראל משונות זה מזה כנמר הזה המנומר בחברבורות וגפין ארבע וארבעה ראשין ירמז שאחרי מות אלכסנדרוס מלך מוקדון מלך יון נחלקה מלכותו לארבע מלכיות והם רומא ומצרים וא"י ופרס : (מצודת דוד)

מצודת ציון באתר. כמו בתר בלא אל"ף : (מצודת ציון)

[ז] בְּאַתֶּר הַזֶּה זֹזָה הַיּוֹת בְּזוֹזָי לִילָא וְאָרוּ זֹזוּה (רביעיה) רְבִיעָאָה דְּזוֹזִילָה וְאִימְתָנִי וְתַקִּיפָא יִתִּירָא וְשִׁזְיָן הִי-פְרִזְלָה לָהּ רְבִרְבָן אַכְלָה וּבִמְדָקָה וְשִׁאָרָא (ברגליה) בְּרַגְלָה רְפִסָה וְהִיא בְּשִׁזְיָה מִן-כָּל-זֹזוּתָא הִי קְדָמִיָּה וְקִרְנִין עֶשֶׂר לָהּ:

רס"י בחזוי ליליא. כלילה אחרת, השלש הראשונות ראה כלילה אחת, וזו כלילה אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן צויקרא רבה : ושניין די פרזל לה. שניין ברזל לה : ומדקה. מדיקה ושוחקת הדק : ושאר. מותר אכילתה : וקרניין עשר. עשר קרנות זו פי' לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שחרב את הבית : (רס"י)

מצודת דוד באתר. אחר זה רואה הייתי במראה שינת הלילה והנה עולה חיה הרביעית נוראה ובעלת אימה ולה חוזק יתירה ומרובה ולה שינים של ברזל והמה גדולות ואכלה ושחקה הדק והנשאר רמסה ודרכה ברגלה : והיא משניה. היתה משונה מן כל החיות אשר עלו לפניו ועל כי לא מצא לה דמיון בכל החיות שבעולם לזה לא אמר למה היתה דומה כמו שאמר בשלש הראשונות ואך אמר שהיתה משונה מהן : וקרניין. והיה לה עשר קרנות בראשה :

מצודת ציון רפסה. רמסה כמו מתרפס ברצי כסף (תהלים סח) : (מצודת ציון)

[ח] בְּשִׁתְּכֹל הַיּוֹת בְּקִרְנֵיָא וְאָלוּ קֶרֶן אֲזוּרִי וְעִירָה סִלְקָת (ביניהן) בְּיִנְיָהֶן וְתִלְתִּין מִן-קִרְנֵיָא קְדָמִיתָא (אתעקרו)

אֶת־עֲקָרָהּ בֵּן-קְדָמִיָּה (קְדָמִיָּה) וְאָלוּ עֵינַיִן כְּעֵינַי אֲנִישָׁא
בְּקֶרְנָא-דָּא וּפִם מִמְלַל רְבִרְבָּן:

רס"י ואלו. כמו ואלו לשון הנה: ממלל רברבן. דברי גאווה, הוא טיטוס
שחוז"ל שחרף וגדף ונכנס להיכל בעזות פנים: (רס"י)

מצודת דוד משתכל. מתבונן הייתי בהקרנות והנה קרן אחרת קטנה עלה
ביניהם וגי' מן הקרנות הראשונות נעקרו מלפניה: ואלו. והנה עינים כעיני
אדם היה בקרן זה ואף פה מדבר דברים גדולים ונפלאים והוא מרמוז על
מלכות ישמעאל החזקה עד למאוד ומושלת זמן רב ומעבדת בפרך וקרנין
עשר ירמוז כי תשפוט מלכות ישמעאל ברוב הישוב ובהם עשר מלכיות
אדירים והם בראשן ואצפהן וחלימן ומיכה ומצרים ואפריקי ומלכות
ישמעאל שוכני אוהלים ופלשתים ואלברבר וכוש וקרן זעירה ירמוז על
הדבר העתיד להיות סמוך לביאת הגואל כי תצא עם ממזרח ותשוב
לתורת ישמעאל ותשחית מהם שלש מלכיות והמלך מהעם הבא ממזרח
יהיה חכם ונבון ומדבר נפלאות מול המקום: (מצודת דוד)

101 וְזֹזָה הָיִית עַד דֵּי כְרִסוֹן רְמִיּוֹ וְעֵתִיקָ יוֹמִיִן יִתֵּב לְבוּשֵׁיהָ |
כְּתִלָּג זֹזָר וְשַׁעַר רֵאשִׁיהָ כְּעֵמֶר נִקָּא כְּרִסִּיהָ שְׂבִיבִין דֵּי-זֹר
לְלִכְוֵהִי זֹר

רס"י די כרסון רמיו. כסאות הוטלו ונתקנו ליסב במשפט אחד לדיון וא'
לדקה לישראל: ועתיק יומין יתיב. הקב"ה יושב למשפט על המלכות
הזו ועל סלפניה שהכעיסו לפניו והציקו לבניו: כתלג חזור. ללצן עונות
עמו: ושער ראשה כעמר נקא. מנקה עלמו מזכיות שיש לעכו"ם לפניו
ומשלים להם כל שרם בעולם הזה צויקרא רבה: (רס"י)

מצודת דוד חזה. רואה הייתי כל זאת עד אשר הושלך והושם כסא וזקן
מיושן בימים ישב על הכסא ולבושו היה לבן כשלג ושער ראשו היה כצמר
נקי: כרסיה. כסא היה ניצוצות של אש גלגלי הכסא היה אש בוער:
(מצודת דוד)

מצודת ציון ועתיק. ענין מיושן כמו והדברים עתיקים (דה"א ד'): (מצודת ציון)

111 זִהָר דֵּי-זֹר נְגָד וְנִפְקָ בֵּן-קְדָמִיָּהִי אֶלְפִים (אלפים) אֶלְפִין

יִשְׁמְעוּנָהּ וְרַבּוֹ (רבוֹן) רַבְּבֵן קְדָמוּהִי יְקוּמוּן דִּינָא יְתֵב וְסַפְרִין
פְּתִיזוּ:

רש"י די נור. של אש : נור דלק. אש בוערה : נגד ונפק. מושך וילא :
ישמשוניה. לעתיק יומין : דינא יתיב. המשפט נתישב לפניו : וספרין
פתיחו. הספרים נפתחו ספרי העבירות והרעות שעשו : (רש"י)

מצודת דוד נהר. נחל של אש היה נמשך ויוצא מלפניו אלף פעם אלף
ישרתו אותו ורבוא פעם רבוא יעמדו לפניו : דינא. עדת המשפט היה יושב
ולפניהם ספרים פתוחים וזהו כי ראה את השכינה בדמות זקן להורות
שהוא מלא רחמים ולבושיה כתלג לרמז כי ילבין עון עמו ושער ראשה
כעמר נקי לרמז שינקה אותם מפשעם והבי"ד של מעלה ישבו למשפט
ולפניהם ספרי הזכרונות ממעשה בני אדם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ורבנ. הוא עשרת אלפים : (מצודת ציון)

יא זָוָה הָיִית בְּאֲרִין בֵּין-קָל מַלְיָא רַבְּרַבְתָּא הִי קְרָנָא
בְּמַלְלָה זָוָה הָיִית עַד הִי קְטִילַת נְזִיזְתָּא וְהוּבַד גְּשָׁמָה וַיְהִיבַת
לִיקְדַת
אָשָׁא:

רש"י מן קל מליא. מקול הדברים הגבוהים שהקרו מדברת עלתה חמתו
של עתיק יומין : עד דקטלת חיותא והובד גשמה. חזד גופה : ליקדת
אשא. ללצת אש הוא אשו של יעקב והיה בית יעקב אש וגו' (עוזליה א) :
(רש"י)

מצודת דוד חזה. רואה הייתי אז מחמת קול דברי הגדולות אשר דברה
הקרו הקטנה : חזה. רואה הייתי עד אשר בעבור זה נהרגה החיה ונאבד
גופה ונתנה לשריפת אש : (מצודת דוד)

יב וְשָׂאֵר נְזִיזְתָּא הָעֵדִיו שְׁלִטְנָהוּן וְאַרְכָּה בְּזַיִין יְהִיבַת לְהוֹן
עַד-אִמֵּן
וְעֵינֵן:

רש"י ושאר חיותא העדיו שלטנהון. ולשאר המלכיות הסירו מן השמים
ממשלתהון : וארכה בחיין יהיבת להון. זמן נתן להם בחיים עד יום מועד

לעתיד לבא מלחמות גוג ומגוג : ארכה. המתנה : (כ"ט)

מצודת דוד ושאר חיותא. ושאר החיות הם שלש הראשונות : העדיו. הוסר ממשלתם והמתנת זמן להשאר בחיים ניתן להם עד זמן ועדן ור"ל עד עת קבוע וירמוז אשר בעבור דברי מלך המזרח יאבד המקום כל מלכות ישמעאל ושאר מלכויות העכו"ם יוסר ממשלתם כ"א בזמנו אבל ישארו בחיים עד בואם למלחמה עם גוג מלך המגוג ואז יפלו בנופלים : (מצודת דוד)

מצודת ציון וארכה. ענין המתנה ואריכות זמן : זמן ועידן. הם שמות (יד) וליה. ונתן לו הממשלה והכבוד והמלוכה וכל העכו"ם יעבדו לו : נרדפים וכן אדמת עפר (לקמן יב) : (מצודת ציון)

[יג] וְזוֹה הַיּוֹת בְּזוֹזָי קִלְיָא וְאָרוּ עִם-עֲנָנֵי שְׁמַיָא כְּבַר אֲנִישׁ אֶתְהָ הָהָה וְעַד-עֵתִיק יוֹמִיָא בְּמִטָּה וְקָרְבוּהֵי הַקָּרְבוּהֵי:

כ"י כבר אנש אתה. הוא מלך המשיח : ועד עתיק יומיא. שהיה יושב במשפט ודן את האומות : מטה. הגיע : (כ"י)

מצודת דוד חזה. רואה הייתי במראות שינת הלילה והנה עם ענני השמים היה בא כדמות בן אדם ועל מלך המשיח ירמוז : ועד עתיק. והגיע עד הזקן המיושן בימים והקריבו אותו לפניו : (מצודת דוד)

[יד] וְלִיָּה יְהִיב שְׁלִטָּן וְיִקָּר וּבְמִלְכּוֹ וְכָל עַבְדֵי אַבְרָם וְלִשְׁנַיָא לָהּ יִפְלֹזוֹן שְׁלִטָּנָה שְׁלִטָּן עֲלֵם הִי-כֹּא יַעֲרֶה וּבְמִלְכוּתָהּ הִי-כֹּא תִתְּוֹבֵל:

כ"י וליה יהיב שלטון. ולאותו בן אדם נתן ממשלת האומות דימה כחיות וישראל דימה כבן אדם על שהם ענותנים ותמימים : די לא יעדה. לא יסור :

מצודת דוד וליה. ונתן לו הממשלה והכבוד והמלוכה וכל העכו"ם יעבדו לו : שלטוניה. ממשלתו תהיה ממשלת עולם אשר לא תסור ומלכותו תהיה נצחי אשר לא תושחת : (מצודת דוד)

[טו] אֶתְכַרֶּית רוּחִי אֲנִי דְנִי אֵל בְּנִי נְדָנָה וְזוּזִי רֵאשִׁי יִבְהַלְנֵנִי:

רש"י אתכרית רוחי. לשון כי יכרה (שמות כג) ולשון ארמי ועברי שוין בו כלומר נסחה מתוך עומק כרייתה : בגו נדנה. בתוך תיקה נרתק שלו כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלום הזה : (רש"י)

מצודת דוד אתכרית. ואני דניאל נכרתה רוחי בתוך חיקה ר"ל בתוך הגוף כאומר עם כי לא יצאה מ"מ נכרתה במקומה והוא מל' גוזמא והפלגה : וחזוי. מראית ראשי הבהיל אותי : (מצודת דוד)

מצודת ציון נדנה. ענין תיק ונרתק כמו וישב חרבו אל נדנה (דה"א ד) : (מצודת ציון)

[טז] קִרְבַּת עַל-זוּד מִן-קְאֻמִּיא וַיִּצִיבָא אֲבָעָא-מִנָּה עַל-כָּל-דְּנָה וְאָמַר-לִי וּפְשַׁרְךָ בִּמְלָא יְהוּדַעְנִי:

רש"י קרבת על חד מן קאמיא. קרבתו אל כל א' מן העומדים סס לפני עתיק הימים המלאכים נקראו עומדים שנא' (זכריה ג') בין העומדים האלה מפני שאין להם קפלים : ויליבא אבעא מנה. והאמת שאלתי ממנו :

מצודת דוד קרבת. קרבתו אל אחד מן העומדים הם מלאכי מעלה שאין בהם ישיבה : ויציבא. בקשתי ממנו פתרון האמת על כל זאת ואמר לי והודיע לי פתרון הדברים והוא כפל ענין במ"ש : (מצודת דוד)

[יז] אֵלִין זִוְיוּתָא רַבְרַבְתָּא הֵי אַנְיִן אַרְבַּע אַרְבַּעָה בִּמְלָכִין יְקוּמוּן מִן-אַרְעָא:

רש"י ארבעה מלכין. ד' מלכויות : (רש"י)

מצודת דוד אלין. אלה החיות הגדולות אשר המה במספר ארבע הפתרון הוא אשר ארבעה מלכים יעמדו מן הארץ : (מצודת דוד)

[יח] וַיִּקְבְּלוּן בִּמְלָכוּתָא קְדִישִׁי עַלְיוּנָן וַיְזוּסְנוּן בִּמְלָכוּתָא עַד-

עֲלָמָא

וְעָר

עָלָם

עֲלָמִיא:

רס"י ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. אלו ישראל שיטלו המלכות מהרביעית : (רס"י)

מצודת דוד ויקבלון. אח"י יקחו המלוכה קדושי עליונים הם ישראל עליונים במעלה : ויחסנון. ינחלו המלוכה עד עולם וחזר ופירש עד עלם עלמיא ור"ל עד עולם ממש כי לפעמים יאמר עולם על זמן ארוך כמו ועבדו לעולם (שמות כא) : (מצודת דוד)

[יט] אֲדִין עֲבִית לִיעֲבָא עַל-זִוְיֹתָא רְבִיעִיתָא דִּי-הֲנֹת שְׁנִיָּה בִּין-(כלהון) כְּלֵהִין דְּזוּיְלָה יתִירָה (שנייה) שְׁנָה דִּי-פְרֹזֶל וְטַפְרִיָּה דִּי-גְזֹזֵשׁ אֲכָלָה בְּדַקָּה וּשְׂאָרָא בְּרִגְלִיהָ רְפֹסָה:

רס"י אדין לבית ליכבא. אז חפצתי לעמוד על האמת מן החיה הרביעית : די הות שניה מן. כולהון דחילה יתירה. אשר היתה מסונה מכולן באימה יתירה : (רס"י)

מצודת דוד אדין. אז חפצתי לדעת אמיתת הפתרון על החיה הרביעית אשר היתה משונה בתארה ובמעשיה מן כולן בהשתנות רב : דחילה. נוראה יתירה ומרובה שיניה של ברזל וצפרניה של נחשת ואכלה ושחקה הדק והנשאר רמסה ברגלה : (מצודת דוד)

[כ] וְעַל-קֶרְנִיא עֵשֶׁר דִּי בְּרֵאשֵׁה וְאַזְזֵרִי דִּי סִלְקָת (ונפלו) וְנַפְלָה בִּין-(קדמיה) קְדָמָה תִּלְתָּת וְקֶרְנָא דִּכֹּן וְעֵינִין לָהּ וְפֹם בְּמַמְלָל רְבִרְבָּן וְזִזְזוֹת רַב בִּין-זוֹבְרִתָּה:

רס"י ונפלה מן. קדמה תלת. ונפלו מפניה שלס מן הראשונו : וקרנא דכּוּן ועינין לה. והקרן אשר כזאת ועינים לה ככתוב למעלה : (רס"י)

מצודת דוד ועל קרניא. גם חפצתי לדעת אמיתת הפתרון על עשרת הקרנים אשר בראשה והקרן האחרת הקטנה אשר עלתה ונפלו שלשה מלפניה : וקרנא. ופתרון הקרן התמוה הזאת אשר עינים לה ופה המדבר גדולות ונפלאות ומראה גדול בתמהון מן חברותיה : (מצודת דוד)

[כא] וְזֹאת הָיְתָה וְקָרָנָא דְכִן עֲבָדָה קָרַב עִם-קַדְיִישִׁין וַיְכַלֶּה לְהוֹן:

רס"י חזה הוית. בחלומי הראשון ספרתי למעלה : עם קדישין. עם ישראל **רס"י** :

מצודת דוד חזה. גם חפצתי לדעת פתרון מה שרואה הייתי אשר הקרן הזאת עשתה מלחמה עם ישראל הקדושים ויכלה להם ונצחם : (מצודת דוד)

[כב] עַד דִּי-אַתָּה עֲתִיק יוֹמִיָא וְדִינָא יְהִיב לְקַדְיִישִׁי עֲלִיוֹנִין וְזַמְנָא בְּמִטָּה וּבְמַלְכוּתָא הַזֹּסְנִי קַדְיִישִׁין:

רס"י ודינא יהיב לקדישי עליונין. ונקמה נתן להם ממנה : (רס"י)

מצודת דוד עד די אתה. עד אשר בא הזקן המיושן בימים ונתן משפט לקדישי עליונים ר"ל שפט משפט ישראל מיד קרן הזאת : **זמנא**. והגיע העת ונחלו ישראל הקדושים את המלוכה ור"ל כל הדברים האלה חפצתי לדעת פתרונם : (מצודת דוד)

[כג] כִּן אָמַר זְוִיּוֹתָא רְבִיעִיתָא בְּמַלְכוֹ (רְבִיעִיא) רְבִיעִיאָה תְּהִיב בְּאַרְעָא דִּי תִשְׁנָא בִּין-כָּל-בְּמַלְכוּתָא וְתֵאכֹל כָּל-אַרְעָא וְתִדְרִישְׁנָה:

רס"י כן אמר. כה ענני המלאך הפותר לי את החלום : (רס"י)

מצודת דוד כן אמר. כן השיב לי המלאך החיה הרביעית תרמוז כי מלכות רביעית תהיה בארץ אשר תהיה משונה מאד מכל המלכיות ותחריב כל הארץ ותדוש אותה ותשחק אותה הדק : (מצודת דוד)

מצודת ציון ותדושנה. מלי' דישה : (מצודת ציון)

[כד] וְקָרְנִיאַ עֶשֶׂר בְּנֵהּ בְּמַלְכוּתָהּ עֶשְׂרֵה בְּמַלְכֵי יִקְמוּן וְאֶזְרָן יִקּוּם אֶזְרִיהוֹן וְהוּא יִשְׂנֵא בֵּן-קָדְבִיא וְתִלְתָּהּ בְּמַלְכֵי יְהִשָּׁפֵל:

רס"י וקרניא עשר. וקרנים י' אשר ראיתי לה זה פתרונו : מנה מלכותא. מאותה המלכות : ואחרין יקום אחריהון. והאחרון יקום אחריהון הוא טיטוס : (רס"י)

מצודת דוד וקרניא. עשרת הקרנים ירמזו אשר מן המלכות ההיא יעמדו עשר מלכים ר"ל במלכות ישמעאל יהיו עשר מלכיות הם הנזכרים למעלה : ואחרון. הקרן הזעירה יורה אשר המלך אשר יעמוד אחריהם והוא יהיה משונה מן הראשונים וישפיל מהם שלשה מלכים : (מצודת דוד)

[כה] וּבְמַלְכֵי לְעָד (עֲלִיא) עֲלָאָה יִמְלֹל וּלְקַדְיִישִׁי עֲלִיוּנִין יִבְלֵא וְיִסְבֵּר לְהִשְׁנִיָּה זְמַנִּין וְדָת וְיִתִּיהָבֵין בִּידָהּ עַד-עַדָּן וְעַדְנִין וּפְלָג עַדָּן:

רס"י לכד עלאה. כלפי מעלה : ולקדישי עליונין יבלא. וליסראל יטריח ויליק : ויסבר להשניא זמנין ודת. ידמה כלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתייהם : עד עידן ועידנין ופלג עידן. קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום ודרקוהו הראשונים איש לפי דעתו וכלו הקלים ויש לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בצס רב סעדיה הם אלף וג' מאות ול"ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו' ופי' המועד עד עת שני עתים וחלי עת ואמר שהעתים הם ד' מאות ופ' שמיום לאתם ממלכים עד שנבנה הבית, וד' מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת"ץ ועוד חלי העת הזו תמ"ה הרי אל"ף של"ה את אלה חסוב מעת הוסר התמיד עד שוב זבח התמיד אל מקומו והוא הוסר שש שנים לפני החורבן ויש קצת ראיה בספר זה, ועוד יש מביאין ראיה לחשבון זה הסתר אסתיר פני הסתר אסתיר בגי' אלף ושל"ה : (רס"י)

מצודת דוד ומלין. והוא ידבר דברי חרוף מול העליון ואת ישראל קדישי עליונים ישחית כי רוב בני הגולה המה במלכות ישמעאל : ויסבר. ויחשב לשנות מישראל זמן המועדים ומשפט התורה ויהיו מסורים בידו עד עת וחוזר ומפרש כמה היא העת ואמר שהעת יהיה עדן ועדנין ופלג עדן ר"ל

שתי שנים וחצי שנה יהיו מסורים בידו : (מצודת דוד)

מצודת ציון יבלא. מל' בליה והפסד : ויסבר. ענין מחשבה ובדרז"ל סברוהו רבנן : עדן. כן התרגום של עת ושל שנה : (מצודת ציון)

[כו] וְדִינָא יִתָּב וְשִׁלְטָנָה יְהֵעָלוּן לְהַשְׁמָדָה וּלְהוֹבְרָה עַד-
סוּפָא:

רש"י ודינא יתב. והדין נתישב לפני המקום : ושלטנה יהעדון. ושלטנו וממשלת של אותו המלכות יסירו מן השמים : (רש"י)

מצודת דוד ודינא. ואח"ז ישב עדת המשפט ויסירו ממשלתו להשמידו ולהאבידו עד סופו ותכליתו : (מצודת דוד)

[כז] וּמַלְכוּתָהּ וְשִׁלְטָנָא וְרִבּוּתָא דִּי בְּמַלְכוּתֵי תְּנוּזוֹת כָּל-שְׁבִימָא
יְהִיבַת לְעָם קְדִישֵׁי עֲלִיּוֹנִין בְּמַלְכוּתָהּ בְּמַלְכוּת עֲלָם וְכָל
שִׁלְטָנָא לָהּ יִפְלְאוּן וַיִּשְׁתַּמְעוּן:

רש"י וישתמעון. יהיו נשמעים למאותו לעשותו : (רש"י)

מצודת דוד ומלכותא. והמלכות והממשלה והגדולה של מלכות העכו"ם אשר תחת כל השמים יהיה נתון לעם קדושי עליונים והם ישראל : מלכותה. מלכותו תהיה מלכות עולם וכל המושלים יעבדו אותו ואליו ישמעו לכל אשר יצום : (מצודת דוד)

[כח] עַד-כָּהּ סוּפָא דִּי-בְּמַלְתָּא אָנָּה דְּנִיָּאל שְׁגִיָּא וְרַעֲיוֹנֵי
יְבֵה־לְנִי וְזִיּוּי יִשְׁתַּנּוּן עָלַי וּבְמַלְתָּא בְּלִבִּי נְטַרְתָּ: (פ)

רש"י עד כה. עד כאן : שגיא רעיוני יבהלונני. הרבה היו מחשבתי מבהלות אותי : וזיוי ישתנון. מראית יופי ותארי נשתנו : בלבי נטרתי. בלבי כפנתי : (רש"י)

מצודת דוד עד כה. עד הנה סוף של דבר החזון : אנה. אני דניאל הרבה מאוד הבהילו אותי מחשבותי וזוהר פני נשתנה עלי והדבר ההיא שמרתי

בלבי כי לא אמר לבני דורו כ"א ראשית הדברים ולא כולם וכמ"ש למעלה
ראש מלין אמר : (מצודת דוד)

דניאל פרק-ח

[א] בְּשָׁנַת שְׁלֹשׁ לְמַלְכוּת בְּלָאֲשָׁצַר הַמֶּלֶךְ וּזְזוּן גְּרָאָה אֵלֵי
אֲנִי דְנִיָּאל אֲזוּרֵי הַגְּרָאָה אֵלֵי בְּתוֹזְלָה:

רס"י בשנת שלש. אחרי המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחילה החלום
האמור למעלה שנראה לו בשנת אחד לבלשצר : (רס"י)

מצודת דוד אחרי הנראה. אחרי אשר נראה אלי בתחלת בשנת אי
לבלשאצר : (מצודת דוד)

[ב] וְאֶרְאֶה בְּזוּזוֹן וַיְהִי בְּרֵאֲתִי וְאֲנִי בְּשׁוֹשָׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר
בְּעֵינָם הַמְּדִינָה וְאֶרְאֶה בְּזוּזוֹן וְאֲנִי הָיִיתִי עַל-אוּבָל אוֹלֵי:

רס"י על אוכל אולי. על הנהר ששמו אולי : (רס"י)

מצודת דוד ויהי בראותי. בעת שראיתי החזון ההוא הייתי אז בשושן וכו'
: ואראה בחזון. ראיתי במראה הנבואה כאילו הייתי עומד אצל נהר אולי
: (מצודת דוד)

מצודת ציון הבירה. ענין ארמון וכן לא לאדם הבירה (שם כט) ור"ל שהיתה מטרפולין מקום הארמונות
: אוכל. נהר והוא מלי יבלי מים (ישעיה ל) ובא האליף במקום היו"ד כמו ישי ואישי (דהייא ב) : אולי.
כן שם הנהר : (מצודת ציון)

[ג] וְאִשָּׁא עֵינַי וְאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֵיל אֲזוּר עֹמֵד לְפָנַי הָאֵבֶל וְלוֹ
קָרְנִים וְהַקָּרְנִים גְּבֹהוֹת וְהָאֲזוֹת גְּבֹהָהּ מִן-הַשָּׁנִית וְהַגְּבֹהָהּ
עָלָה בְּאֲזוּרָה:

רס"י ולו קרנים. רמז למלכות פרס ומדי : והאחת גבוהה מן השנית. רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שכלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנה אחת (לקמן ט') בשנת אחת לדריוס בן אחשורוש מזרע מדי, ושנינו בסדר עולם לא מצינו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד : והגבוהה עולה באחרונה. רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס : (רס"י)

מצודת דוד **עולה באחרונה.** מן הראש של האיל : (מצודת דוד)

[ד] רִאִיתִי אֶת-הָאֵל מִנְגֹזוֹ לְמִה וְצְפוֹנָה וְנִגְבָּה וְכָל-זוֹיוֹת לֹא-יַעֲמְדוּ לְפָנָיו וְאֵין בְּמַצִּיל בְּמִירוֹ וְעָשָׂה כְּרַצְנוֹ וְהִגְדִּיל:

מצודת דוד **ימה.** בפאת המערב וכו' : **ואין מציל.** לא היה כח ביד מי להציל מה מידו : **והגדיל.** נעשה גדול וחזק : (מצודת דוד)

מצודת ציון **מנגח.** ענין הכאה ודחיפה בקרן : (מצודת ציון)

[ה] וְאֲנִי הָיִיתִי מִבֵּין וְהִנֵּה צְפִיר-הָעֵזִים בָּא מִן-הַמְּעַרֵב עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגַע בָּאָרֶץ וְהַצְפִּיר קָרַן זָוָוֹת בֵּין עֵינָיו:

רס"י הייתי מבין. הייתי מסתכל בו : כפיר. שעיר : ואין נוגע בארץ. דומה היה כמדלג באויר : קרן חזות. קרן גדול למראה העין : (רס"י)

מצודת דוד **ואני הייתי מבין.** הסתכלתי בו בבינה ובכוונת הלב : **על פני וכו'.** ר"ל בעת הלכו ע"פ כל הארץ היה דומה למדלג באויר ואין הוא נוגע בארץ : **קרן חזות.** קרן גדול המראה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צפיר.** הוא שעיר וכן צפירי חטאת (עזרא ח) : **חזות.** ענין ראייה ומראה : (מצודת ציון)

[ו] וַיָּבֹא עַד-הָאֵל בְּעַל הַקְּרָנִים אֲשֶׁר רִאִיתִי עֹמֵד לְפָנָי הָאֵבֶל וַיִּרֶץ אֵלָיו בְּזֹמַת כֹּזֹו:

מצודת דוד **בחמת כחו.** בחמה גדולה בכל הכח : (מצודת דוד)

[ז] וְרֵאִיתִיו מִגֵּיעַ | אָצַל הָאֵיל וַיִּתְמַרְמֵר אִלָּיו וַיִּךְ אֶת-הָאֵיל
וַיִּשְׁבֵּר אֶת-שִׁתֵּי קֶרְנָיו וְלֹא-הָיָה כּוֹז בָּאֵיל לְעֹמֵד לְפָנָיו
וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּרְמֹסֵהוּ וְלֹא-הָיָה בְּמַצִּיל לָאֵיל מִיָּדוֹ:

רס"י ויתמרמר אליו. וילחם אליו הוא לשון כעס מר : (רס"י)

מצודת דוד ויתמרמר. נלחם עמו במרירות ובאכזריות רב : (מצודת דוד)

[ח] וַצִּפִּיר הָעֵנִים הַגְּדֹלִיל עַד-מְאֹד וּכְעֲצָמוֹ נִשְׁבְּרָה הַקֶּרֶן
הַגְּדוֹלָה וַתַּעֲלֶנָה זַוְזוֹת אַרְבַּע תַּזְזוּתֶיהָ לְאַרְבַּע רוּזוֹת הַשָּׁבִימִים:

רס"י חזות ארבע. מראה ארבע קרנים : (רס"י)

מצודת דוד וכעצמו. וכאשר נעשה חזק ביותר : חזות ארבע. ארבע קרנים
גדולי המראה עלו במקום הקרן הגדולה והיו פונים לארבע רוחות
השמים אחד לכל רוח : (מצודת דוד)

[ט] וּמִן-הָאוֹזוֹת בִּמְהֵם יֵצֵא קֶרֶן-אוֹזוֹת בְּמַעֲיָרָה וַתִּגְדַּל-יֵתֶר
אֶל-הַנֶּגֶב וְאֶל-הַמִּזְרָז וְאֶל-הַצְּבִי:

רס"י ומן האחת מהם. ומאחת מאלו המלכות : יצא קרן אחת. מלכות
טיטוס יוליאט ממנו : מעעירה. מלכות מואערת ונבזית כמו שקראו למעלה
: קרן אחת מעעירה. והוא על ענין שנא' בזוי אתה מאד (עובדיה א) :
ותגדל יתר. ותגדל מאד : אל הנגב. הוא מצרים שהיא בדרומה של ארץ
ישראל : ואל הצבי. ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי כענין שנאמר נחלת צבי
צבאות גוים (ירמיה ג) : (רס"י)

מצודת דוד ומן האחת. מתוך קרן אחת מהם יצא עוד קרן אחת קטנה :
ותגדל יתר. גדלה ונצחה ביותר אל פאת הנגב וכו' : ואל הצבי. זה אי"י
שנאמר בה צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ) ור"ל חמודה והדורה :
(מצודת דוד)

מצודת ציון מעעירה. קטנה כמו והיא מצער (בראשית יט) : הצבי. החמודה וכן נחלת צבי (ירמיה ג)
(מצודת ציון)

[י] וַתִּגְדַּל עַד-צְבָא הַשָּׁמַיִם וַתִּפֹּל אֶרֶץ מִן-הַצְּבָא וּמִן-
הַכּוֹכָבִים וַתִּרְמָסם:

רס"י עד לבא השמים. הם ישראל שנמשלו לכוכבים : (רס"י)

מצודת דוד ותגדל. גדלה מאד עד אשר באה להלחם בצבא השמים והם בני ישראל הנמשלים לכוכבי השמים ואם כי אמר ואל הצבי כפל עוד לתוספת ביאור : **ותפל ארצה**. ר"ל גברה עליהם ורמסם : **מן הצבא ומן הכוכבים**. היא היא וכפל בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (לקמן יב) : (מצודת דוד)

[יא] וְעַד שַׁר-הַצְּבָא הַגְּדִיל וּבְמִנּוֹ (הַרִים) הַרְרָם הַתְּבִייד
וְהַשִּׁלָּךְ מִכּוֹן בְּקֶדְשׁוֹ:

רס"י ועד שר הצבא. הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב"ה שר הצבא כלפי הקב"ה חרף : וממנו : הורם התמיד. ועל ידי גדודיו וחילותיו ששלח לירוסלים בטל התמיד ששלח שם נירון קיסר שר לבאו כמ"ס רז"ל במס' גטין ובגוריון : (רס"י)

מצודת דוד ועד שר הצבא הגדיל. התגדל עצמו לחרף כלפי מעלה שהוא שר צבא ישראל : וממנו. ע"י חיילותיו וגדודיו נסתלק התמיד לבל הקריבו על מזבח ה' : **והושלך**. ע"י הושלך מכון מקדשו של השר הצבא ר"ל שרפה באש : (מצודת דוד)

מצודת ציון הורם. לי הרמה וסלוק : **מכון**. מל' כן ובסיס : (מצודת ציון)

[יב] וְצָבָא תִּנְתֵּן עַל-הַתְּבִייד בְּפִשֵׁעַ וַתִּשְׁלָךְ אֶמֶת אֶרֶץ
וְעִשְׂתָּהּ:

רס"י ולבא תנתן על התמיד בפשע. וזמן מועד נתן להיות התמיד מסולק בשביל פשע שומם היא ע"ג כלו' שתיחא ע"ג נתנת בירוסלים תמורת התמיד וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנא' עד מתי החזון התמיד והפשע שומם ואומר מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם : ולבא.

זמן כמו הלא כבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז) : ותשלך אמת ארצה. תורת
אמת : השפילה : (כ"י)

מצודת דוד וצבא. זמן קצוב תנתן על התמיד להיות מסולק בעבור הפשע
שנתון תחתיו בירושלים (העכו"ם תקרא פשע כי מפשעת אנשים) :
ותשלך. תשפיל תורת אמת עד לארץ : **ועשתה.** תעשה כל חפצה ותצליח
: (מצודת דוד)

מצודת ציון וצבא. זמן קצוב כמו הלא צבא לאנוש (איוב ז) : (מצודת ציון)

**[יג] וְאֶשְׁבְּעָה אֶזְוֹד-קְדוֹשׁ בְּדַבָּר וַיֹּאמֶר אֶזְוֹד קְדוֹשׁ לְפִלְמוֹנִי
הַבְּדַבָּר עַד-בְּתִי הַחֲזוֹן הַתְּבִיר וְהַפְּשַׁע שֶׁבָּם תֵּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא
בְּרַמְסִי :**

כ"י אחד קדוש. אחד מן המלאכים : ויאמר. אותו המלאך : לפלמוני.
הרי תיבה זו כשתיים לפלמוני אלמוני ותרגם יונתן בן עוזיאל בספר שמואל
כסי וטמיר כמו כי יפלא ממך דבר, אלמוני אלמון מבלי שם שלא פי' לו
מהו ומה שמו : לפלמוני המדבר. למלאך שהיה מדבר וגוזר גזירות וכבא
המועד תנתן על התמיד בפשע : עד מתי החזון. הזה אשר על התמיד
להיות מסולק והפשע השומם יהיה נתון תחתיו פשע שומם ע"א מעובדי
כוכבים שהיא כחזן דומם וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנאמר
עד מתי החזון התמיד והפשע שומם ואומר (לקמן יב) מעת הוסר התמיד
ולתת שקוץ שומם : שומם. ל' אלם ומשותק כמו אשתומם כשעה חדא
(לעיל ג) ואשכ שם שבעת ימים משמים בתוכם כמו אלם (יחזקאל ג) : תת
וקדש וכבא מרמס. לתת את מכוון המקדש ואת כבא השמים אשר הפיל
לארץ מרמס לרגליו כמו שכתוב למעלה ותפל ארצה מן הכבא ומן הכוכבים
: וקדש וכבא. וי"ו יתירה והרבה כאלה במקרא נרדס ורכב וסוס (תהלים
עו) ואף בלשון בני אדם יש מדברים כן : (כ"י)

מצודת דוד אחד קדוש. מלאך אחד קדוש : **לפלמוני המדבר.** ר"ל למלאך
המדבר הדברים האלה : **החזון התמיד.** רצה לומר עד מתי יהיה החזון
הזה אשר על התמיד להיות הוא מסולק והעכו"ם המשותק כאבן דומם
ינתן תחתיו : **תת וקדש.** עד מתי יותן עם קדש וצבא השמים למרמס
הרגל : (מצודת דוד)

מצודת ציון לפלמוני. היא מלה מורכבת מפלא ואלם ופלא הוא ענין מכוסה כמו כי יפלא ממך (דברים יז) ואלם ר"ל לא ידובר בו ועל כי היה שמו נעלם ממנו אמר לפלמוני : **שומם.** משותק כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג) : **וקדש.** וי"ו יתירה : . (טז) להלז. להזה כמו השונמית הלז (מ"ב ד') : (מצודת ציון)

יז] וַיֹּאמֶר אֵלַי עַד עָרַב בִּקְרֵי אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְנִצְרָה קָדְשׁ:

רס"י עד ערב בקר אלפים ושלוש מאות. ראיתי פתר צקם רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר ופתר עוד עד ערב בקר עד שיבוא אותו הערב שנאמר זו והיה לעת ערב יהיה אור וצטוחים לנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר ואני אומר כי הערב והבוקר האמור כאן גמטריא הוא ויש סמך לדבר משני טעמים האחד שיהא חשבון זה מכוון עם חשבון אחר שבסוף הספר, והב' שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת היא, ואם לא רמז החשבון הוא תלוי למה חזר וכפל אותו לומר אמת הוא, והחזרה נכטוה לסתום ולחתום הדבר ואף הוא לא נגלה כל' סתום וחתום ואנו נוהיל להצטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע כי טעה במדרשו, והבא אחריו יתור וידרוש דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגי' ה' מאות ושבעי' וארבע ועוד אלפי' ושלש מאות הרי אלפים וח' מאות וע"ד : ונלדק קדש. יכופר עון ישראל לבטל גזרות מדרסן ומרפסן מאז גלו גלות ראשונה למאריס עד יגאלו ויושעו תשועת עולמים במלך משיחנו וחשבון זה כלה לסוף אל"ף ור"ץ מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת הוסר התמיד כדי לתת שיקוץ שומ' ימים אלף ור"ץ יהיה ולא יותר שיבא המלך משיחנו ויסיר שקוץ השומם והתמיד הוסר ו' שנים לפני החורבן ז"ש והעמיד כלם בהיכל ויום י"ז בתמוז היה ששרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד כלם בהיכל כמו ששנינו במסכת תענית, ושש שנים שכתבתי אין בידי ראיה מפורשת אך יש ראיה שבוע שלם לא בטל התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס (לקמן ט') וחאי השבוע ישבית זבח ומנחה כלומר מקלת השבוע שלפני החורבן יבטלו הקרבנו' כך מפורש למטה בענין נחזור על הראשוננו' כיצד מכוון חשבון ערב ובקר אלפי' ושלש מאות מיום רדת ישראל למאריס להיות כלה לסוף אלף ור"ץ ליום שהוסר התמיד, ר"י היו במאריס ד' מאות ושמונים מיום לאתם עד ויבן הבית ד' מאו' וי' היה הבית וע' שנה גלות צבל וד' מאות וד' בית שני תן עליהם אלף ור"ץ של קץ הימים הרי

אלפים וח' מאות לא מהן ו' שנים שהוסר התמיד לפני החורבן שלא מנה הכתוב אלף ור"ץ אלא למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב וזוקר ואלפים וג' מאות עוד נוסף בחשבון אשרי המחכה ויגיע לקץ הימים מ"ה שנה יתרים על אלף ור"ץ יש לומר על חשבון הראשון יאל המלך המשיח ויחזור ויתכסה מהם אותם מ"ה שנים ורבי אליעזר הקליר יסד (בסילוק יואר של פרשת החדש) ביסוד שירו שבעים ששה הרי מ"ב, וי"ל הג' שנים שלא באו לחשבון שבע לא מנה ואני מאלתי כך במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתכסות מ"ה שנים לאחר שיגלה ומציא ראייה מן המקראות הללו :

מצודת דוד ויאמר אלי. עם כי שהמלאך שאל השיב אמריו אלי ואמר עד ערב בקר ר"ל עד הערב שנאמר בו והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד) : **אלפים ושלוש מאות.** והיא תהיה בשנת בי אלפים ושלוש מאות אבל לא ידענו מאיזה זמן מתחיל החשבון והוא סתום וחתום ובבוא המשיח בי"ב אז נדע ברור מוצא הדבר אשר רמוזה בו מאיזה זמן מתחיל חשבון הזה וכמ"ש בסוף הספר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ : **ונצדק קדש.** ואז עם קדש ימצא צדקה וחסד ותבוא הטובה המיועדת : (מצודת דוד)

[טו] ויהי בראתי אני דניאל את-החזון ואבקשה בינה והנה עמוד לנגדי כמראה-גבר :

רס"י ואבקשה בינה. הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים : (רס"י)

מצודת דוד ואבקשה בינה. בקשתי להבין דבר החזון : **כמראה גבר.** כמראה איש והוא גבריאל האמור במקרא שלאחריו : (מצודת דוד)

[טז] ואשמע קול-אדם בין אולי ויקרא ויאמר גבריאל הבן להלל את-המראה :

רס"י בין אולי. בתוך הנהר : ויקרא. האדם : ויאמר. למלאך אתה גבריאל : הבן להלל את המראה. פרש לזה את החזון : להלל. לשון השיבות כמו שקראו חמודות כל מקום שנא' הלל בעל כורה הוא ומכאן למדו באגדה

ילחק נדמה לחזיו כלכלס וצדמות שנקררר הרליש הלז צפ' ויהי כי זקן ילחק ויהי יוסף יפה תורר זהו הנוי המנוי צה' דצרים שהרצ זוכה לצנו : (רש"י)

מצודת דוד **בין אולי**. הקול יוצא מבין מי נהר אולי ואמר אתה גבריאל הבן את המראה אל הזה ר"ל אל דניאל : (מצודת דוד)

[יז] ויבא אצל עבדתי ובבאו נבעתי ואפלה על-פני ויאמר אלי
הבן בן-אדם כי לעת-קץ החזון:

רש"י לעת קץ. לימים רבים יהיה החזון הזה : (רש"י)

מצודת דוד **ויבוא**. ובא גבריאל אצל מקום עמדו וכאשר בא חרדתי ונפלתי על פני מגודל החרדה : **הבן בן אדם**. אתה בן אדם תן דעתך להבין אמרי החזון אשר יהיה לעת קץ ר"ל בסוף ימי הגלות : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נבעתי**. מלי בעתה וחרדה : **כי לעת קץ**. אשר לעת קץ : (מצודת ציון)

[יח] ובדברו עבדי נרדמתי על-פני ארצה ויגע-בי ויעבדתי
על-עבדתי:

רש"י נרדמתי. ל' תנומה ושמוון : על עמדי. על מעמד רגלי : (רש"י)

מצודת דוד **נרדמתי**. בתרדמה של פחד : **על פני**. מושכב על פני ארצה : **ויגע בי**. כאדם הנוגע בחברו לעוררו מן השינה : **ויעמידני**. חיזק אותי בדברים לעמוד על עמדי ר"ל כמו שהייתי עומד בתחלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **נרדמתי**. מלשון תרדמה ושנה : (מצודת ציון)

[יט] ויאמר הנני בודיעך את אשר-יהיה באזורית האדם כי
למועד קץ:

רש"י כי למועד קץ. כי הוא לזמן קץ ימים רבים : (רש"י)

מצודת דוד **באחרית הזעם**. בסוף ימי הזעם הם ימי הגלות : **כי למועד קץ**. למועד זמן הגלות יהיה קץ ולא לעולם יקצוף : (מצודת דוד)

המלך הראשון כי חלפים ממנו יהיו : (כ"ז)

מצודת דוד והנשברת. ומה שראית כי נשברה הקרן הגדולה ותעמודנה ארבע תחתיה ירמו על כי כאשר יתחזק אלכסנדרוס עד מאוד ימות הוא ובמקומו יעמדו ארבע מלכיות בארבע הרוחות והם רומא ומצרים וא"י ופרס האמורים למעלה : **מגוי יעמודנה.** מלכי הארצות ההם יהיו מבני עמו : **ולא בכוחו.** לא יתחזקו בכוחו של אלכסנדרוס להתגבר כמוהו, או ר"ל שהמלכים ההם לא יהיו מבניו כי הבנים יקראו כח כמ"ש כחי וראשית אוני (בראשית מט) : (מצודת דוד)

[כח] וּבְאַזְזָרִית מַלְכוּתָם כְּהַתָּם הַפּוֹשְׁעִים יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַז-פָּנִים וּבְמִין

כ"י ובאחרית מלכותם כהתם הפושעים. כשיגיעו זמן שיתמו רשעי ישראל שצבית שני : יעמוד מלך עז פנים. הוא טיטוס : (כ"ז)

מצודת דוד כהתם הפושעים. כשיגיע הזמן להשלים ולכלות פושעי ישראל כשתתמלא הסאה : **יעמוד.** אז יעמוד מהם מלך עז פנים ויהיה מבין חידות כי ימצא בו הרבה חכמה והוא טיטוס הבא מרומא ועליו יורה קרן אחת מצעירה וכמ"ש על אדום הנה קטן נתתיך בגוים (עובדיה א) ועל רומא יאמר כי הרבה מבני אדום נתישבו בה ומלכו בתוכה ומ"ש ותגדל יתר וכו' כי התחזק ביותר על המצרים שהיא בדרומה של א"י ועל פרס שהיא במזרחה של א"י : (מצודת דוד)

מצודת ציון כהתם. מלשון תם והשלמה : **עז פנים.** חצוף : (מצודת ציון)

[כט] וְעַצֵּם כּוֹזוֹ וְלֹא בְּכוֹזוֹ וְנִפְלְאוֹת יִשְׁוֹזִית וְהַעֲלִיזוּ וְעָשָׂה וְהַשְׁוֹזִית

כ"י ועצם כחו. ולא בגבורה כי אם בחלקקות כמו שפורסם בסוף הספר : **ונפלאות ישחית.** ובהפלא ופלא ישחית עובדי כוכבים : **והעליח ועשה.** חפלו : **והשחית עלומים.** השחית אומות רבות : **ועם קדושים.** ישראל המאמינים **בחורה** : (כ"ז)

מצודת דוד ועצם כחו. בכל עת יתחזק כחו ולא בעבור רוב כוחו כ"א בחלקקות אמריו ותחבולות כמ"ש בו והחזיק מלכות בחלקקות (לקמן)

(יא) : ונפלאות ישחית. השחתות נפלאות ישחית והצליח במעשיו ועשה כל חפצו והשחית מלכים עצומים : ועם קדושים. הם ישראל : (מצודת דוד)

[כה] ועל-שכלו והצליון מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישוזית רבים ועל-שר-שרים יעמוד ובאפס יד ישבר:

רס"י ועל שכלו והצליח מרמה בידו. ועל ידי שהוא מסכיל בכל אשר יפנה ויחזיק בחזקת מרמה שבידו : ובלבבו יגדיל. יתגאה : ובשלוה ישחית רבים. במרמה ובחלקקות ישחית רבים היושבים אחר צברית וקלום : ועל שר שרים יעמוד. כלפי מעלה יטיח דברים זהו פירוש החלום הכתוב למעלה (ועד שר הצבא הגדיל) : ובאפס יד ישבר. ובאין כח ישבר ע"י יתוש חלש שבצרות שנכנס בחוטמו כמו ששנינו במסכת גיטין : (רס"י)

מצודת דוד ועל שכלו. ובעבור רוב שכלו יצליח המרמה שבידו : ובלבבו יגדיל. בעבור זה יתגאה בלבבו וישחית רבים מהיושבים עמו בשלוה ובכריתת ברית : ועל שר שרים. יעמוד על השר שעל כל השרים ר"ל שחירף כלפי מעלה וכמ"ש רז"ל : ובאפס. מבלי יד אדם ימות כי מיתתו היתה ע"י יתוש אחת שנכנסה בחוטמו כמ"ש רז"ל : (מצודת דוד)

[כו] ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא ואתה סתם החזון כי לימים רבים:

רס"י ומראה הערב והבקר. אשר נאמר לך בחלום העליון אמת הוא : ואתה סתם החזון. אל תפרשו וסתמהו בלבך כי לימים רבים יבא : (רס"י)

מצודת דוד ומראה וכו'. ואשר נאמר לך במראה עד ערב בקר אמת הוא כי כן יהיה : סתם החזון. ר"ל מה מהנבואה אשר היא לסוף ימים רבים סתום אותה בלבך ואל תגלה אף המעט אשר ידעת : (מצודת דוד)

מצודת ציון כי לימים רבים. אשר לימים רבים : (מצודת ציון)

[כז] ואני דניאל נהייתי ונזכרתי לימים ואקום ואעשה את-מלאכת המלך ואתנומם על-המראה ואין מבין: (פ)

רס"י נהייתי. לשון הוה וסבר כלומר נכטערתו על הפורענות הזה ונדכיתי : את מלככת המלך. שהייתי ממונה על פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשאר שמנהו נבוכדנצר אצו כמו שנאמר בתחילת הספר והשלטיה על כל מדינת בבל : ואשתומס על המרעה. ואתבהל על החזון : ואין מבין. שאני משתומס כי הייתי לפני השרים מתחזק : (רס"י)

מצודת דוד נהייתי. נשברתי ונעשיתי חולה כמה ימים מרוב החרדה ועכ"ז קמתי ועשיתי עבודת המלך אשר הוטל עלי מאז הפקיד אותי נ"נ כמ"ש למעלה : **ואשתומס**. הייתי מושתק ומתמה בעבור המראה ההיא אבל אין מי משרי המלך מבין בדבר כי התחזקתי בפניהם לבל ירגישו בי : (מצודת דוד)

מצודת ציון נהייתי. נשברתי וכן ושנתו נהיתה עליו (לעיל ב') : (מצודת ציון)

דניאל פרק ט

[א] בְּשַׁנַּת אֲזוֹת לְדַרְיוֹשׁ בֶּן-אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזְרַע מְדֵי אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ עַל מַלְכוּת פְּשָׁדִים:

רס"י בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש. לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשאר כמו שכתוב למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא : (רס"י)

מצודת דוד לדריוש בן אחשורוש. אין זה אחשורוש שהיה בימי המן כי דריוש בנו היה נקרא דריוש הפרסי וזהו דריוש המדי שלקח המלוכה אחרי מות בלשאצר כמ"ש למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא : (מצודת דוד)

[ב] בְּשַׁנַּת אֲזוֹת לְמַלְכוֹ אֲנִי הִנְיָאֵל בִּינְתִי בְּסַפְרִים מְסֻפָּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר-יְהוָה אֵל-יִרְמְיָהּ הַנְּבִיא לְמַלְאוֹת לְזוֹרְבוֹת יְרוּשָׁלַם שְׁבָעִים שָׁנָה:

רפ"י **זינותי בספרים.** נסתכלתי בחזונו : **מספר השנים וגו'.** הייתי מחשב חזון השנים שהייתי סבור על מה שניבא (ירמיה ט) כי לפי מלחמת לבנון ע' שנה אפקוד אתכם דמיתי שהפקידה הזאת היא זנין הבית וצבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי משפטה מלכות צבל יד על ישראל שכבש נבוכדנצר יהויקים להיות לו עבד והיא היתה שנה שנייה למלכו' נבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנה שני' עלה וכבש יהויקים לא וחשוב מאותה שנה ועד כאן ותמלאם, ואף במשנת סדר עולם נמלא החזון הזה ושנינו גם בשנת מות צלשאר הרבי שבעים שנה מיום שמלך נבוכדנצר שבעים חסר אחת מיום שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה ובראותי כי עדיין אין הגאולה ממהרת לבא הזינותי ונתתי לב לספירת החזון וידעתי שלא היה לי למנות לפי כבש יהויקים אלא למלכות חרבות ירושלים כשימלאו שבעים שנה לגלות דקיהו שבו חרבה ירושלים ועוד יש שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה זי"ח שנה לכבש יהויקים כמו ששנינו בסדר עולם גלו בז' גלו בח' גלו בזי"ח גלו בזי"ט ופירשו רז"ל במס' מגילה גלו גלות יכני' בשבעה לכבש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר גלו בשנייה בשמנה עשרה לכיבוש יהויקים שהיא תשע עשרה לנבוכדנצר : (רפ"י)

מצודת דוד **בשנת אחת.** לפי שארכו הדברים בפסוק שלפניו לכן אמר שוב בשנת אחת וכן דרך המקרא : **אני דניאל בינותי בספרים.** כי מתחלה טעה בחשבון שבעים שנה שאמר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וכו' (ירמיה כט) וחשב שגם בנין בה"מ וגאולה שלימה תהיה בכלות שבעים שנה להתפשטות מלכות בבל על ישראל מעת שכבש ני"נ את יהויקים בראשונה אבל בדברי המלאך האמור בסוף הענין נתוסף בו בינה במספר החשבון והשכיל לדעת כי מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה שיבנה הבית בשניה ויהיה אז גאולה שלימה היא תהיה בעת ימולא שבעים שנה לחרבות ירושלים ר"ל מעת גלות צדקיה וכמו שהתחלת הפקידה אשר ישובו לארץ תהיה בכלות שבעים שנה מעת התחלת התפשטות בבל על ישראל כן סוף הגאולה ובנין בה"מ תהיה בכלות שבעים שנה מעת חורבן הבית והעיר מכל וכל : (מצודת דוד)

מצודת ציון בספרים. מלשון מספר וחשבון : (מצודת ציון)

1} וְאַתְּנָה אֶת-פְּנֵי אֶל-אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תַּפְּלָה וְתַזְנוּנוֹתַיִם

מצודת דוד **ואתנה**. ר"ל ומטרם בינותי בספרים עוד חשבתי שגם בנין בה"מ וגאולה שלימה תהיה בכלות שבעים שנה להתפשטות בבל על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה והיא הלא היתה בשניה למלכות נ"נ והוא מלך מ"ה שנים א"כ נשאר עוד משנותיו מ"ד שנים וימי אויל מרודך בנו כ"ג שנים אלא שנבלעה שנה אחת בימי מלכות אביו כי עלתה לזה ולזה הרי א"כ ס"ו שנים וימי בלשצר בנו ג' שנים הרי שבעים שנה חסר אחת א"כ בשנת אחת לדריוש מלאו שבעים שנה וכאשר ראיתי שאין גאולה שלמה ממשמשת לבוא שמתי פני כלפי המקום להתפלל על הדבר בחשבי שבעבור העון נתארך הקץ : **ושק ואפר**. בהתלבשות שק ובהתפלות אפר דרך צער והכנעה : (מצודת דוד)

ד וְאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהֵי וְאֶתְוַדָּה וְאֶמְרָה אֲנָה אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא עֲבֹר הַבְּרִית וְהַזֹּסֵד לְאֶהֱבָיו וְלִשְׂמֵרֵי בְּמִצְוֹתָיו:

רס"י **ואתודה**. על חטאת עמי : האל הגדול והנורא. ולא אמר גבור אמר עובדי כוכבים מסתעזים בזננו ואיה גבורותיו : (רס"י)

מצודת דוד **ואתודה**. על העונות : **הברית**. הגמול שהבטיח בברית : (מצודת דוד)

מצודת **ציון אנא**. ענין לשון בקשה : (מצודת ציון)

ה זָוַטְאֲנוּ וְעֹנִינוּ (והרשענו) הִרְשַׁעְנוּ וּמָרְדָנוּ וְסוֹר בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִשְׁפָּטֶיךָ:

רס"י **וסור**. והלכנו הלוך וסור ממלותיך טילנ"ס זלע"ז : (רס"י)

מצודת דוד **וסור**. והננו הולכים וסרים ממצותיך : (מצודת דוד)

ו וְלֹא שָׁמַעְנוּ אֶל-עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר דִּבְרוּ בְּשֵׁמֶךָ אֶל-מִלְכֵינוּ שָׂרֵינוּ וְאֲבֹתֵינוּ וְאֵל כָּל-עַם הָאָרֶץ:

מצודת דוד **ואל כל עם הארץ**. אשר ספו תמו ולא נשאר מי מבניהם :

[ז] לך אֲדַע הַצְדָּקָה וְלִנְי בְּשֵׁת הַפְּנִים כִּי־זֶה לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִי־וְשִׁבִי יְרוּשָׁלַם וְכָל־יִשְׂרָאֵל הַקְּרֹבִים וְהָרְזוּקִים בְּכָל־הָאָרְצוֹת אֲשֶׁר הִרְזוּתָם שָׁם בְּמַעַלְכֶם אֲשֶׁר מַעַלְלוּ־בְךָ:

רש"י לך אד' הצדקה. כלומר משפטיו ופורענות שהצאת עלינו הדין והלדק עמך : ולנו בושת הפנים. כדי לנו להתצייס על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעלמנו : כיום הזה. כאשר אנחנו רואים היום : (רש"י)

מצודת דוד לך. עמך הצדקה במה שנשאר בנו שארית : ולנו בושת הפנים. מה שאנו בגולה בושים וחפורים כאשר אנחנו היום הבושת תחשב לנו ולא למקום ב"ה כי לא קצרה ידו מפדות אבל עוננו גורמים : לאיש יהודה וכו'. לכולם תחשב בושת הפנים : הקרובים. אשר לא גלו למרחוק : במעלם. בעבור מעלם : (מצודת דוד)

מצודת ציון במעלם. ענין חטא ופשע : (מצודת ציון)

[ח] יְהוּדָה לָנו בְּשֵׁת הַפְּנִים לְבִלְכִינֵנו לְשִׁרְיֵנו וְלְאַבְתֵּינוּ אֲשֶׁר זָזְטָאנוּ לך:

מצודת דוד אשר חטאנו. על אשר חטאנו כי זה גרמה הגלות אשר היא לנו לבושת : (מצודת דוד)

[ט] לְאֲדַע אֱלֹהֵינוּ הָרְזוּבִים וְהַסְלִיחוֹת כִּי מִרְדְּנוּ בּוֹ:

רש"י לאדני אלהינו הרחמים. שלא כלינו בעונותינו כי מרדנו בו : (רש"י)

מצודת דוד לאד' וכו'. ר"ל בידו המה : כי מרדנו. לפי שמרדנו בו צריך להיות בידו הרחמים והסליחות כי בלעדס לא נוכל לעמוד : (מצודת דוד)

[י] וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְכַלֵּת בְּתוֹרָתוֹ אֲשֶׁר נָתַן לְפִנֵּינוּ בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים: **[יא]** וְכָל־יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ אֶת־

תּוֹרַתְךָ וְסוֹר לְבַלְתִּי שְׂמוּעַ בְּקִלְךָ וַתִּתֶּךָ עָלֵינוּ הָאֱלֹהִים
וְהַשְׁבַּעְתָּ אֲשֶׁר כָּתוּבָה בְּתוֹרַת מִשְׁנֵה עֶבֶד-הָאֱלֹהִים כִּי
זָטְאֵנוּ
לוֹ:

רס"י ותתך עלינו. ותגיע עלינו כמו לא נתך ארצה (שמות ט) ותרגם
אונקלוס לא מטאת לארעה : האלה והשבעה. אלות הברית אשר
השבעתנו בחורב והיה אם לא תשמעו וגומר, כל הקלות הכתובות שם :
(רס"י)

מצודת דוד וסור. והיו הולכים וסרים : **ותתך.** נשפך עלינו האלה ועונש
בטול השבעה אשר נשבענו על קבלת התורה : **כי חטאנו לו.** לפי שחטאנו
לו (מצודת דוד) :

מצודת ציון ותתך. ענין יציקה והרקה כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט) : **האלה.** הקללה : (מצודת ציון)

[יב] וַיִּקְרָא אֶת-(דבריו) דְּבָרָיו | אֲשֶׁר-דָּבַר עָלֵינוּ וְעַל שְׂפָטֵינוּ
אֲשֶׁר שְׂפָטוּנוּ לְהַבִּיא עָלֵינוּ רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר לֹא-נַעֲשִׂיתָהּ
תְּזוֹת כָּל-הַשָּׁמַיִם כַּאֲשֶׁר נַעֲשִׂיתָהּ בִּירוּשָׁלַם:

רס"י כאשר נעשתה בירושלים. חרב הרג ושרפת העיר ונשים ענו ושבו
בקולרין
(רס"י) :

[יג] כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּתוֹרַת מִשְׁנֵה אֶת כָּל-הָרָעָה הַזֹּאת בָּאָה
עָלֵינוּ וְלֹא-זָלְנוּ אֶת-פְּנֵי | יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָשׁוּב מֵעוֹנֵינוּ
וְלִהְיוֹת כִּי
בְּאֲמוֹתֶיךָ:

רס"י כאשר כתוב בתורת משה. רמז שהעיד בנו שחם נעבור על השבעה
הזאת עלינו כל הרעה הזאת : (רס"י)

מצודת דוד כאשר כתוב וכו'. כמו שכתוב כן הביא : **ולא חלינו.** בעוד היינו
בירושלים כאשר שמענו הנביאים מנבאים על הרעה לא חלינו לה' :
ולהשכיל באמתך. לדעת ולהתבונן שאתה אל אמת : (מצודת דוד)

[יד] וישקוד יהוה על-הָרְעָה ויביאה עלינו כי-צדיק יהוה
אלהינו על-כל-מעשיו אשר עשה ולא שמענו בקלו:

רס"י וישקוד. וימהר : כי לדיק. כי הדין עמו ורבותי פי' לדיק הקב"ה
ולדקה היא עלינו שמהר והקדים שתי שנים למנין ונוסנתם כדי שלא
תתקיים בנו כי אבד תאבדון ונוסנתם בגי' שמונה מאות וחמשים ושתים
והם גלו לסוף ח' מאות וחמשים לביאתם לארץ : (רס"י)

מצודת דוד וישקוד. מיהר על הרעה ללכת והביאה עלינו ר"ל מיהר להביא
גולה אחר גולה והם גלות יהויקים ויכניה וצדקיה : כי צדיק ה'. ר"ל ולא
לעול תחשב לו כי באמת צדיק הוא על כל מעשה הגלות אשר עשה לנו
אבל אנחנו לא שמענו בקולו לקחת מוסר כאשר ראינו שיד ה' נגעה בנו
בגלות הראשון ולזה הביא גם את השני גם את השלישי : (מצודת דוד)

[טו] ועתה | אדני אלהינו אשר הוצאת את-עמך מארץ
מצרים ביד זזקה ותעש-לך שם כיום הזה זטאנו רשענו:

רס"י ועתה אל' אלהינו. מתודים אנתנו כי חטאנו ורשענו : (רס"י)

מצודת דוד ועתה וכו'. חוזר הוא על סוף המקרא לומר אבל עתה ה' וכו'
הננו שבים ומתודים לומר חטאנו רשענו : ותעש לך שם. להיות מפורסם
בעולם עייז כאשר אתה היום נודע ומפורסם : (מצודת דוד)

[טז] אדני ככל-צדקתך ישב-נא אפך וזבתך במעירך ירושלים
הר-קדשך כי בזטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך
לזרפה לכול-סביבותינו:

רס"י לחרפה. לגדוף : לכל סביבותינו. לכל שכנינו כולם מחרפים אותנו
:

מצודת דוד ככל צדקותיך. כפי דרך צדקותיך : כי בחטאינו וכו'. ר"ל לא מקוצר ידך המה לחרפה רק בעבור כי אנפת בנו בחטאינו וכו' לזה ירושלים ועמד לחרפה וכאשר ישוב אפך לא נהיה עוד לחרפה : **לכל סביבותינו.** כולם מחרפים אותנו : (מצודת דוד)

[יז] וְעַתָּה | שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל-תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל-תַּחֲנוּנֵינוּ וְהָאֵר פְּנֵיךָ עַל-מִקְדָּשְׁךָ הַשְּׁמַם לְמַעַן אֲדֹנָי:

רס"י למען אד'. למען שם הקדוש הנקרא על ז"ה שנאמר מקדש ה' כוננו ידך : (סס טו) : (רס"י)

מצודת דוד והאר פניך. פנה אליה בפנים מאירות ושוחקות והוא ענין מליצה : **למען אד'.** ר"ל למענד ה' לבל יאמרו העמים מבלי יכולת וכו' : (מצודת דוד)

[יח] הִטָּה אֶלְהֵי | אֲזַנְךָ וְשָׁמַעַ (פִּקּוּזָה) פִּקּוּז עֵלְיֶיךָ וְרָאָה שְׂבֻמוֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר-נִקְרָא שְׁמֶךָ עָלֶיךָ כִּי | לֹא עַל-צַדִּיקֵינוּ אֲנֻזְנוּ מִפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל-רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים:

רס"י וראה שוממותינו. ושיממות העיר אשר נקר' שמך עליה כי לא על משענת צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו להטיב לנו כי על רחמך זכנו : (רס"י)

מצודת דוד ושמע. תפלתי : והעיר. שוממות העיר : **על צדקותינו.** על בטחון צדקותינו : **על רחמך.** על בטחון רחמך הרבים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פקח. פתח : (מצודת ציון)

[יט] אֲדֹנָי | שְׁמוּעָה אֲדֹנָי | סְלֹזָה אֲדֹנָי הִקְשִׁיבָה וְעִשָּׂה אֶל-תְּאוּזָר לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵי כִי-שְׁמֶךָ נִקְרָא עַל-עִירְךָ וְעַל-עַמְּךָ:

רס"י אד' שמעה. אל תחנונינו : אד' סלחה. לחטאתינו : אד' הקשיבה. אזנך לזעקתינו : ועשה. את בקשתינו ואל תאחר : (רס"י)

מצודת דוד שמעה. את תפלתי : סלחה. לעונינו : ועשה. ר"ל מלא משאלותי ואל תאחר זמן הגאולה : כי שמך וכו'. לומר עיר אלהים וכן אלהי ישראל ואין זו כבודך לעזבם ביד העכו"ם : (מצודת דוד)

מצודת ציון הקשיבה. ענין שמיעה : תאחר. מלי איחור והעכבה : (מצודת ציון)

[כ] וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר וּבִתְפִלָּה וּבִתְוֹדָה זֹרְטָאתִי וְזֹרְטָאת עִמִּי יִשְׂרָאֵל וּבִפְיֹל תְּזוּזֹתַי לְפָנֶי יְהוָה אֱלֹהֵי עַל-הַר-קָדֵשׁ אֱלֹהֵי:

רס"י על הר קדש אלהי. בעד הר בית אלהים סיבנה : (רס"י)

מצודת דוד ועוד וכו'. ר"ל מלבד הדברים הנאמרים פה הייתי מדבר ומתפלל עוד בדברים אחרים והייתי מתודה וכו' : על הר. בעבור הר הקדש של אלהי והוא בה"מ : (מצודת דוד)

[כא] וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר בְּתַפְלָה וְהָאִישׁ גְּבְרִיאֵל אֲשֶׁר רָאִיתִי בְּחִזּוֹן בְּתַזְזָלָה מִעַף בִּיעַף נִגַּע אֵלַי כְּעַת מְנוּזוֹת-עֶרֶב:

רס"י בתחילה. זימי כלשכר כמו שכתוב למעלה : מועף ביעף. היה מועף אלו צפריחה וצטוסה : (רס"י)

מצודת דוד ועוד אני מדבר. בעוד שהייתי מדבר בתפלה : בחזון בתחלה. בהחזון הנראה לי בשנת שלש לבלשאצר כי בשנת אחת לבלשאצר ראה בחלום מה שראה : מועף ביעף. פרח בפריחה ונגע אלי בעת זמן הקרבת מנחת הערב והוא תמיד של בין הערבים : (מצודת דוד)

מצודת ציון מועף ביעף. מלי עפיפה ופריחה : מנחת ערב. תשורת ערב : (מצודת ציון)

[כב] וַיְבֹן וַיְדַבֵּר עִמִּי וַיֹּאמֶר דְּנִילְאֵל עֲתָה יֵצְאתִי לְהַשְׁכִּילְךָ בִּלְנָה:

רס"י ויבן. ויזינני : (רס"י)

מצודת דוד ויבן. הבן אותי : יצאתי. מן השמים : להשכילך. להשכיל אותך הבנת הדבר בענין זמן הגאולה : (מצודת דוד)

[כג] בַּתְּנוּזָלוֹת תִּנְוֹנוּיָךְ יֵצֵא דְבַר וְאֲנִי בָאתִי לְהַגִּיד כִּי זִמְנוּדוֹת
אֶתָּה וּבֵין בְּדָבָר וְהֵבֵן בְּמִרְאָה:

רס"י בתחילת תחנוניך יצא דבר. אמת מאת הקב"ה אלי להגיד לך : כי
חמודות אתה. דברי חמד יש לך להקב"ה : וזין בדבר. ותן לב להבין בדבר
(רס"י) :

מצודת דוד בתחלת. בעת התחלת לחנן יצא דבר ה' ללכת להגיד לך והנה
באתי אני להגיד. כי חמודות. על שאתה בעל מעלות חמודות לזה שלח ה'
להגיד לך : **ובין בדבר**. תן דעתך להבין בדבר וחזר לזרזו ואמר הבן
במראה הנבואה הזאת : (מצודת דוד)

[כד] שְׁבַעִים שְׁבַעִים נְזוֹתָךְ עַל-עֲמֶךָ | וְעַל-עִיר קְדֻשָּׁךְ לְכֹלֵא
הַפְּשֵׁעַ (ולוזתם) וּלְהַתֵּם (וזטאות) זֹטָאת וּלְכַפֵּר עֲוֹן וּלְהַבִּיא
צְדָקָה עֲלֵמִים וּלְוֹזתם זֹזוֹן וְנָבִיא וּלְמִשְׁוֹן קְדֻשָּׁה קְדֻשִׁים:

רס"י שבעים שבעים נחתך. על ירושלים מיום חורבן ראשון בימי דקיהו
עד שיהיה בשניה : לכלא הפשע ולהתם חטאת. שיקבלו ישראל את גמר
פורענותם בגלות טיטוס ושעבוד וכדי שיכלו פשעיהם ויתמו חטאתם
ויתכפר עונותם כדי להביא עליהם דק עולמים : ולמשוח (עליהם) קדש
קדשים. הארון והמזבחות וכלי הקודש שיבואו להם ע"י מלך המשיח. ומנין
שבעים ארבע מאות ותשעים שנה, גלות בצל ע' ובית שני ת"ך : (רס"י)

מצודת דוד **שבעים שבעים**. שבעים שמטות שנים נגזר על עמך וכו' ר"ל
המקום גזר שתהיה חורבן בית השני בכלות שבעים שמטות מחורבן
הראשון והם במספר שנים ארבע מאות ותשעים וכן היה כי בכלות ע'
שנה מחורבן בית הראשון נבנה השני ועמד ת"כ שנה הרי בין הכל ת"ץ
שנה : **לכלא הפשע**. בחורבן בית השני ובקושי הגולה יכלה הפשע ויתמו
החטאות כי ימורק הכל ויכופר העון ויהיה זה סיבה להביא צדק עולמים
והוא משיח צדקנו אשר ימלוך לעולמים : **ולחתום חזון ונביא**. להיות
נגמר דברי חזון ונביא ר"ל להתקיים כל היעודים והבשורות אשר נבאו
כל הנביאים : **ולמשוח קדש קדשים**. להיות קדש הקדשים בגדולה
מרובה כי אז יהיה גדול כבוד הבית : (מצודת דוד)

מצודת ציון שבועים. שמטות משבע שנים : **נחתך.** נגזר כי שניהם הם מענין כריתה : **ולהתם.** מלי תם והשלמה : **ולחתום.** ענין גמר ובדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות סג) וכן ועל החתום (נחמיה י) כי דרך לרשום כ"א שמו אחר גמר הכתב : **ולמשות.** ענין גדולה כמו למשיחי לכורש (ישעיה מה) ולזה קראו גם כאן משיח נגיד : **ממצודת** : **ציון**

[כה] וְתִדְעַ וְתִשְׁכַּל מִן-מוֹצֵא דְבַר לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַם
עַד-מִשְׁיִיזוֹ נָגִיד שְׁבַעִים שְׁבַעִה וְשְׁבַעִים שְׁנָיִם תְּשׁוּב
וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְזָרוּץ וּבְצֹק הָעֵתִים:

רש"י ותדע ותשכל מן מוצא דבר. מתוך מוצא דבר זה שיצא בתחלת תחנוניך להגיד לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים : עד משיח נגיד. זמן תנתן מיום החורבן עד בא כרש מלך פרס שאמר הקב"ה עליו שהוא יסוב ויבנה עירו וקראו משיחו ונגידו שנא' כה אמר ה' למשיחו לכורש וגו' הוא יבנה עירי וגלותי יסלח וגו' : שבועים שבעה. שבע שמטות שלימות יהיו בגולה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שנים אלא מתוך שלא שלמה השבוע לא נמנה בשנת אחת לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנא' לו החזון הזה כלו שבועים לכבוש יהויקים לא מהן י"ח שנה שקדמה כבוש יהויקים לחורבות ירושלים נשארו נ"ב שנה היא ששנו רבותינו נ"ב שנה לא עבר איש ביהוד' הם נ"ב שנה אשר מיום החורבן עד שחזרו בימי כורש הרי ז' שמיטות ושלש שנים : ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה. העיר ברחובתיה ובחריבותיה : וחרוץ. הם חריצים שעושין סביב החומה לחזוק העיר שקורין קאצה בלע"ז : ובצוק העתים. ואותן העתים יהיו בצוק ובצרה כי בשעבוד מלכי פרס ועובדי כוכבים יהיו מטריחים עליהם בשעבוד קשה ואלע"פ שהם ס"ב שבועים ועוד ארבע שנים שנתרו מן השבוע השמיני שהיתה תחלתו נבלעת ג' שנים בתוך נ"ב של המשך הגולה לא נמנו כאן אותן ד' שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה מוצא שמתחילה התחיל למנות שבועים ע', ובסוף כשפירש עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ס"ט, אלא שבוע א' נחלק מקלתו לכאן ומקלתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועים השלמים : ובצוק העתים. בצוקה יהיו אותן העתים :

מצודת דוד מן מוצא דבר. ממה שיוצא ומובן מזה הדבר תדע ותשכיל עת בא להשיב ולבנות את ירושלים בגאולה שלימה ותבין כי טעית בחשבונך

ועדיין לא באה העת : **עד משיח נגיד**. ר"ל כי מספר של שבעה השמטות האלה בחשבון הזה נגזר לחלק עד משיח נגיד ר"ל מן החורבן עד משיח נגיד הוא כורש יהיה מספר שבע שמטות שלימות אבל השמינית לא שלמה : **ושבועים ששים ושנים תשוב וכו'**. ואח"ז תשוב להיות בנוים משך זמן ס"ב (ועל שלא נשלמה לא זכר אף השנים) שמטות שלימות מלבד השנים אשר לא באו לכלל שמטה ומן מוצא הדבר ההוא הנה תוכל להשכיל לדעת אשר עדיין לא בא העת כי מספר שבעים שנה שאמר ירמיה לפי מלאת לבבל היא על התחלת הפקידה והנה היא תחשב מהתחלת התפשטות בבל על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה אבל סוף הגאולה ובנין בה"מ תהיה בכלות ע' שנה מגלות צדקיה וחורבן הבית כי אם כן היא עולה החשבון יפה שהרי גלות צדקיה היתה בסוף שנת י"ט לנ"נ והוא מלך מ"ה שנים ונשארו א"כ משנותיו כ"ו שנים ימי אויל מרודך בנו כ"ג אלא שנבלעה שנה אחת כמ"ש למעלה הרי א"כ מ"ח ימי בלשאצר בנו ג' הרי נ"א ימי דריוש המדי שנה אחת הרי נ"ב א"כ מהחורבן ועד כורש המולך אחר דריוש לא נשלם רק שבעה שמטות ונכנס שלשה שנים בהשמטה השמינית ובהשנה הראשונה לכורש עלו לירושלים והתחילו לבנותה ועמדה כך ח"י שנה עד השנה הראשונה לדריוש הפרסי והבית לא נבנה עד השנה השנייה ועמדה ת"כ שנה א"כ מבנין ירושלים עד החורבן תל"ח שנה והם במספר ס"ב שמטות שלימות ועוד ארבעה שנים אשר לא באו לכלל שמטה (ולכן לא זכר אף השנים) והרי בין הכל שבעים שמטות וכמו החשבון האמור עד משיח נגיד יחשב מגלות צדקיה כן חשבון של גאולה שלימה ובנין בה"מ יש לחשוב שבעים שנה מגלות צדקיה ולא נשלמו עד השנה האחת לדריוש הפרסי כי כשמת דריוש המדי היה נ"ב שנה מגלות צדקיה כאשר אמרנו צא וחשוב ימי כורש ג' הרי נ"ה ימי אחשורוש י"ד הרי ס"ט א"כ בשנה האחת לבנו דריוש הפרסי נשלמו שבעים שנה ובשניה לדריוש היה גאולה שלימה והתחילו לבנות הבית וכמ"ש בשנת שתים לדריוש וכו' ויבואו ויעשו מלאכה בבית ה' (חגי א) ומ"ש ובשנת אחת לכורש לכלות דבר ה' בפי ירמיה וכו' (דה"ב לו) כי פקידה בעלמא אשר חזרו ישראל לארצם בפקודת כורש כמ"ש שם היא היתה בכלות שבעים שנה מגלות יהויקים שהם נ"ב שנה מגלות צדקיה אבל גאולה שלימה יחשב שבעים שנה מגלות צדקיה כאשר אמרנו אבל אם יחשב אף לגאולה שלימה ובנין בה"מ מכבוש יהויקים בראשונה בכלות שבעים שנה ממנה א"כ אין כאן חשבון כלל מגלות צדקיה וא"כ גם החשבון האמור עד משיח נגיד מהראוי ג"כ לחשוב מכבוש יהויקים בראשונה ויעלה א"כ לעשר שמיטות וממשיח נגיד עד חורבן בית שני לא יהיה כ"א ס' שמטות להיות בין הכל ע' שמטות ולא כן נאמר ונגזר כי עד משיח נגיד לא יעלה אף לשמנה שלימות ומשם עד החורבן עולה אף יותר מס"ב שמטות וא"כ מזה ישכיל שטעה בחשבון ומוסב למעלה לתחילת הענין לומר ע"י דברי המלאך בינותי בספרים מספר וכו' למלאות לחרבות ירושלים ע' שנה הוא גלות צדקיה וחורבן הבית : **רחוב וחרוץ**. רחוב העיר תהיה בנויה וחפירה סביב לה כדרך העושין לעיר מבצר : **ובצוק העתים**. זמן עמידת הבית השני תהיה בצוקה כי ימשלו בהם פרס

ויון : ורומי : (מצודת דוד)

מצודת ציון : וחרוץ. ענין חפירה ובדרז"ל חריצים ונעיצים (חולין סז) : ובצוק. מלשון צוקה וצרה : (מצודת ציון)

[כז] וְאֶזְרִי הַשְּׂבָעִים עֲשִׂים וְשִׁנִּים יִכְרַת מִשִּׁינָיו וְאֵין לוֹ וְהָעִיר וְהַקָּדֵשׁ יִשְׁוֹיֵת עִם נְגִיד הַבָּא וְקָצוּ בַשֶּׁטֶף וְעַד קֵץ מִלְחָמָה גְּזֹרֶצֶת שְׂמֹמֹת:

רס"י ואחרי. אותן שבועים : יכרת משיח. יהרג אגריפס מלך יהודה שהי' מושל בימי החורבן : ואין לו. כמו ואיננו : משיח. אינו אלא ל' שר וגדול : והעיר והקדש. והעיר והמקדש : ישחית עם נגיד הבא. עליהם הוא טיטוס ואוכלוסיו : וקאו בשטף. וסופו לקללה ואזדון שיטטוף כח מלכותו ע"י משיח : ועד קץ מלחמ'. גוג תהא העיר : נחרתת שוממות. חרץ של שוממות **רס"י** :

מצודת דוד ששים ושנים. ולא חש למנות עוד די השנים וכמ"ש למעלה לפי שאין בהם שמטה שלימה : יכרת משיח. זה אגריפס המלך אשר יומת בעת החורבן : ואין לו. אין לו עוד בעולם והוא כפל ענין במ"ש : והקודש. המקדש : עם נגיד. עמו של הנגיד הבא על ירושלים והוא טיטוס : וקצו בשטף. אבל סופו של העם ההוא לכליון ברב שטף אף הבאה ע"י המשיח : ועד קץ מלחמה. המלחמה שתהיה בסוף כל המלחמות והיא מלחמת גוג : נחרצת שוממות. תהיה העיר ירושלים נחרתת בכריתת שממון **מצודת דוד** :

מצודת ציון בשטף. הוא לשון מושאל משטיפת מרוצת המים : נחרצת. ענין כריתה וחתוך וכן כי כלה ונחרצה (ישעיה **י**) : (מצודת ציון)

[כח] וְהַגְּבִיר בְּרִית לְרַבִּים שְׂבֹעַ אֶזְרָא וְזִצִּי הַשְּׂבֹעַ יִשְׁבִּית | זָבוּז וּבְמִנְזוּהָ וְעַל כִּנֶּף שִׁקּוּצִים מִשְׁבָּם וְעַד-כָּלָה וְנִזְוָרֶצֶת תִּתֵּן עַל-שָׂבָם:

רס"י והגביר ברית לרבים שבוע אחד. לרבים לשרים כמו וכל רבי המלך בס' ירמיה נ"ב : והגביר. טיטוס ברית לשרי ישראל : שבוע אחד. יבטיחם בהגברת ברית ושלחה עד ז' שנים וכתוך השבוע יפר את בריתו : ישבית זבח ומנחה. וזהו שאמר בחזיון הראשון ובשלחה ישחית רבים מתוך ברית

שְׁלוֹה יִשְׁחִיתֶם : וְעַל כִּנְף שְׁקוּלִים מִשׁוֹמֵם. כְּנוֹי שָׁל גִּנְאֵי עֲכוּ"ם הוּא כְּלוֹמַר
וְעַל מוֹסַב גּוֹבֵה צִין שְׁקוּלִים וְתִיעוּב וְיִנִּיחַ אֶת הַשׁוֹמֵם אֶת הָעֲכוּ"ם שְׁהִיא
נֹחֲלֶמֶת כְּאֲבָן דּוֹמֵם : כִּנְף. ל' גּוֹבֵה כְּכִנְף עוֹף הַפּוֹרַח : וְעַד כֹּלֵה וְנִחְלָלָה
תִּתֵּךְ עַל שׁוֹמֵם. וְתִתְקִיִּים מִמִּשְׁלַת הַשְּׁקָז עַד יוֹם אֲשֶׁר תִּתֵּךְ עֲלָיִי כֹלֵה
וְנִחְלָלָה הַנְּגוֹזֵר עֲלֵיהּ צִימֵי מֶלֶךְ הַמִּשְׁיָח : תִּתֵּךְ עַל שׁוֹמֵם. תְּגִיחַ וְתִרְדַּךְ כְּלוֹן
חֲרוֹץ עַל הָעֲכוּ"ם וְעַל עוֹבְדֵיהּ : (רס"י)

מצודת דוד והגביר ברית. מתחלה יגביר ויחזק מלך רומי כריתת ברית
לשרי ישראל על משך זמן שמטה אחת : **וחצי השבוע.** אבל יפר הברית
בחצי השבוע ויבא על ירושלים ויבטל מבית ה' זבח ומנחה : **ועל כנף.** ר"ל
בגובה המעלה כהעוף הזה אשר יפרוש כנפיו לעוף למעלה והוא ענין
מליצה : **שקוצים משומם.** תהיה העכו"ם המשוקצת והנאלמה כאבן
דומם : **ועד כלה.** בגבהי המעלה תהיה עד אשר תתך הכליון והכריתה על
העכו"ם ההיא הנאלמה ור"ל בבת אחת תכלה ולא מעט מעט : (מצודת
דוד)

מצודת ציון לרבים. לשרים כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א) : **משומם.** משותק ונאלם : **תתך.** ענין יציקה
(הרקת) (מצודת ציון) :

דניאל פרק-י

[א] בְּשַׁנְתָּ שְׁלֹשׁ לְכוֹרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרַס דָּבָר נִגְלָה לְדָנִיֵּאל אִשְׁרֵי-
נְקָרָא שְׁמוֹ בְּלִטְשֵׁאֲצָר וְאַמֶּתֶת הַדְּבָר וְצָבָא גְדוֹל וּבִין אֶת-
הַדְּבָר וּבְלִנָּה לֹא בְּמִרְאָה:

רס"י וכבא גדול. ולזמן ארוך יבא : ובין את הדבר. ולהבין את הדבר נגלה
לי את החזון : ובינה לו במראה. ולהבינה לו במראה ואין התיבה הזאת
סם דבר כמו אם ידעת בינה (איוב לח) אלא ה"א יתירה והוא כמו בינה
הגיגי (תהלים ה) לפיכך הטעם למעלה צבי"ת ופירושה כמו הבן : הייתי
מתאבל. כשראה שציטל כורס מלאכת הבית שוה להתחיל וחזר בו ע"פ
כתב כרי יהודה וצנימין רחום בעל טעם ושמי ספרא כמו שכתוב בספר
עזרא : (רס"י)

מצודת דוד **דבר**. ר"ל דבר נבואה : **ואמת הדבר**. ר"ל נגלה לו אמיתת הדבר כפי מה שהוא לא ברמז וחידות : **וצבא גדול**. גם נגלה אליו צבא גדול של מלאכי מעלה : **ובין את הדבר**. ר"ל וכדי להבין את הדבר ולהבינה לו במראה עינים לזה נגלה לו אמיתת הדבר כמות שהיא וגם צבא רב ממלאכי מעלה לשיהא מובן לו בקלות ולא נאמר מה הוא דבר הנבואה ואולי היה מצווה להעלימה : (מצודת דוד)

מצודת ציון וצבא. ענין חיל רב : (מצודת ציון)

ב **בַּיָּמִים הָהֵם אָנִי רָנִיתִי הַיְיָ אֱלֹהֵי מִתְּאֵבֶל שְׁלֹשָׁה שָׁבָעִים יָמִים:**

רס"י שלשה שבועים ימים. כ"א שנה הם י"ח שנה משנה אחת לדריוש המדי אשר שם אל לבו לחשוב ע' שני הגולה כמו שכתוב עד שנת שתיים לדריוש הפרסי בן אסתר שנה הבית וג' שנים היתירי' לא ידעתי אם לפניהם התחיל להתענו' או משך קבלת נדר תעניותיו ג' שנים לאחר הבנין :

מצודת דוד **בימים ההם וכו'**. על כי ראה שצוה כורש לבטל בנין הבית אחר שנתן רשות לבנותה כמ"ש בספר עזרא לזה היה מתאבל, או יתכן שהיה מתאבל בעבור הדבר הנגלה אליו ואולי היתה מאורך הגלות : **שבועים ימים**. ג' שבועות של ימים והם כ"א יום : (מצודת דוד)

ג **לְזֶזֶם זְזִמּוֹת לֹא אֶכְלֹתִי וּבִשְׂרַר וַיִּיזַן לֹא-בָא אֶל-פִּי וְסוֹךְ לֹא-סָכַתִּי עַד-מְלֵאת שְׁלֹשֶׁת שָׁבָעִים יָמִים: (פ)**

רס"י לחם חמודות. פת נקייה כמו שחרגם אונקלוס את בגדי עשו החמודות (בראשית כד) לכייתא : **לבוש בדים**. בגד בוז : (רס"י)

מצודת דוד **לחם חמודות**. פת חמודה ונקיה : **וסוך וכו'**. לא סכתי בשמן כדרך המתענגים :

מצודת ציון עד. מלאת. עד נשלם : (מצודת ציון)

יד וּבָיִים עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לְזוֹדֵשׁ הָרֵאשִׁיטוֹן וְאַנִּי הָיִיתִי עַל יַד
הַנְּהַר הַגָּדוֹל הוּא זוֹדֶקֶל:

מצודת דוד **וביום וכו'.** והוא היה במלאת שלשת השבועים : **על יד.** אצל
מקום הנהר וכו' : (מצודת דוד)

ה וְאִשָּׁא אֶת-עֵינַי וְאָרָא וְהִנֵּה אִישׁ-אֶזְזָד לְבוּשׁ בַּהִים וּמִתְנַו
זוֹגָרִים בְּכַתֵּם אֹפֹז:

רש"י **כנתם אופז.** בחגורה של קבוצת מרגליות כל כתם ל' קבוצת זהב
ואזן יקרה : (רש"י)

מצודת דוד **בדים.** בגדי בד : **בנתם אופז.** בזהב פז : (מצודת דוד)

מצודת ציון **בדים.** פשתן : **בנתם.** ענין זהב וכן וחלי כתם (משלי כ"ה) : (מצודת ציון)

ו וּגְוִיטָנוּ כְּתַרְשִׁישׁ וּפָנָיו כְּמִרְאֵה בָרֶק וְעֵינָיו כְּלַפִּידֵי אֵשׁ
וְזַרְעֹתָיו וּמִרְעָלָתָיו כְּעֵין זְנוּשֶׁת קָלָל וְקוֹל דְּבָרָיו כְּקוֹל הַמּוֹן:

רש"י וגויתו כתרשיש. פירשו רז"ל בשחיטת חולין (לא) גופו גדול שני
אלפים פרסה כמדת ים ששמו תרשיש והוא ימה של אפריקא : קלל. כרוף
ומזוקק ומלהיב : כקול המון. כקול קבוצת המון רב שקולם נשמע למרחוק
:

מצודת דוד **וגויתו כתרשיש.** גופו היה כעין אבן תרשיש הנוטה למראה
התכלת : **כקול המון.** כקול המית עם רב : (מצודת דוד)

מצודת ציון **כלפיד.** כלהבות : **ומרגלותיו.** רגליו : **כעין.** כגוון כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר יא) : **קלל.**
מזוקק באש והוא מלי קלוי באש (ויקרא ב) : (מצודת ציון)

ז וְרֵאִיתִי אֲנִי דְנִיָּאל לְבַדִּי אֶת-הַמִּרְאָה וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ
עִמָּי לֹא רָאוּ אֶת-הַמִּרְאָה אֲבָל זוֹרְדָה גְדָלָה נְפֹלָה עֲלֵיהֶם
וּלְבָרְזוֹ בְּהִזְבָּא:

רס"י והאנשים אשר היו עמי. ארז"ל הם חגי זכריה ומלאכי : אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. ארז"ל אע"פ שאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת : (רס"י)

מצודת דוד והאנשים וכו'. ארז"ל הם היו חגי זכריה ומלאכי : אבל חרדה. עם כי הם לא ראו כי מזליהו חזו כן ארז"ל : בהחבא. להסתיר עצמם במקום מחבואה ומסתור : (מצודת דוד)

[ח] ואני זשארתני לבדי ואראה את-המראה הגדלה הזאת ולא זשאר-בי כוז והודי זהפך עלי למושזזית ולא עצרתני כוז:

רס"י נהפך עלי למשחית. להשחתה ודרך המקראות לדבר כן כמו (ירמיה ה) סוסים מזוינים משכים היו (משכים) בהשכמת הזקר : ולא עלרתי כח. כלומר לא כנסתי כל כחי (כי כחי) הלך מקרבי : (רס"י)

מצודת דוד והודי. תאר מראית פני נהפך עלי להיות נשחת : ולא עצרתני כח. לא יכולתי לעכב אצלי הכח לבל תלך לה : (מצודת דוד)

מצודת ציון עצרתי. ענין עכבה כמו ולא תעצור כח הזרוע (לקמן י"א) : (מצודת ציון)

[ט] ואשמע את-קול דבריו וכשמעי את-קול דבריו ואני הייתי זרדם על-פני ופני ארצה:

רס"י נרדם. מרוב פחד : (רס"י)

מצודת דוד ואני הייתי נרדם. ואז נעשיתי נרדם בתרדמת הפחד מושכב על פני בארץ : (מצודת דוד)

[י] והזה-יד זגעה בי ותניעני על-ברכי וכפות ידי:

רס"י ותניעני. כאדם המניע את הישן להקיאו : (רס"י)

מצודת דוד ותניעני. היד ההיא נעה אותי על ברכי וכפות ידי כדרך המעורר את מי מן השינה : (מצודת דוד)

[יא] וַיֹּאמֶר אֵלַי דְּנִי אֶל אִישׁ-זְמוּדוֹת הַבַּיִת בְּדַבְרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי
דַּבֵּר אֵלֶיךָ וְעָמַד עָל-עַמּוּדְךָ כִּי עָתָה שְׁלֹזוֹתַי אֵלֶיךָ וּבְדַבְרֹ
עַמִּי אֶת-הַדַּבָּר הַזֶּה עָמַדְתִּי בַּרְעִיד:

רס"י איש חמודות. איש טהור : על עמדך. על מעמד רגליך : שלחתי
לך. נשלחתי לך מאת המקום : מרעיד. מרתית : (רס"י)

מצודת דוד איש חמודות. בעל מעלות חמודות : על עמדך. ר"ל כאשר
עמדת קודם לכן : מרעיד. ברעד וברתת : (מצודת דוד)

[יב] וַיֹּאמֶר אֵלַי אֶל-תִּירָא דְנִי אֶל כִּי | בַּיּוֹם-הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר
נָתַתָּ אֶת-לִבְךָ לְהַבִּין וּלְהַתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ נִשְׁמָעוּ דַבְרֶיךָ
וְאָנִי-בְּאֵתִי בְּדַבְרֶיךָ:

רס"י ואני באתי בדבריך. באתי בשליחות זו בשביל דבריך ורבותינו דרשו
במס' יומא ואני באתי לתוך הפרגוד על ידך שהייתי מגורס מתוכו : (רס"י)

מצודת דוד אל תירא. כאומר הלא לא אעשה עמך רעה : אשר נתת את
לבך. ר"ל אשר התעוררת את לבך להבין ביראת ה' ולהתענות לפניו
מלחם חמודות ובשר ויין כי גם זה לעינוי יחשב : נשמעו דבריך. מאז
נשמע ונתקבל דברי שאלתך : בדבריך. בעבור דברי שאלתך באתי הנה
ולא לעשות עמך רעה : (מצודת דוד)

[יג] וְיִשְׂרָאֵל | מַלְכוּת פָּרַס עָמַד לְנַגְדֵי עֲשָׂרִים וְאַזְזָד יוֹם וְהַגָּה
בִּמְכַאֵל אֲזוּד הַשָּׂרִים הָרִאשׁוֹנִים בָּא לְעֹזְרֵי וְאָנִי נֹזְתֵרְתִי שָׁם
אֶצֶל מַלְכֵי פָּרַס:

רס"י עומד לנגדי. נלחם עמדי ברקיע כשואל ארץ מלכ' לפרס לשעבד
אתכם הרי כ"א יום שהוא עומד לנגדי : השרים הראשונים. כלומר

החֲשׂוֹבִים רֵאשׁוֹנָה בְּנִכְנָסִים : וְאֲנִי נֹתַרְתִּי פָּס. לָשֶׁתֶק אֶת פֶּה פֶּרֶס שְׂבָשָׁמִים :
(כ"ז"י)

מצודת דוד וְשֵׁר מַלְכוֹת פֶּרֶס. שֵׁר שֶׁל מַעֲלָה מִן מַלְכוֹת פֶּרֶס עֹמֵד לִנְגִידֵי
לְהַלְחֵם בִּי וְשׂוֹאֵל שְׁפָרֶס יִמְשׁוֹל זָמַן אַרְוֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל זֶה אֲנִי נֹלְחָם
עִמּוֹ בְּרַקִּיעַ מִזְמַן אֶחָד וְעֵשְׂרִים יוֹם מַעַת הַתְּחַלַּת לְהַתְּעַנּוֹת וּבַעֲבוּר זֶה לֹא
יִכּוֹלְתִי לְבוֹא בְּיוֹם הָרֵאשׁוֹן וְאִף לְאַחֲזִי עַד הֵנָּה : אֶחָד הַשְּׂרִים
הָרֵאשׁוֹנִים. אֶחָד מִזֵּה הַשְּׂרִים הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר בְּמִשְׁרַתִּי מֵרוֹם : בֹּא לְעִזְרָנִי.
מוֹל שֵׁר מַלְכוֹת פֶּרֶס : וְאֲנִי נֹתַרְתִּי. רִ"ל מֵאִז טֶרַם בּוֹאוֹ נֹתַרְתִּי אֲנִי לְבַדִּי
לְהַלְחֵם בּוֹ וְלֹא יִכּוֹלְתִי לְזוֹז מִשֵּׁם אֲבָל עֵתָה בּוֹא מִיכָאֵל הֵנָּה בְּאַתִּי אֶלֶיךָ
: מַלְכֵי פֶּרֶס. שֵׁר מַלְכֵי פֶּרֶס : (מַצּוֹדֵת דּוֹד)

[יז] וּבִאֲתִי לְהַבְיִינֶךָ אֶת אֲשֶׁר-יִקְרָה לְעַמְּךָ בְּאַזְוָרִית הַיָּבֵימִים
כִּי-עוֹד
זָזוֹן
לְיָבֵימִים:

כ"ז"י כִּי עוֹד חֲזוֹן. לְהַגִּיד לְךָ מַה שֶׁלֹּא הוֹגֵד לְךָ וַיִּצַּח עוֹד לְיָמִים הַרְבִּים
הַנְּתוּנִים לְמוֹעֵד
: (כ"ז"י)

מצודת דוד אֲשֶׁר יִקְרָה. אָמַר בְּלִי בְּנֵי אָדָם הַחוֹשְׁבִים לְמַקְרָה דָּבָר שֶׁלֹּא
יָדְעוּ סִבְתּוֹ אֹלָם אֵין מַקְרָה בְּעוֹלָם הַכֹּל נַעֲשֶׂה בְּגִזְרָה : כִּי עוֹד חֲזוֹן. מְלַבֵּד
הַחֲזוֹן הַנִּרְאָה לְךָ מֵאִז יֵשׁ עוֹד חֲזוֹן לְהַגִּיד לְךָ מַה שִׁיְהִי לְיָמִים רַבִּים :
(מַצּוֹדֵת דּוֹד)

מצודת ציון לְיָמִים. רִ"ל לְיָמִים רַבִּים וּמַעֲצָמוֹ יוֹבֵן הַחֲסָרוֹן וְכֵן אֲנִשִּׁי מִדּוֹת (בְּמַדְבַּר יֵג) וְרִ"ל מִדּוֹת הַרְבֵּה
: (מַצּוֹדֵת צִיּוֹן)

[טו] וּבְדַבְּרוֹ עָלַי כְּדַבְּרִים הָאֵלֶּה נָתַתִּי פָּנַי אֶרְצָה וְנֶאֱלַמְתִּי:

מצודת דוד וְנֶאֱלַמְתִּי. מַחֲרַדַּת מֵרֵאשִׁית הַמֶּלֶךְ : (מַצּוֹדֵת דּוֹד)
מַצּוֹדֵת צִיּוֹן וְנֶאֱלַמְתִּי. מִלְשׁוֹן אֵלֶם : (מַצּוֹדֵת צִיּוֹן)

[טז] וְהִלֵּה כְּדַמּוֹת בְּנֵי אָדָם נִגְעַ עַל-שִׁפְתֵי וְאִפְתָּחוּ-פִּי וְאֶדְבָּרָה
וְאִמְרָה אֶל-הָעַמֹּד לְנַגְדֵי אֲדָנִי בְּמִרְאֵה נְהַפְכוּ צִירֵי עָלַי וְלֹא
עֲצָרְתִּי
כּוֹז:

רס"י נהפכו צירי עלי. אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתח צירי נהפכו להשטמ ממקומם מרוב רתת וחרדה : (רס"י)

מצודת דוד **כדמות בני אדם**. להסיר ממנו החרדה נהפך המלאך כדמות אחד מבני אדם ונגע בשפתו כאלו פותח פיו לשיוכל לדבר : **אל העומד לנגדי**. הוא המלאך הנהפך לדמות בן אדם : **במראה**. בעת ראיתי אותך במראה נפלאה נהפכו אז צירי אשר עלי ר"ל איברי הגוף התקועים זה בזה כעין צירי הדלתות התקועות בהן הלא המה נהפכו ונשטמו ממקומם מגודל החרדה : **ולא עצרתי כח**. לא יכולתי לעכב הכח אצלי וכבר הלך הכח ממני מאז : (מצודת דוד)

מצודת ציון **צירי**. כל דבר התקוע זה בזה נקרא ציר והוא מושאל מן צירי הדלתות וכן נהפכו עליה ציריה (ש"א ד) : (מצודת ציון)

[יז] וְהִיף יוֹכַל עֶבֶד אֲדֹנָי זֶה לְדַבֵּר עִם-אֲדֹנָי זֶה וְאֲנִי מֵעַתָּה לֹא-יַעֲבֹד-בִּי כֹזֵז וְנִשְׁבָּה לֹא נִשְׁאֲרָה-בִּי:

רס"י עבד אדני זה. על עצמו הוא אומר עבד ועל המלאך הוא אומר אדני, כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך : (רס"י)

מצודת דוד **עבד אדני זה**. על עצמו אמר שהוא עבד לזה האדון והוא המלאך הדובר בו וכאומר איך אוכל לדבר וכחי הלך ממני מאז : **ואני מעתה**. ר"ל עם שעתה אני רואה אותך בדמות בן אדם עכ"ז גם מעתה לא יעמוד בי כח מן החרדה אשר מאז ולא נשארה בי נשמה ואמר בדרך גוזמא והפלגה כי הלא מדבר היה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **והיך**. כמו ואיך באלף וכן היך אביא אלי (דח"א יג) : (מצודת ציון)

[יח] וַיִּסֹּף וַיִּגַּע-בִּי כְּמִרְאֵה אָדָם וַיִּזְזַקְנִי:

מצודת דוד **כמראה אדם**. ר"ל עודו כדמות מראה אדם כאשר נהפך : **ויחזקני**. בדברים האמורים במקרא של אחריו : (מצודת דוד)

[יט] וַיֹּאמֶר אֶל-תִּירָא אִישׁ-זֹמְרוֹת שְׁלֹם לָךְ זִזְק וּזְזֹק וּבְדַבְּרוּ עָמַל הַתְּזֻזְקָתִי וְאִמְרָה יְדַבֵּר אֲדֹנָי כִּי זִזְקָתִנִּי:

מצודת דוד שלום לך. ר"ל לא יחלש כוחך בעבור החרדה : חזק וחזק. חזק את עצמך וכפל המלה לזרזו : כי חזקתני. בהדברים האלה חזקתני ושבה רוחי והנני מוכן לשמוע : (מצודת דוד)

[ב] וַיֹּאמֶר הַיְדוּעֵת לְמָה-בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּוֹתָם עִם-שָׂר פָּרַס וְאֲנִי יוֹצֵא וְהַגָּה שָׂר-יֹנָן בָּא:

רס"י ועתה אשיב להלחם עם שר פרס. וידעתי כי אוכל אך כבא עת מלכות אנטיוכם ידעתי שאני אלא והוא יכנס לאחר ל"ד שנה לצנין הבית וקיעמוד אלכסנדרוס מוקדן כי אע"פ שהיו ישראל מסועזדים למלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא הכזיבו עליהם כי נתנם הקב"ה לרחמים להם אבל מלכות יון הטילו עליהם עול קשה : (רס"י)

מצודת דוד הידעת. האם ידעת למה באתי אליך וכאומר לו הנה מעתה תוכל לדעת שלא באתי לעשות עמך רעה כ"א לגלות לך מצפוני מסתרים ולא תחרד עוד : ועתה אשוב. כשאכלה לדבר בדך אשוב להלחם עם שר פרס : ואני יוצא. כאומר הן ידעתי כי אוכל לו ואנצח את שר פרס אבל תדע כי לאח"כ בע"כ אצא ולא אוכל עוד ללמד סניגוריא על ישראל כי ירבו פשעיהם והנה שר יון בא ושואל שימשל יון על ישראל ותנתן לו : (מצודת דוד)

[כא] אֲבָל אֲגִיד לְךָ אֶת-הַרְשָׁוִים בְּכִתָּב אֱמֶת וְאִין אֲזוּד מִתְּנוּזָק עַמִּי עַל-אֱלֹהֵי כִי אִם-מִיכָאֵל שָׂרְכָם: (פ)

רס"י את הרשום ככתב אמת. שטר הגזרה ואמת היא ואין אחד בכל הקרים העליונים מתחזק לעזרני על כל אלה כי אם וגו' : (רס"י)

מצודת דוד את הרשום. את הכתוב במרום בכתב אמת אשר יתקיים בבל ישונה והוא האמור למטה מאבדן המלכיות וגאולת ישראל : ואין אחד. אין מי מן המלאכים מתחזק להיות עמי בעזרתי לשאול ולבקש על אלה הדברים האמורים למטה על אבדן המלכיות ועל גאולת ישראל : כי אם מיכאל שרכם. רק מיכאל שר וסניגור של ישראל הוא מתחזק עמי לשאול על אלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון הרשום. מלי רושם ור"ל כתיבה : (מצודת ציון)

[א] וְאֲנִי בְּשֵׁנַת אֲזוּת לְדַרְיוֹשׁ הַמֶּדִי עָמַדְתִּי לְבַמְזוּזִיק וּלְבַמְעוֹז לָו:

רס"י ואני בשנת אחת לדריוש המדי. בנפול מלכות צבל והתחילה ממסלת מדי ופרס והיו מנקהים שרי מדי ופרס מאת המקום להכזיד עול ממסלת אימתם עליכם אני גבריאל עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם : (רס"י)

מצודת דוד ואני. הוא דברי המלאך : **עמדי.** עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם בדבר השאלה אשר שאל הוא ולא פירש מה היתה השאלה ואולי שאל שיקח כורש את המלוכה וישלח את ישראל לארצם והוא היה מתחזק עמו על זאת ולזה גם הוא התחזק עתה עמו על אלה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ולמעוז. מלשוי עוז וחוזק : (מצודת ציון)

[ב] וְעַתָּה אָמַת אֲגִיד לָךְ הַגֵּה-עוֹר שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עָמַדְתִּים לְפָרֶס וְהָרְבִיעִי יַעֲשֶׂיר עֶשֶׂר-גָּדוֹל בְּכָל וּכְזוֹזְקָתוֹ בְּעֶשְׂרוֹ יַעֲרֵר הַכֹּל אֶת מְלָכֹת יוֹן:

רס"י הנה עוד שלשה מלכים וגו'. רז"ל אמרו בסדר עולם זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ומה ת"ל רביעי רביעי למדי, אבל בספר יוסף בן גוריון כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלך אחשורוש וקמו במדינה : וכחזקתו. של דריוש : בעשרו יעיר. את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון : (רס"י)

מצודת דוד אמת. דבר המתקיים בבל ישונה : **שלשה מלכים.** עם כורש המולך עתה כי הנבואה היא היתה בימי כורש כמ"ש בתחלת הענין בשנת שלש לכורש וכו' בימים ההם וכו' ואחר כורש מלך אחשורוש ואחריו דריוש בנו : **והרביעי.** הוא דריוש בן אחשורוש שהוא רביעי לדריוש המדי שלקח המלוכה מבלשאצר והוא היה הראשון למלכי מדי

ופרס : מכל. ר"ל מכל מלכי פרס שלפניו : וכחזקתו. וכאשר יתחזק מאוד בעושר רב : יעיר הכל. יעורר כל בני ארצות ממשלתו להלחם עם מלכות יון : מצודת (מצודת דוד)

מצודת ציון יעיר. יעורר כמו יעיר קנאה (ישעיה מג) : (מצודת ציון)

ג] וְעַמְדַּי בְּמֶלֶךְ גִּבּוֹר וּבְמִשְׁלַל מִמִּשְׁלַל רַב וְעָשָׂה כְּרָצוֹנִי:

רס"י ועמד מלך גבור. ציון הוא אלכסנדרוס מוקדן : ועשה כרצונו. דריוש מלך פרס ויהרגהו ויקבל מלכותו וישתעבדו פרסיים ליונים : (רס"י)

מצודת דוד ועמד מלך גבור. הוא אלכסנדרוס מוקדון מלך יון : ועשה כרצונו. כי יהרוג את דריוש ויכבוש את פרס : (מצודת דוד)

ד] וּכְעַמְדוֹ תִּשְׁבֵּר מַלְכוּתוֹ וְתִזְוֶן לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם וְלֹא לְאַזְוָרֵיתוֹ וְלֹא כְּמִשְׁלוֹ אֲשֶׁר בְּמִשְׁלַל כִּי תִּנְתַּשׁ מַלְכוּתוֹ וְלְאַזְוָרִים מַלְכָּד-אֱלֹהִים:

רס"י וכעמדו תשבר מלכותו. וכשיתחזק הרבה ויעמוד על חזקתו תשבר מלכותו שימות : ותחזק לארבע רוחות השמים. כתוב בספר בן גוריון שחלק מלכותו לארבע ראשים ממספחתו הם ד' ראשי נמר שראה דניאל וארו חיור אחרי כנמר (לעיל ז) ולה גפין ארבע די עוף על גבה וארבע ראשין לחיותא המשיל זה במזרח וזה במערב זה בצפון וזה בדרום, וכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות ד' תחתיה (לעיל ח) בקרנו של כפיר השעיר : ולא לאחרייתו. ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו אחרייתו אינו נופל אלא על לשון בניים וכן הוא אומר (עמוס ד) ונשא אתכם בצלות ואחרייתכם בסירות דוגה, ות"י ובניכון ובנתיכון בדוגית ליידין : ולא כמשלו אשר משל. ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס : כי תנתש מלכותו. לחלק לארבע ראשים הללו ולאחרים מלבד אלה : (רס"י)

מצודת דוד וכעמדו. כאשר יעמוד להתחזק ביותר : תשבר מלכותו. ימות אלכסנדרוס : ותחזק. והמלכות תחולק לד' מלכיות בארבעת הרוחות של ארצות ממשלת אלכסנדרוס והם רומא ומצרים וא"י ופרס כמ"ש למעלה : ולא לאחרייתו. המלכיות האלו לא יחולק לבניו ונקראים הבנים אחרית

על כי המה נשארים אחר אביהם וכן ואחריתכם בסירות דונה (עמוס ד) : **ולא כמשלו וכו'.** המלכיות ההם לא ימשלו ממשל רב כממשלת אלכסנדרוס. כי תנתש מלכותו. כי מלכות אלכסנדרוס תתחלק לד' מלכיות האמורים למעלה וגם למלכיות אחרים קטנים מלבד אלה ולזה לא יתחזקו ביותר להיות כמוהו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ותהי. ענין חלוקה כמו ויחץ את הילדים (בראשית לג) : **תנתש.** ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א) :

ה וַיִּזְזַק בְּמֶלֶךְ-הַנֶּגֶב וּמִן-שָׂרָיו וַיִּזְזַק עָלָיו וּמִשָּׁל מְשָׁל הַר בְּמִשְׁלָתוֹ:

כס"י ויחזק מלך הנגב. הראש אשר ימליך בנגב יחזק מן הראש שכנגדו המולך **כלפון ומן שריו :** (כס"י)

מצודת דוד **מלך הנגב.** הוא המולך במצרים ור"ל שיתחזק הוא על בעל מלחמתו והוא מלך הצפון המפורש למטה בענין והוא המולך ברומא : **ומן שריו.** כאלו אמר מן מלך הצפון ומן שריו אשר ילחמו עמו והוא מקרא קצר ויובן מעצמו : **ויחזק עליו.** ר"ל בעת המלחמה יחזק עליו ואח"י ימשול בו ולא ילך ממנו וזמן רב יהיה ממשלתו : (מצודת דוד)

ו וּלְקַץ שָׁנִים יִתְזַבְּרוּ וּבֵת מֶלֶךְ-הַנֶּגֶב תָּבֹוא אֶל-מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לַעֲשׂוֹת מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא-תַעֲצֹר כּוֹזֵן הַזְּרוּעַ וְלֹא יַעֲמֹד וְזָרְעוֹ וְתִנְתֵּן הָיָא וּבְמִיֵּאִיהָ וְהַיְלִידָהּ וּבְמִזְזָקָהּ בְּעֵתֵיהֶם:

כס"י **לעשות מישרים.** פשרת שלום בינו ובין חזיה : **ולא תעאור וגו.** וילכדנה מלך הצפון ואת מביאיה ואת חזיה היולדה ומחזיקה בכל עת כרתה : **ולא תעאור.** זרוע מביאיה כח לעמוד (ולא יעמוד חזיה) לפניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כחו : **ותנתן.** ביד מלך הצפון היא : **ומביאיה והיולדה.** הוא חזיה : (כס"י)

מצודת דוד **ולקץ שנים.** ולסוף שנים הרבה יתחברו יחד באהבה ושלום ר"ל יהיו חפצים להיות בשלום : **לעשות מישרים.** לפשר בין אביה ובין מלך הצפון בדברי ריבותם : **ולא תעצור.** אבל לא תוכל לעכב כח הזרוע למנוע מביניהם המיית שאון המלחמה והנצחון : **ולא יעמוד.** אבל בפעם ההיא לא יעמוד מלך הנגב על עמדו להתחזק במלחמה כמו מאז : **וזרעו.**

אנשי זרועו ועוזריו גם הם לא יעמדו במלחמה ההיא : ותנתן. ביד מלך הצפון : היא. בת מלך הנגב : ומביאה. הם השרים שהביאו אותה והלכו עמה קודם המלחמה אל מלך הצפון לעשות מישרים : והיולדה. הוא אביה מלך הנגב : ומחזיקה בעתים. הם אצטגנינים המחזיקים אותה בהודעת פעולת העתים לפי מהלך הכוכבים : (מצודת דוד)

מצודת ציון מישרים. מלי ישר ור"ל פשרה שהוא ישר ונוח לזה ולזה : (מצודת ציון)

יז וְעָמַד מִנְצֵר שָׂרְשִׁיָּה כְּנֹ וַיָּבֵא אֶל-הַזֹּזִיל וַיָּבֵא בְּמַעוֹז מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְעָשָׂה בָהֶם וְהַזֹּזִיק:

רפ"י ועמד מנצר שרשיה. בן יושב על כנו בכסא המלוכה : ויבא אל החיל. אל מלך הצפון : במעוז מלך הצפון. כלומר בערי מעוזו במצוריו : ועשה בהם. והלחיה בהם : והחזיק. וכבש אותם : (רפ"י)

מצודת דוד ועמד. ואח"י יעמוד מן ענף הבא משרשיה על כנו של אביה ר"ל אחד מבני בת מלך הנגב ישב על כסא המלכות של אביה : אל החיל. של מלך הצפון : במעוז. בערי המבצר : ועשה בהם. כחפצו : והחזיק. יחזיק ויאחז בהם ויכבשם : (מצודת דוד)

מצודת ציון מנצר. ענין ענף כמו ונצר משרשיו יפרה (ישעיה יא) : כנו. מלשון כן ובסיס : והחזיק. ענין אחיזה כמו והחזיק בה האיש (דברים כב) : (מצודת ציון)

יח וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם-נְסִיכֵיהֶם עִם-כָּלִי זֹמְדֹתָם כֶּסֶף וְזָהָב בְּשִׁבְי יָבֵא מִצָּרִים וְהוּא שְׁנַיִם יַעֲמֹד בְּמֶלֶךְ הַצָּפוֹן:

רפ"י נסיכיהם. שריהם : (רפ"י)

מצודת דוד אלהיהם. העבודת כוכבים : והוא. מלך הנגב החדש שנים רבות יעמוד במלוכה יותר ממה שיעמוד מלך הצפון : (מצודת דוד)

מצודת ציון נסיכיהם. שריהם כמו נסיכי סיחון (יהושע יג) : (מצודת ציון)

יט וַיָּבֵא בְּמַלְכוֹת מֶלֶךְ הַנְּגֵב וְשָׁב אֶל-אֲדָמֹתָיו:

רפ"י ויבא במלכות מלך הנגב. לרך מלכות מלך הנגב שהיא רבי אביה

יָשׁוּב אֶל אֲדַמְתּוֹ וְהָיָא מִלְכָּרִים כְּמוֹ שְׁנֵאמַר לְמַעַלְהָ בְּשָׂבִי יִבְיָא מִלְכָּרִים :
(רס"ו)

מצודת דוד **ובא וגו'**. ר"ל שיבוא במעלת מלכות מלך הנגב אבי אמו להיות מלכותו גדולה כמו שהיה מלכות אבי אמו : **ושב אל אדמתו**. אחר שיקנה כבוד נצחון המלחמה לא יעמוד בארץ הצפון כי ישוב אל אדמתו אל ארץ הנגב : (מצודת דוד)

יג (ובנו) **ובניו יתגרו ואספו הבון וילים רבים ובא בוא ושטף ועבר** (ויתגרו) **ועבר וישב** (ויתגרו) **עד- (מעזה) מעזו:**

רס"י **ובניו**. של מלך הצפון יתגרו : **ובא בוא**. כמו והולך הלך בנו של מלך הצפון יבוא בו ושטף ועבר אל ארץ הנגב : **וישוב**. ויתגרה. במלך הנגב : **עד מעוזו**. עיר מעוזו. עיר מלכריו : (רס"י)

מצודת דוד **ובניו**. בני מלך הצפון יתגרו מלחמה עם מלך הנגב : **ובא בוא**. ויבוא ביאה וחוזר הוא על ההמון : **ושטף ועבר**. יעבור במרוצה כשטף מים ע"פ ארץ הנגב : **וישוב**. אח"כ ישוב ויתגרה מלחמה : **עד מעוזו**. הוא מבצר עיר המלוכה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתגרו. מלי תגר ומריבה : (מצודת ציון)

יא **ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם-מלך הצפון והעמיד הבון רב ונתן להבון בידו:**

רס"י **ויתמרמר**. וילחם בעם : **ונתן ההמון**. של מלך הצפון בידו : (רס"י)

מצודת דוד **ויתמרמר**. יתאכזר במרירות רב : **ונלחם עמו**. וחוזר ומפרש עם מלך הצפון : **והעמיד**. מלך הצפון : **בידו**. ביד מלך הנגב : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויתמרמר. מלי מרירות : (מצודת ציון)

יב **ונשא ההבון (ירום) ורם לבבו והפיל רבאות ולא יעזו:**

רס"י **ונשא ההמון**. של מלך הצפון להתגאות מאד כי יזמו בלצם להתגבר

צמלחמה : והפיל רבואות. רבים בחיל מלך הנגב : ולא יעוז. וככל זאת
לא יהיה נלחון המלחמה שלו : (כס"י)

מצודת דוד ונשא ההמון. מלך הנגב ישא ההמון לעצמו ויביאה בשבי ובה
ירום לבבו. והפיל. עם שיפיל כמה רבאות מהמון של מלך הצפון עכ"ז לא
יתחזק למשול בו : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונשא. ענין לקיחה : (מצודת ציון)

[יג] וישב מלך הצפון והעמיד המון רב מן-הראשון ולקח
העתים שנים יבוא בוא בנזיל גדול וברכוש רב:

מצודת דוד מן הראשון. יותר מן הראשון שנפל במלחמה : ולקח העתים
שנים. לסוף זמן שנים מרובים : יבוא בוא. יבוא ביאה בחיל גדול
ובנכסים מרובים מכסף וזהב : (מצודת דוד)

[יד] ובעתים ה' רבים יעמדו על-מלך הנגב ובני
עמו ינשאו להעמיד זוזון ונכשלו:

כס"י ובני פריצי עמד ינשאו להעמיד חזון. ראיתי כס ר' סעדיה קו
פריצי ישראל וסיעתם : (כס"י)

מצודת דוד רבים יעמדו. מלבד מלך הצפון יעמדו עוד רבים על מלך הנגב
: ובני פריצי עמד. ר"ל רשעי ישראל : ינשאו. ירוממו א"ע להעמיד נבואה
אבל יוכשלו כי ימותו ויאבדו בעבור זה והם השלוחים אשר ניבאו אז
עליו שהוא המשיח האמיתי ועליו נבאו הנביאים והומתו בעבור זה :
(מצודת דוד)

מצודת ציון פריצי. רשעים הפורצים גדר האמת והצדק : (מצודת ציון)

[טו] ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות
וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מבוזריו ואין פוז לעמוד:

כס"י ועם מבזריו. יהיו צמלחמה : ואין כח לעמוד. מפני מלך הצפון
ואף על פי שיש כאן וי"ו יתירה דרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו חוריה

ואין שם מלוכה יקראו (צספר ישעיה לד) : (כס"י)

מצודת דוד וישפוך סוללה. על מבצרי מלך הנגב : וזרועות הנגב. אנשי זרועו ועוזריו ולא יעמדו במלחמה : ועם מבחוריו. ואף כי יהיו עמו במלחמה ההיא מבחורי גבוריו עמו אעפ"כ לא יהיה הכח בהם לעמוד ולהתחזק במלחמה : (מצודת דוד)

מצודת ציון סוללה. הוא תל העפר העושים מול העיר לעלות עליו ללחום על העיר : (מצודת ציון)

[טז] וַיַּעַשׂ הַבָּא אֵלָיו כְּרִצּוֹנוֹ וְאִין עֹמֵד לְפָנָיו וַיַּעֲמֵד בְּאַרְץ-הַצִּבִּי וְכָלָה בִּידוֹ:

כס"י ויעש. המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו : בארץ הצבי. בארץ ישראל : וכלה בידו. וכלה את הארץ באוכלוסיו : (כס"י)

מצודת דוד הבא אליו. מלך הצפון הבא על מלך הנגב יעשה בו כרצונו ואין מי יעמוד לפניו : ויעמוד. יעמוד במלחמה על א"י : וכלה בידו. ישחיתה בכחו והוא אנטיוכס מלך יון ולמלכות אחת תחשב עם רומא כי לאחר זמן לקח רומא את מלכות יון : (מצודת דוד)

[יז] וַיֵּשֶׁב אֲפֹנָיו לְבֹא בְּתִקְוָה כָּל-מַלְכוּתָיו וַיִּשְׁרִים עָמוֹ וַעֲשֶׂה וּבֵת הַנְּשִׂים יִתֵּן-לָו לְהַשְׁוִייתָהּ וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא-לָו תִּהְיֶה:

כס"י וישם פניו. מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב : וישרים עמו. עם מלך הנגב גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימים : ועשה. והכליח : ונת הנשים יתן לו להשחיתה. זו כנסת ישראל היפה בנשים יאה מלך הצפון לשר לבוא להשחית, ואומר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר גזרו' על ישראל וזה לפוליפוס שר לבוא להרוג את כל הקורא שמו יהודי כמו שכתוב צספר יוסיפון : ולא תעמוד. עלתו זאת : ולא לו תהיה. בת הנשים שעמד מתתיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל : (כס"י)

מצודת דוד וישם פניו. מלך הצפון והוא אטניוכס ישים מחשבתו לבוא בא"י בחזק עם רב מכל אנשי מלכותו : וישרים עמו. ומעם ישרים הם

ישראל מקצת מהם יהיו בעזרתו והם רשעי ישראל אשר התחברו עמו : **ועשה**. יעשה בא"י בחוזק עם כחפצו : **ובת הנשים**. היא עדת ישראל הנקראה היפה בנשים (ש"ה ה) : **יתן לו**. ימסור למי שאסר את המלחמה והוא פוליפוס שר הצבא לו ימסור את עדת ישראל להשחיתה ולגזור עליהם גזירות : **ולא תעמוד**. אבל גזרת הרעה ההיא לא תעמוד ולא תהיה לו עדת ישראל לעבדים וכאשר יאמר למטה : (מצודת דוד)

מצודת ציון בתוקף. בחוזק כמו מעשה תקפו (אסתר י) : (מצודת ציון)

[יח] (וישב) וישב | פניו לאיים ולכד רבים והשבית קצין
זרפתו לו בלתי זרפתו ישיב לו :

רס"י והשבית קצין חרפתו לו. והשבית הקב"ה את גדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב"ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והקיצו עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לאור על ירוסלים והסריח בשרו ונסרו אצרו ואמר לעבדיו להקיצו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת **בחוליים רעים** : (רס"י)

מצודת דוד וישב. פניו אח"י יחזור פניו ללכת למלחמה על איי הים וילכוד רבים מהם : **והשבית קצין**. אח"י ישבית שר העולם את חרפתו אשר חרף כלפי מעלה ויתן החרפה עליו כאשר יאמר למטה : **בלתי חרפתו**. לבד גמול עונש החרוף ישיב לו גמול עונש יתר פשעיו יהיה שמור לו **אחר המיתה** : (מצודת דוד)

מצודת ציון והשבית. ויבטל : **קצין**. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (ישעיה ב) : (מצודת ציון)

[יט] וישב פניו למעוזי ארצו ונכשל ונפל ולא ימצא :

רס"י למעוזי ארצו. לשון ארץ עיר מצריו : (רס"י)

מצודת דוד וישב פניו. אחר שילכוד איי הים יחזיר פניו אל מבצרי ארצו : **ונכשל**. יוכשל בדרך מהלכו כי הוכה בשחין רע ונסרח בשרו ונפלו ממנו איברים איברים כמ"ש ביוסיפון : **ולא ימצא**. עוד לא ימצא בעולם כי **מת ואיננו** : (מצודת דוד)

[כ] ועמד על-כניו במעביר נוגש הדרך מלכות ובמים אזורים

יִשְׁבֵּר וְלֹא בְּאִפְיָם וְלֹא בְּמַלְוֹזְבֹּמֶה:

רפ"י ועמד על כנו מעביר נוגש. ויתחזק על צסיסו זהר המודעית מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו' והוא: הדר מלכות. בישראל כי שר וגבור יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונים: ובימים אחדים ישבר. בימים מועטים תשבר מלכותם: ולא באפים. של אומה אחרת: ולא במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקנאו אריסתובלוס והורקנוס על דבר המלוכה (רפ"י):

מצודת דוד ועמד על כנו. על חזקו ובסיסו יעמוד מעביר מישראל נגישת והוא מלכות חשמונאי: הדר מלכות. בהם יותן פאר מלכות כי יהיו מיקירי כהונה גבורים ומוצלחים: ובימים אחדים. אבל במעט זמן ישבר ויחלש המלוכה ולא בעבור חרון אף מאומה אחרת ולא במלחמה עם אחר כ"א מהם ובהם כי האחים הורקנוס ואריסתובלוס יתקנאו זה בזה בדבר המלוכה ויביאו הרומים על עצמן למשול בהם כמ"ש ביוסיפון: (מצודת דוד)

[כא] וְעָמַד עַל-כְּנוֹ נִבְּזָה וְלֹא-נָתַנּוּ עָלָיו הַיּוֹד מִמְּלָכוֹת וּבָא בְּשִׁלּוֹה וְהִזְזִיק מִמְּלָכוֹת בְּזִלְקָלְקוֹת:

רפ"י ועמוד על כנו נבזה. ויתחזק אז על מעמדה מלכות עשו שנא' בזוי אתה מאוד (עובדי' א) ויעמדו רומים ויטלו מלכות מיונים: (רפ"י)

מצודת דוד ועמד על כנו. על חזקו ובסיסו יעמוד עם נבזה והוא כרך גדול וכו' שנאמר בו בזוי אתה מאד (עובדיה א) כי אדום הוא כרך גדול כי בני אדום נתישבו בה ומשלו בתוכה כמ"ש למעלה: ולא נתנו עליו וכו'. לא נתנו מן השמים על כרך גדול הוד ופאר המלוכה ר"ל לא ניתן בהם גבורה להתגבר בכח ידם במלחמה כגבורים מעולם אנשי השם: ובא בשלוה. אבל יבוא בדברי שלוה לרמות את כולם ויחזיק המלכות בעבור חלקלקות אמרים ודברי חנף כי עי"ז הכל חשבוהו לאוהב וגלו לו מצפוני לבם ובה התחזק עליהם: (מצודת דוד)

מצודת ציון בחלקלקות. מלשון חלק ר"ל חניפה ודברים רכים וחלקים: (מצודת ציון)

[כב] וְזָרְעוֹת הַשִּׁטָּף יִשְׁטְפוּ מִמֶּנּוּ וְיִשְׁבְּרוּ וְגַם זִגְיִד בְּרִית:

רפ"י וזרעות השטף. וגבורי מלכות יון שהיו מלפניהם שוטפים וחזקים יקטפו מלפני רומים וישברו : וגם נגיד ברית. גם מלך ישראל שיכרות עמם ברית גם הוא סופו שישטף מלפניו כי יעברו (רומים) על הברית ויפלטו עליהם כמו שאמרו רז"ל (עכו"ם ח) עשרין וקית שנין קמו בהמנותייהו בהדי ישראל והדר אשתעבדו בהון : (רפ"י)

מצודת דוד וזרעות השטף. אנשי הזרוע שהיו שוטפי העובדי כוכבי ומשחיתי אותם והם המון בני יון סופם יהיו נשטפים מלפני רומא ויהיו שבורים ונשחתים וגם נגיד הברית יהיה נשטף מלפני רומא והוא מלך ישראל אשר כרת עמו הברית ולבסוף חילל הברית ושטפו : (מצודת דוד)

[כג] ומן-הַתְּזוּבוֹרֹת אֱלֹהֵי יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה וְעָצַם בְּמַעֲט־גֹי:

רפ"י ומן התחברות אליו יעשה מרמה. ומן השתפות שישתתף (רומי) עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מהשבה רעה : ועלה. ממקומו : ועלם. בכל מקומות ססביבות ארץ יהודה באדום בעמון ומואב : במעט גוי. לא לנטרד לחיל כבד כי יעזר אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר יוסיפון : (רפ"י)

מצודת דוד ומן התחברות אליו. מן העת אשר התחבר אל מלך ישראל בכריתת ברית היה עושה עמו מעשה מרמה : ועלה ועצם. היה עולה למלחמה על העובדי כוכבים אשר סביבות ירושלים ונתחזק עליהם במעט עובדי כוכבים אשר הביא מבני עמו כי במרמה פיתה את מלך ישראל לעזרו במלחמה עם אנשיו כמ"ש ביוסיפון : (מצודת דוד)

[כד] בְּשִׁלּוֹה וּבְמִשְׁמַנֵּי מְרִינָה יְבוֹא וְעֲשֶׂה אֲשֶׁר לֹא-עָשׂוּ אֲבוֹתָיו וְאֲבוֹת אֲבוֹתָיו בָּזָה וְשָׁלַל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזֹר וְעַל מִבְצָרִים יִזְשֹׁב מִזְשִׁבוֹתָיו וְעַד-עַתָּה:

רפ"י בזה ושלל ורכוש להם יבזור. יחלק לכל המקבלים עולם עליהם עד שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות : יבזור. כמו יפזר וכן בזר עמים (תהלים סח) : ועל מבצרים. עכו"ם יחשוב מחשבותיו להוסיב (בהם) ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם : (רפ"י)

מצודת דוד בשלוח. במרמה בא בדברי שלוח ונכנס במשמני המדינה ר"ל במקום הזהב והכסף למען ירגל אותה ולא היו נשמרים ממנו על כי בא בדברי שלוח : **ועשה וגו'.** ושם עשה מעשים אשר לא עשו אבותיו וכו' וחוזר ומפרש מה הם המעשים ואמר ביזה ושלל וגו' ר"ל שהיה מבזבז שם ומפזר ממון רב אשר לא בזבז אדם מעולם כי כדי לרמוז לבל ירגישו בו שבא לרגל בזבז שם הבזה והשלל שלקח מן העובדי כוכבים במלחמה להראות אשר כביר מצאה ידו ואין כסף וזהב נחשב לו למאומה : **ועל מבצרים יחשב.** אבל באמת יחשב הוא במחשבותיו ללכד את המבצרים ההם אשר שם הזהב ולרגל בא : **ועד עת.** מחשבתו שמורה אצלו עד בוא העת אשר יהיה לאל ידו לכבשם : (מצודת דוד)

מצודת ציון יבזור. יפזר וכן בזר עמים (תהלים סח) כי בומ"ף מתחלף : (מצודת ציון)

[כה] וַיֵּעַר כּוֹזֵוּ וּלְבָבוֹ עַל-מֶלֶךְ הַנְּגֵב בְּזוּלָה גְדוֹלָה וּמֶלֶךְ הַנְּגֵב יִתְגַּרֶה לְמַלְחָמָה בְּזוּלָה גְדוֹלָה וְעַצוֹם עַד-מְאֹד וְלֹא יַעֲמֹד כִּי-יִזְשָׁבוּ עָלָיו מִזְשָׁבוֹת :

רס"י ולא יעמוד. מלך הנגב : כי יחשבו עליו מחשבות. ויתנכלו עליו להפילו על ידי קוחד שיסחידו את קריו לזגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו יסכרוהו : (רס"י)

מצודת דוד ויער. והוא יעורר כחו ויאמץ לבבו ללכת למלחמה בחיל גדול על מלך הנגב וגם הוא יתגרה למולו ללכת עמו למלחמה בחיל גדול : **ולא יעמוד.** אבל מלך הנגב לא יתחזק במלחמה כי אנשי רומאים מלך הצפון יחשבו מחשבות על מלך הנגב לשחד שרי צבאו למען יבגדו במלכם ולא ילחמו בגבורה : (מצודת דוד)

[כו] וְאֹכְלֵי פֶת-בְּגוֹ יִשְׁכְּרוּהוּ וְזוּלָה יִשְׁטוּף וְנִפְלֵוּ זְזָלִים רַבִּים :

רס"י פת בגו. מאכלו נוטל פרס משלחנו : (רס"י)

מצודת דוד ואוכלי פת בגו. ר"ל שריו אוכלי שלחן המלך הם ישברו אותו כי ילחמו במרמה להיות נמסרים ביד מלך הצפון : **וחילו ישטוף.** החיל של מלך הנגב ישטוף מלך הצפון ונפלו מהם חללים רבים כי מלך הצפון יהרוג בהם : (מצודת דוד)

[כז] וּשְׁעִיָּהֶם הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמַרְעַ וְעַל-שְׁלֹזָן אָנוּד כָּזָב יִדְבְּרוּ וְלֹא תִצְלָזוּ כִּי-עוֹד קֶץ לְמוֹעֵד:

רס"י ושניהם המלכים. סך רומים ונגיד הצרית האמור למעלה הוא הורקנוס שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא על ארסתובלס אחיו המולך בירושלים : לצבם למרע. על בני עמד להרע ליהודה : ועל שלחן אחד. על מלכו' ארסתובלס יתלחשו כזבים : ולא תללח. שיתמסרו ישראל להשחתה באותן הימים : כי עוד קץ למועד. החורבן למלאות שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה (לעיל ט) ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס : (רס"י)

מצודת דוד ושניהם המלכים. מלך הצפון ומלך הנגב : לבבם למרע. יהיה לבבם לעשות רעה לישראל : ועל שלחן אחד. בהיותם מסובים לאכול ידברו כזב ר"ל ידברו לאבד את ישראל והמלאך קוראו כזב על כי לא נתקיימה עצתם : ולא תצלח. עצתם זאת לא תצלח : כי עוד קץ למועד. כי יש עוד זמן על קץ המיועד להם כי עדיין לא נתמלאה הסאה ולא בא קצם להיות נאבדים : (מצודת דוד)

[כח] וַיֵּשֶׁב אֶרְצוֹ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל וּלְבָבוֹ עַל-בְּרִית קָדֵשׁ וַעֲשֵׂה לְאֶרְצוֹ:

רס"י וישב. מלך הרומי לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול : ולבבו על ברית קודש. להפר בריתו מעל ישראל : ועשה. כלומר והכלית, ושב לארצו :

מצודת דוד וישב. מלך הצפון ישוב לארצו ברכוש גדול אשר שלל ממלך הנגב : ולבבו. מחשבת לבבו יהיה על כריתת הברית אשר כרת עם ישראל עם קודש ר"ל בלבבו יחשב להפר הברית : ועשה. כאשר חשב כן יעשה ויפר הברית ונלחם בס' ואח"כ יחזור לארצו : (מצודת דוד)

[כט] לְמוֹעֵד יָשׁוּב וּבָא בְּנֶגֶב וְלֹא-תִהְיֶה כְּרֵאשִׁיטָה וְכֵאֲזוּרָה:

רפ"י למועד. לאחר זמן : ולא תהיה. הביאה הזאת מלכת כראשונה האמורה למעלה ועמד מנכר פרסיה וגו' שהלכיה מלך הכפון על מלך הנגב וכאחרונה. פעם שניה זו שאמרנו ופז לארצו ברכוש גדול : (רפ"י)

מצודת דוד למועד. לזמן הזה בשנה האחרת ישוב לבוא בארץ הנגב להלחם בה : ולא תהיה וכו'. אבל לא תהיה דרכו מצלחת כמו שהיתה בראשונה ר"ל בשנה שלפניה שנאמר בה למעלה וישב ארצו ברכוש גדול : וכאחרונה. ולא כמלחמה האחרונה אשר תהיה לאחר המלחמה ההיא והיא המלחמה האמורה למטה ובעת קץ יתנגח וכו' ונאמר בה וארץ מצרים לא תהיה לפליטה : (מצודת דוד)

[ל] וּבָאוּ בּוֹ צַיִים כְּתִים וְנִכְאָה וְשָׁב וְזָעַם עַל-בְּרִית-קוֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב וַיִּבֶן עַל-עֲזָבִי בְּרִית קוֹדֶשׁ:

רפ"י ובאו בו צאים כתיים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש. ופז לארצו להפר ברית עם ישראל : (ושב ויבן על עוזבי ברית קודש). ויתן לב ויתבונן פעזבו ישראל ברית (ודת) קודש, ותרב שנאת חנם ומחלוקת צבית שני כמו שכתוב בספר יוסיפון וישפכו דם נקי ועל זאת יבטח וידע שילכיה ויפר את בריתו מעמם ויתגרה צם : (רפ"י)

מצודת דוד ובאו בו. בארץ הנגב יבאו אנשי רומא באניות גדולות אבל יהיה נכאה ונשבר ולא יצליח : **ושב וזעם**. ויחזור ויכעס על הברית שכרת עם ישראל עם קודש ויהיה חפצו בהפרת הברית : **ועשה**. יקבץ עם רב להלחם בהם ושב ויבן ויחזור ויתן לב להתבונן על אשר עזבו ישראל את ברית קודש היא התורה הקדושה הנתונה בברית ועייז יערב לבו לגשת עליהם למלחמה ולהפר הברית כמ"ש ביוסיפון : (מצודת דוד)

מצודת ציון ציים. אניות כמו וצי אדיר (ישעיה לג) : **כתיים**. הם רמולוס כן ת"א בתורה : **ונכאה**. וישבר כמו ונכאה לבב (תהלים קט) : **ועשה**. ענין אסיפה וקבוץ כמו ויעש חיל (ש"א י"ד) : (מצודת ציון)

[לא] וְזָרְעִים בְּמִנְיֹו יַעֲבֹדוּ וְזוֹלְלוּ הַמְּקֹדֶשׁ הַמְּעוֹז וְהִסְרִיּוּ הַתְּבֹמִיד וְנָתַנּוּ הַשְּׂקִיץ מִשְׁוֹמֵם:

רפ"י זרועים ממנו יעמודו. ישלח שריו וגבוריו לירושלים : וחללו
המקדש המעוז. מעון בית המקדש : (רפ"י)

מצודת דוד זרועים. אנשי מלחמה בעלי זרוע מבני רומא יתחזקו ויחללו
את המקדש אשר הוא המעוז והחוזק של ישראל ר"ל ישרפו המקדש
באש : והסירו התמיד. יבטלו הקרבת התמיד ע"י חורבן הבית : ונתנו
השקוף משומם. במקום המקדש יעמדו צורת עכו"ם המשוקץ הנאלם
ומושתק כאבן דומם : (מצודת דוד)

לב וּבִרְשִׁיעֵי בְרִית יִזְנִיף בְּזַלְקוֹת וְעַם יִדְעֵי אֱלֹהֵי יִזְזַקוּ
וְעָשׂוּ:

רפ"י ומרשיעי ברית יחניף. פריצי ישראל שיתחזרו עמו וירשיעו בריתם
עם הצריהם ויהיו ממרים ויחניף בחלקלקות : יודעי אלהיו. וכשרי ישראל
שיחזיקו ביראת אלהיהם כלומר יאחזו בה ולא יעזבוה : ועשו. את תורתם
:

מצודת דוד ומרשיעי ברית. את מי מישראל אשר ירשיע לעזוב ברית ה'
אותו יחניף בחלקלקות אמרים : ועם יודעי אלהיו. אבל עכו"ז כללות
העם היודעים את ה' יחזיקו בדברי הברית ויעשו אותם ולא יפנו אל מול
החנופה וחלקלקות האמרים : (מצודת דוד)

לג וּמִשְׁכִּילֵי עַם יִבְיֵנוּ לְרַבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּזֹרֵב וּבְלִהְבֵּה בְּעֵבְרֵי
וּבְבִזָּה יָמִים:

רפ"י ומשכילי עם. חכמים שבהם כגון של בית רבי וחכמי הדורות : יבינו
לרבים. ידרקו לעם הארץ את התורה ויאמרו ידיהם להחזיק בה : ונכשלו.
בגלותם בחרב ובלהבה וגו' : (רפ"י)

מצודת דוד ומשכילי עם. החכמים שבהם : יבינו לרבים. ללמדם דברי
הברית : ונכשלו. המשכילים ההם יוכשלו לפול בחרב ובלהבות אש וכו'
משך זמן ימים רבים : (מצודת דוד)

[לד] וּבִהְפֹשְׁלָם יַעֲזְרוּ עֹזר מֵעֵט וְנָלוּ עֲלֵיהֶם רַבִּים
בְּזִלְקֵלְקוֹת:

רפ"י יעזרו. עזר מעט ע"י שחדים וממון שיעבדו את אויביהם יסייע
אותם זהם : (רפ"י)

מצודת דוד ובהכשלם. ובעת הכשלם יהיו נעזרים מה' עזר מעט ולא יהיו
כלים ביד האויב : ונלוו. אבל רבים מישראל יצאו מן הדת להתחבר
עליהם בעבור חלקלקות אמריהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון ונלוו. ענין התחברות כמו הפעם ילוה (בראשית כט) : (מצודת ציון)

[לה] וּבִין-הַבְּיֹשֵׁפִיכִים יִפְשְׁלוּ לְצָרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵר וּלְלַבֵּן עַד-
עֵת קֵץ כִּי-עוֹד לְמוֹעֵד:

רפ"י יכשלו לצרוף בהם. יכשלו בחשבון הקיאים שיתנו לב לצרפן וללבנם
לדעת אותם ויטעו זהם : (רפ"י)

מצודת דוד ומן המשכילים. ואז רבים מן החכמים יכשלו בחשבון בעת
ישכילו לצרוף בחשבון זמן הגאולה ולדעת ברור הדבר ולבון חשבונו ר"ל
יהיו תועים מדרך האמת בחשבון הגאולה : **עד עת קץ**. ר"ל וכן מאז בכל
דור ודור עד עת הקץ רבים יחשבו ויטעו בה אבל בעת הקץ יופקחו עיני
כל להבין רמזי זמן הגאולה : **כי עוד למועד**. כי עוד זמן רב למועד הגאולה
ונטיית דעת המחשבים היא לזמן קרוב כי השכל נוטה אחר התאוה והם
יתאוו לקרב ולא לרחק ולזה יטעו בחשבון : (מצודת דוד)

מצודת ציון לצרוף. עניינו הבנת הדבר להפריש השקר מן האמת והוא מושאל מלשון צרוף כסף להסיר
הסיג : וללבן. עניינו העמדת הדבר על בוריו ואמיתתו בבהירות הלבן : **עוד**. הוא ענין רבוי כמו ויבך על
צואריו עוד (שם מ"ז) : (מצודת ציון)

[לו] וַעֲשֵׂה כְרִצוֹנוֹ הַמִּלְכָּה וַיִּתְרוֹמֶם וַיִּתְגַּדֵּל עַל-כָּל-אֶל וְעַל
אֶל אֱלֹהִים יִדְבֹר נְפֻלָּאוֹת וְהַצְלִיחוֹ עַד-כִּלְהֵא עִם כִּי נְזוֹרָצָה
נַעֲשֶׂתָה:

רפ"י ועשה כרצונו המלך. מלכות רומי : והאליה עד כלה זעם. עד שוב

אף הקצ"ה מישראל : כי נחללה נעשתה. כשתכלה גזירתו. כי, כמו כאשר
:

מצודת דוד ועשה. חוזר לדבריו הראשונים ואמר שמלך טיטוס יעשה בכל
דבר כרצונו באין מוחה : על כל אל. על כל חוזק ובעל כח : ועל אל אלים.
על האל המושל על כל החזקים ידבר דברים נפלאים ר"ל דברי חרוף אשר
לא אמר מי מעולם : והצליח. ועכ"ז יצליח עד אשר יכלה זעמו של מקום
מעל ישראל : כי נחרצה נעשתה. כאשר יהיה נעשתה הכריתה העצומה
אז ימורק העון ויכלה הזעם ולא יצליח עוד : (מצודת דוד)

מצודת ציון אל. ענין אומץ וחוזק כמו יש לאל ידי (שם לא) : נפלאות. מכוסות ר"ל שלא נשמע מעולם :
נחרצה. נכרתה כמו נחרצת שוממות (לעיל ט) : (מצודת ציון)

[לז] וְעַל-אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו לֹא יִבִּין וְעַל-זִמְמוֹת זָשִׁים וְעַל-כָּל-
אֱלֹהֵי לֹא יִבִּין כִּי עַל-כָּל יִתְגַּדֵּל:

רס"י ועל אלהי אבותיו לא יבין. לא יתן לב להקצ"ה שהוא אלהי אברהם
ילחק וישראל אבותיו : חמדת נסים. כנסת ישראל היפה בנסים : (רס"י)

מצודת דוד ועל אלהי וגו'. לא יתן לב להתבונן לעבוד את אלהי אבותיו
אשר עבדו מאז לכוכב צדק : ועל חמדת נסים. ר"ל לא יבין על מעלת
ישראל הנקראת היפה בנשים (ש"ה ה) : ועל כל אלוה לא יבין. לא יתבונן
לכבד שום אלוה ואף את האלוה האמיתי וכאומר אם על האלוה האמיתי
לא יבין איך א"כ יבין על מעלת עמו ישראל : על כל. על כולם יתגאה :
(מצודת דוד)

[לח] וְלֹא-אֱלֹהֵי מַעֲזִים עַל-כֵּן וְכִבֹּד וְלֹא-אֱלֹהֵי אֲשֶׁר לֹא-יִדְעֶהוּ
אֲבוֹתָיו יִכְבֹּד בְּזֹהָב וּבְכֶסֶף וּבְאֶבֶן יִקְרָה וּבַזְּמִמּוֹת:

רס"י ולאלוה מעוזים. לאלהי הכרזים אשר יכרותו עמו ברית : על כנו
יכבד. כי יחניף את העכו"ם להיותם כבוסים לו : (רס"י)

מצודת דוד ולאלוה מעוזים. את האלוה העומד בערי מבצר החזקים היה
מכבד בהיותו על כנו ר"ל כשהיה במקום מושבו היה מכבדו לפני העם
לרמות לב עובדיה למען יכבשם תחתיו : ולאלוה. וגו'. זהו מה שהם עתה
בו : יכבד. את מכון מושבו : ובחמודות. בדברים חמודים ונאים : (מצודת
דוד)

[לט] וְעָשָׂה לְמַבְצְרֵי מַעֲזוּיִם עִם-אֱלֹהֵי זֵכֶר אֲשֶׁר (הכיר) יִכִּיר
יִרְבֶּה כְבוֹד וְהַמְשִׁילָם בְּרָבִים וְאֲדָמָה יִזְלַק בְּמוֹזֵיר:

רס"י ועשה. בנינים : למבצרי מעוזים עם אלוה נכר. כלומר לכבוד אלוהי
נכר : אשר הכיר : ירבה כבוד. את השרים אשר יראה כלב להכיר פניהם
ולאחניף ירבה להם כבוד : ואדמה יחלק. להם : במחיר. דמים קלים :
(רס"י)

מצודת דוד ועשה למבצרי מעוזים עם אלוה נכר. ר"ל לאנשי מבצרי
מעוזים יעשה כבוד עם אלוה העכו"ם ודומה לו וכ"ז להחניף ולרעות
למען יכבשם תחתיו : אשר. יכיר. את מי אשר יכיר שיועיל בו דבר
החנופה היה מרבה לו כבוד : והמשילם ברבים. אנשים כאלה המשיל על
עם רב להחניפם והיה מחלק אדמתו להם במחיר החזקת טובה וגניבת
דעת וזה היה לו למחיר בעבור אדמתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון במחיר. דמי ערך הדבר כמו ומחיר שדה (משלי כ"ז) : (מצודת ציון)

[מ] וּבִעַת קֶזְ יִתְנַגֵּזוּ עִמּוֹ מִלֶּךְ הַנֶּגֶב וְיִשְׁתַּעַר עָלָיו מִלֶּךְ הַצָּפוֹן
בְּרֹכֶב וּבַפָּרָשִׁים וּבְאֲנִיּוֹת רַבּוֹת וּבָא בְּאַרְצוֹת וְשָׁטָף וְעָבַר:

רס"י ובעת קז. כשתקרב גאולתינו : וישתער עליו מלך הצפון. על מלך
הנגב :

מצודת דוד ובעת קץ. בעת בוא קץ וסוף ימי הגאולה : יתנגח עמו וכו'.
מלך הנגב ילחם עם רומא כאלו ינגח בקרן : וישתער עליו. ומלך הצפון
הוא רומא גם הוא למולו ילחם בו כמו רוח סערה ר"ל בחוזק ובגבורה :
ובאניות רבות. ובהם אנשי מלחמה : ובא. מלך הצפון יבוא בארצות מלך
הנגב וישטוף אנשיהם ויעבור משם : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתנגח. ענין הכאה ודחיפה : וישתער. כמו וישתער בסמ"ך והוא מלשון רוח סערה : (מצודת ציון)

[מא] וּבָא בְּאַרְץ הַעֲבִי וְרַבּוֹת יִכְשִׁלּוּ וְאֶלֶּה יִמְלִטּוּ מִיָּדוֹ אֲדוֹם

ובואָב

וּרְאִשִׁית

בְּנֵי

עֲמוּנָה

מצודת דוד בארץ הצבי. היא איי החמודה : ורבות. ארצות רבות יכשלו ויאבדו מפניו : אדום. הם היושבים בהר שעיר : וראשית וכו'. ר"ל מבחר עריהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון וראשית. ענין מיטב וכן ראשית גבורתם (ירמיה מט) : (מצודת ציון)

[מב] וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה:

מצודת דוד וישלח ידו. להכות ולאבד : בארצות. ר"ל בארצות רבות : לא תהיה לפליטה. ר"ל אף שארית מעט לא ישאיר בה והכל יאבד : (מצודת דוד)

מצודת ציון לפליטה. הצלה ושארית : (מצודת ציון)

[מג] ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל זמדות מצרים ולבנים וכשים במצעריו:

מצודת דוד במצעדיו. יהיו רמוסים במצעדי כפות רגליו : (מצודת דוד)

מצודת ציון במכמני. ענינו אוצרות מסתרי דומה לו בלי ארמית כי ואשר לא צדה (שמות כא) ת"א ודלא כמן : ולובים וכושים. שמות עובדי כוכבי : במצעדיו. מלי צעד ופסיעות : (מצודת ציון)

[מד] ושמעות יבהלהו ממורוז ומצפון ויצא בזמא גדלה להשמיד ולהזרים

מצודת דוד ושמעות. יהיה נשמע לו שבא עליו מלחמה ממזרח והוא קרן הזעירה שהיא ממלכות ישמעאל האמור למעלה וגם יהיה נשמע לו שבא עליו מלחמה מפאת צפון והשמעות ההם יבהלו אותו ויצא לקראתם בחמה גדולה להשמיד את העכו"ם ההם : (מצודת דוד)

מצודת ציון בחמא. כמו בחמה בה"א : (מצודת ציון)

[מה] ויטע אהלי אפרזו בין ימים להר-צבי-קדש ובא עד-קצו ואין עוזר לו:

מצודת דוד ויטע. יעמיד אהלי ארמונו בין הימים להר איי החמדזה ומקודשת : ובא עד קצו. שם יבוא עד סופו כי תכלה מלכותו ואין מי יעזור לו לשוב ולהתחזק עוד : (מצודת דוד)

מצודת ציון ויטע. מצינו לשון נטיעה באוהלים כמ"ש כאהלים נטע ה' (במדבר כד) : אפדנו. עניינו ארמון ובדרז"ל חזאי אפדנא דאביי דנפל (ברכות נח) ור"ל אוהליו אשר היו יפים ומשובחים כארמונות : (מצודת ציון)

דניאל פרק-יב

[א] וּבָעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיְכָאֵל הַשָּׂר הַגָּדוֹל הָעֹמֵד עַל-בְּנֵי עֹמֶה וְהִיְתָה עֵת צָרָה אֲשֶׁר לֹא-נִהְיֶתָה בְּהִיּוֹת לְוִי עַד הָעֵת הַהִיא וּבָעֵת הַהִיא יִמְלֹט עֹמֶה כָּל-הַנִּמְצָא כְּתוּב בַּסֵּפֶר:

רפ"י ובעת ההיא יעמוד מיכאל. יסתתק כאלם שיראה הקב"ה דן בעלמו ואומר היאך אאבד אומה גדולה כזו בצביל ישראל : והיתה עת צרה. בפמליא של מעלה וקטיגוריא בתלמידי חכמים בזוזי ובזוזי דבזוזי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפ' אחרון של כתובות : ימלט עמד. תאבד מלכות ארם וימלטו ישראל : כל הנמצא כתוב בספר. הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה על ידי החלומות הכתובים בו, עד דקטילת חיותא ויקבלון מלכותא קדיסי עליונין הכל יתקיים : (רפ"י)

מצודת דוד יעמוד מיכאל. לבקש רחמים על ישראל : העומד. הרגיל לעמוד תמיד ללמד סניגוריא על ישראל : והיתה. אז תהיה עת צרה על ישראל אשר לא נהיתה עליהם מעת היתה לגוי עד העת ההיא הכי הקרן הזעירה שהיא ממלכות ישמעאל יצר להם מאד כמ"ש ולקדישי עליונין יבלא וכו' (לעיל ו') : ובעת ההיא. כאשר יצר להם מאד ימלט עמד ורק כל הנמצא כתוב בספר ימלט ר"ל הצדיקים ויראי ה' שנאמר בהם ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' וגו' (מלאכי ג) : (מצודת דוד)

[ב] וְרָבִים מִיִּשְׂרָאֵל אֲדַבֵּר-עִפּוֹר יִקְיֶצוּ אֲכָלָה לְוַנְיִי עוֹלָם וְאֲכָלָה לְוַזְרֹפוֹת קְדָרְאוֹן עוֹלָם: (ס)

רפ"י ורבים מיסני אדמת עפר יקילו. יחיו המתים : (רפ"י)

מצודת דוד ורבים. על כי לא יעמדו בתחיה כ"א מהישרים לזה אמר ורבים ולא כולם : **מיסני וכו'**. יקיצו. הרבה מן המתים יעמדו בתחיה ובדרך שאלה אמר לשון שינה והקצה : **אלה**. מהם יקיצו לחיי עולם ר"ל לחיות חיי נעימים עד עולם והם הצדיקים שבהם : **ואלה**. ומהם יקיצו לסבול חרפה ובזיון מתמיד עד עולם והם הרשעים שבהם : (מצודת דוד)

מצודת ציון אדמת עפר. כפל המלה בשמות נרדפים וכן והצפיר והשעיר (לעיל ח) : **לדראון**. ענין בזיון וכן והיו דראון לכל בשר (ישעיה סו) : (מצודת ציון)

ג וְהַמְשִׁכִּים יִזְהָרוּ כְּזוֹהַר הָרְקִיעַ וּמִצְדִּיקֵי הָרְבִים כְּכֹכְבִים לְעוֹלָם וָעֶד : (פ)

רפ"י והמשכילים. שעסקו בתורה וזמלות יזהירו כזוהר הרקיע : (רפ"י)

מצודת דוד והמשכילים. החכמים שבהם יזהירו וכו' : **ומצדיקי הרבים**. המלמדים דרך ה' לרבים הם יזהירו ככוכבים : **לעולם ועד**. חוזר גם על המשכילים : (מצודת דוד)

מצודת ציון יזהירו. ענין הארה וזריחה : (מצודת ציון)

ד וְאַתָּה דְּנִיֵּאל סִתָּם הַדְּבָרִים וְזוֹתָם הַסֵּפֶר עַד-עֵת קֵץ יִשְׁטָטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַיָּעֵת : (ד)

מצודת דוד **סתום הדברים**. אף המעט שידעת מדברי הנבואה היא כתבם בדברים סתומים וברמזים : **וחתום**. כתבם בספר בדברים חתומים וכפל הדבר במ"ש לזרזו ולהזהירו ביותר : **עד עת קץ ישוטטו וכו'**. עד בא עת קץ הגאולה הנה רבים ישוטטו בתנועת המחשבה להשכיל אמיתת הקץ ויתרבה הדעת לחקור ביותר וכאומר הנה יחקורו עד עת הקץ ולא ידעו מאומה אבל בבוא העת אז יופקחו עיני כל להבין רמזי זמן הגאולה : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ישוטטו**. ענין התנועה אנה ואנה כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה) והושאל על תנועת המחשבה : (מצודת ציון)

ה וְרֵאִיתִי אֲנִי דְּנִיֵּאל וְהִנֵּה עֲנִים אֲזוֹרִים עֲמֻדִים אֲזוֹד הַנֶּה לְשֵׁפֶת הַיָּאֵר וְאֲזוֹד הַנֶּה לְשֵׁפֶת הַיָּאֵר : (ה)

מצודת דוד שנים אחרים. שני מלאכים אחרים מלבד המלאך הדובר בי : אחד הנה. מהעבר מזה : היאור. הוא נהר חדקל : (מצודת דוד)

מצודת ציון היאור. בתורה ת"א נהרא : (מצודת ציון)

10 וַיֹּאמֶר לְאִישׁ לְבוּשׁ הַבְּדִים אֲשֶׁר בְּמַעַל לְבוּשׁי הַיָּאֵר עַד-
בְּדַתִּי קֵץ הַפְּלֹאֹת:

מצודת דוד ויאמר. אחד מהם אמר : לאיש לבוש הבדים. הוא המלאך הדובר בו כי כן ראוהו לבוש כמי"ש למעלה : אשר ממעל. אשר עמד ממעל וכו' : עד מתי. ר"ל עד מתי יתאחר קץ המכוסה : (מצודת דוד)

מצודת ציון הפלאות. המכוסה כמו כי יפלא ממך (דברים יז) : (מצודת ציון)

11 וְאִשְׁבַּע אֶת-הָאִישׁ | לְבוּשׁ הַבְּדִים אֲשֶׁר בְּמַעַל לְבוּשׁי
הַיָּאֵר וְיָרֵם יְמִינוֹ וְשִׁמְאוֹ אֶל-הַשָּׁמַיִם וַיִּשְׁבַּע בְּזוּי הָעוֹלָם כִּי
לְבוּשֵׁי מוֹעֲדִים וְזוּצֵי וּכְכֹלֹת נִפְץ יָד-עַם-קֹדֶשׁ תִּכְלִינָה כָּל-
אֶלֶּה:

רס"י וככלות נפץ יד עם קדש. כשתכלה כח ישראל כי אזלת יד ואפס
עלרכ ועזוב (דברים לז) : (רס"י)

מצודת דוד ואשמע. שמעתי את האיש וכו' שהיה מדבר : וירם ימינו וגו'. כדרך הנשבעים וכמי"ש הרימותי ידי אל ה' (בראשית יד) : בחי העולם. בה' שהוא מחיה העולם ומעמידו : למועד מועדים וחצי. לזמן שני זמנים וחצי זמן : וככלות. וכאשר יכלה נפוצות כח עם קודש ר"ל כאשר ימורק העון ותכלה מהם נפצות הכח שהיה להם בקושי הגולה ויקבלו ישראל את המלוכה בארץ ישראל : (מצודת דוד)

מצודת ציון נפץ. ענין הרצוץ עם הפיזור כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז) : יד. ענין כח שהוא ביד : (מצודת ציון)

12 וְאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין וְאִמְרָה אֲדַלֵּי בְּמַה אֲזַחֲרִית אֶלֶּה: (פ)

רס"י ולא אבין. לא ידעתי מהו מועד מועדים וחצי : מה אחרית אלה.

סוף החשבונות הללו : (כ"ט)

מצודת דוד ואני שמעתי. עם כי אני שמעתי דברי המלאך הנה לא אבין כמה הוא המועד : ואמרה. אל המלאך הדובר בי : מה אחרית אלה. מהו הקץ והסוף הנרמז במועדים האלה : (מצודת דוד)

טו ויאמר לך דניאל כי-סתמים וזתמים הדברים עד-עת קץ:

כ"י עד עת קץ. עד אשר תקרב הגאולה : (כ"ט)

מצודת דוד לך דניאל. ר"ל לך משאלתך ולא תשאל עוד כי דברי הגאולה יהיו סתומים וחתומים ברמז לבל ידעוה עד עת קץ אבל בבוא הקץ יתחכמו הכל להבין הרמז : (מצודת דוד)

יז יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל-רשעים והמשפלים יבינו:

כ"י יתבררו ויתלבנו. החשבונות האלה : ויצרפו. זהם רבים להזינם : והרשיעו רשעים. את החשבונות שלא כמספט וכשיכלו יאמרו אין עוד גאולה : ולא יבינו. אותם כל רשעים : והמשפלים יבינו. אותה צבא עת קץ : (כ"ט)

מצודת דוד יתבררו. הדברים יתבררו ויתלבנו ע"י חוקרים ומחשבים ר"ל יחפצו לברר הדברים וללבן לדעת האמת : ויצרפו רבים. ר"ל רבים יחשבו אשר יצא חשבונם צרוף ומזוקק מבלי שגיאה : והרשיעו רשעים. ובעבור זה ירשיעו הרשעים לומר הואיל ולא בא המשיח בזמן אשר יצא לפי חשבונם שוב לא יבוא : ולא יבינו. לתלות הדבר בטעות החשבון : והמשפלים. אבל המשפלים יבינו לתלות הדבר בטעות החשבון ולא יתייאשו מן הגאולה : (מצודת דוד)

מצודת ציון יתבררו. מלשון ברור : ויתלבנו. מלי לבון וענינו העמדת הדבר על בוריו : (מצודת ציון)

יח וביעת' הוסר התמיד וכתת שקוץ שמים ימים אסף מאתים

ותשעים:

רפ"י ומעת הוסר התמיד. כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתים ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שיסוב בימי משיחנו והשבון זה מכוון עם השבון ערב וזקר אלפים ושלש מאות מיום גלותם למזרים עד גאולה אחרונה, גלות מזרים מאתים ועשר, מיום לאתם עד בנין בית ראשון ארבע מאות ושמנים, ימי הבנין ארבע מאות ועשר, גלות צבל שבעים שנה, ימי בית שני ארבע מאות ועשרים, הרי אלף וחמש מאות ותשעים, והתמיד הוסר לפני החורבן שש שנים הרי מיום גלותם למזרים עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמנים וארבע, הוסיף עליהם אלף מאתים ותשעים הרי אלפים וח' מאות ושבעים וד' כמנין ערב זקר בגמטריא, אלפים וג' מאות : (רפ"י)

מצודת דוד ומעת. גם אלה דברי המלאך שאמר לו מן העת אשר נתבטל התמיד בחורבן הבית השני ונגזר לתת במקום המקדש את המשוקץ ומושתק כאבן : **ימים.** ר"ל מן העת ההיא מנה ימים אלף וכו' ולא ידענו אם ימים ממש או שנים ומה יהיה אז : (מצודת דוד)

[יב] אשרי המזוכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וזבשה:

רפ"י אשרי המחכה וגו'. ארבעים וחמש שנים נוספים על השבון העליון שעתיד משיחנו להתכסות אחר שנגלה ויסוב ויתגלה וכן מנינו במדרש רות וכן יסד ר' אליעזר הקליר (בסילוק יואר פרשת החדש) ויתכסה מהם שבעים ששה : (רפ"י)

מצודת דוד אשרי המחכה. אשרי למי שמחכה לה ויגיע אליה וחוזר ומפרש התקוה בהגעה יהיה לימים אלף וכו' וגם זה לא ידענו כמוהו ואם דניאל אמר שמעתי ולא אבין והמלאך השיבו סתומים וחתומי הדברי ואיך א"כ נדעם אנחנו : (מצודת דוד)

מצודת ציון המחכה. ענין תקוה כמו יעשה למחכה לו (ישעיה סד) : (מצודת ציון)

[יג] ואתה לך לקיץ ותנוז ותעמוד לגרלך לקיץ הימין: (פפ)

רש"י לך לקח. תפטר לבית עולמך : לגורלך. לקבל חלקך עם האדויקים :
לקח הימין. כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי
הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין בנו"ן זקופה בסוף
תיבה המשמשת במקום מ"ם ולית דכותיהון כגון ועליה יכרעון אחרין
(איוז לא) יקום ולא יאמין בחיין (שם כד) קח לך חטין (יחזקאל 7) יחרדון
חיין (שם כו) למחות מלכין (משלי לא), לקח הימין (כאן), (ועיין רש"י
פסחים נ"ו ד"ה לקח הימין ועיין רש"י סנהדרין ל"ב ד"ה לך לקח וכו'
וקלת ל"ע) :

מצודת דוד לך לקח. ר"ל בעת ימלאו ימיך תלך לבית עולמך אשר הוא קח
לכל בשר ושם תנוח עם הצדיקים ותעמוד בתחיה לקחת גורלך הניתן
לחלקך אחר התחיה ואמר בלי בני אדם החולקים ע"פ גורל : **לקח הימין**.
ר"ל העמידה בתחיה ולקיחת הגורל תהיה בסוף הימים : (מצודת דוד)

מצודת **ציון הימין**. כמו הימים במ"ם : (מצודת **ציון**)